

U. MAHKAMOV, D. MAHKAMOV,
N. MAHKAMOVA, D. ISMOILOVA

**ТУУТОР
ПЕДАГОГИК
ФАОЛИЯТИНИ
ТАШКИЛ ЕТИШИ**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

CHIRCHIK DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

**U. MAHKAMOV, D. MAHKAMOV,
N. MAHKAMOVA, D. ISMOILOVA**

**TYUTOR
PEDAGOGIK FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH**

(uslubiy qo'llanma)

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

«ZEBO PRINT»
TOSHKENT – 2022

UO'K: 70(075.10)
KBK: 56ya73

U. Mahkamov, D. Mahkamov, N. Mahkamova, D. Ismoilova
Tyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish [Matn]: uslubiy qo'llanma / U. Mahkamov, D. Mahkamov, N. Mahkamova, D. Ismoilova.
—Toskent: «ZEBO PRINT», 2022. — 168 b.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida tayyorlangan ushbu uslubiy qo'llanma tyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish va boshqarishning mazmuni, pedagogik, psixologik, metodik asoslari talabalarni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari, ma'naviy jihatlarining nazariy va amaliy mexanizmlari takomillashtirilgan.

Ushbu uslubiy qo'llanmadan "Pedagogika", "Pedagogik mahorat", "Tarbiyaviy ishlar metodikasi", "Ijtimoiy pedagogika" fanlarini o'qitishda va oliy ta'lim professor-o'qituvchilari, tyutor va talabalar hamda keng jamoatchilik foydalanishlari mumkin.

Ma'sul muharrir:

Jabbor Usarov — pedagogika fanlari doktori, professor

Tagrizchilar:

Do'stinazar Ximmataliyev — pedagogika fanlari doktori, professor
Raxmatilla Musurmonov — pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Ushbu uslubiy qo'llanma Chirchiq davlat pedagogika universiteti Uslubiy Kengashining 2022 yil 27 oktyabrdaqi 3-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-8555-2-6

*CHDP'ning tashkil etilganligining
5 yillik yubileyiga bag'ishlanadi.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, "Bugun har bir o'qituvchi va tarbiyachi, oliygo'h domlasi ta'lim va ilm-fan sohasidagi eng so'nggi ijobiy yangiliklarni o'quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim va dunyog'arash egasi, bir so'z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg'or vakillari bo'lishlari kerak. Shu ma'noda, jamiyatda o'qituvchi va murabbiylarga bo'lgan hurmat-e'tiborni oshirish, muallim ustozlarning qadri, shah'ni va g'ururini tiklash, ularni ham ma'naviy, ham moddiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha ishlar davom ettiriladi". Yurtboshimizning "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" asarida yuqorida belgilangan ustuvor yo'nalish va vazifalarning mazmuni va mohiyatini talabalarining ong-u tafakkuriga singdirish, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyalarini mustahkamlash, mas'uliyat, mas'uliyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyog'arash, sog'lom e'tiqodlilik, teran ma'rifatlilik, bag'rikenglik, vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy ma'naviy va umuminsoniy qadriyatlarini hurmat qilish, o'zlarining intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, yoshlar o'rtasida uchrayotgan salbiy holatlarning asl sabablarini aniqlash va oldini olish, huquqbuzarlik va jinoyatchilikni bartaraf etish, milliy g'urur va iftixor, ma'naviy merosni asrab avaylashga qaratilgan insonparvarlik tuyg'usini tarkib toptirish kabilarni faol amalga oshirish eng dolzarb muammolardan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 8-oktyabrdaqi PF-5847-son Faroni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 31-dekabrdaqi 824-son hamda "Respublika oliy ta'lim muassasalarida talabalarni turar

joy bilan gamrab olish darajasini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 9-sentyabrda 563-son qarorlarida belgilangan vazifalarni amalga oshirish tartibi va yo'nalishlariga oid davlat oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilan ishlashning yangi tizimi – t'yutorlik faoliyatini tashkil etish to'g'risida namunaviy Nizom qabul qilindi.

Ushbu Nizomda ta'kidlanishicha t'yutor davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo'lgan dolzarb muammolarni hal etish, yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishning ustuvor vazifalarini amaliyotga yo'naltirish, davlat ta'lim standartlari talablari asosida talabalarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda dunyoqarash va global tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirish, "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" tamoyiliga asoslangan holda yoshlarni ona-yurtda sadoqat ruhida tarbiyalash, jamiyatga bo'lgan munosabat, ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya, o'zbek xalqining tarixi, ma'naviy qadriyatlarini asosida ularda faxrlanish, milliy manfaatlarini amalga oshirishga intilish, boshqa xalqlar va millatlarining milliy qadr-qimmatini, udumlari, adabiyoti va san'atini o'rganish tuye'ularini shakllantirish masalalarining nazariy va amaliy jihatdan takomillashtirish bo'yicha pedagogik faoliyat olib boradi.

T'yutor o'zining faoliyatida malakali va tajribali, chuqur bilimga ega, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va o'qitishning innovatsion uslublarini bilishi, klaster metodi asosida boshqa tashkilotlar, yirik kompaniyalar va birlashmalar bilan aloqada bo'lishi asosida ta'lim mazmunini takomillashtirishi, milliy va jahon adabiyoti, musiqqa, kino, haykaltaroshlik, amaliy san'at va boshqa ijodiy yo'nalishlardagi bilimlarga ega bo'lishi, ta'lim jarayonida axborot yangiliklarini joriy etishi, zamonaviy talablarni hisobga olgan holda va tasdiqlangan me'yorlardan kelib chiqib, yangi o'quv laboratoriya, ilmiy tadqiqot ishlarni amalga oshirish, talaba bilan ijodiy tanlovlar, test va boshqa sinovlar o'tkazish asosida ularning bilim, ko'nikma va malakalarini, iste'dodini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar olib borish asosida ta'lim-tarbiyaga oid vazifalarni amalga oshiradi. T'yutor talabalar yoshlariga hozirgi kunda dunyoda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni ularning ongi va qalbiga yetkazishi O'zbekiston xalqining tarixiy va milliy an'analari, ma'naviy qadriyatlarini hamda jahon madaniyati yutuqlari bilan ularni tanishtirish ilmiy, texnikaviy va badiiy ijodkorligini rivojlantiradi. Ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashi

va o'zaro munosabatlarda organi bir-biriga ishonch, o'ziga va o'zgalarga hohol, haqiqat bilan qarashi, o'z oldidagi mas'uliyatini to'laqonli his eta olishi, tarbiya jarayonida talaba shaxsini o'rganishi, o'zaro tushunishi, ularning manfaatlarini hisobga olgan holda o'z munosabatlarini ifodalashi, his tuye'ularini sezishi va ularga ko'mak berishda zamonaviy va oqilona tizim yaratishi, tadbirlarni adolati tashkil etishi, ularda inson va jamiyat haqidagi tasavvurlarini shakllantirish, ijodiy fikrlash, hayotda faol ishtirok etish va tashabbus ko'rsatishga oid ijtimoiy-psixologik munosabatlarni qaror toptiradi. T'yutor jamiyat, davlat va oila oldida o'z mas'uliyatini his etadigan, davlatning ichki va tashqi siyosatini to'g'ri anglaydigan vatandor va xalqparvar shaxsni shakllantirishga e'tibor qaratishi, talaba faoliyatini ziyraklik, diqqat bilan kuzatishi, ularga yordam berishi, muammolarni muvokama qilishi, to'g'ri qarorlar qabul qilishi jarayonida suhbatlar, so'rovnomalalar, testlar o'tkazish asosida ularning fikri, dunyoqarashi, xato va kamchiliklarini aniqlash, ta'lim-tarbiya natijalarini o'rganish, xulosalar tayyorlashda nazariy va uslubiy darajasi, pedagogik mahorati va shaxsiy sifatleri, axloqiy fazilatlarga ega bo'lish san'ati va ko'nikmasini amalga oshiradi. T'yutor o'zining ixtisaronligi, bilim darajasi, ustozlik mahorati, ongi, jamiyadagi obro'si, o'zini ijodiy tarzda namoyon qilishi, jamoadagi muhimni sezishi, eng muhimni olib borayotgan ish faoliyatini aniq rejalashtirish, turli-tuman vaziyatlarini tahlil qila olishi, talabaning o'ziga jalb etishi va ishtirok olishi, so'z bilan ish birligini ta'minlashi kabilar uning asosiy kompetensiyasi hisoblanadi.

Ushbu uslubiy qo'llanmada t'yutor pedagogik faoliyatini tashkil etish va uni takomillashtirish, talabalarining mas'uliyati va ma'naviyatini yuksaltirish, o'z kasb mahorati va zamonaviy tafakkurga ega bo'lish, tarbiya jarayonini boshqarishda har tomonlama to'g'ri qarorlar qabul qila olish, jamiyatning tarqiy etishida talabalarining hayotiy darajalarini puxta bilishi va bu sohada iloji boricha katta tajriba hosil qilishi, tarbiya jarayonini boshqarishning eng samarali usullari kabi masalalar ilmiy-pedagogik jihatdan takomillashirilgan.

Shuningdek ushbu uslubiy qo'llanmada t'yutorning o'z-o'ziga nisbatan munosabatlarini, o'z-o'zini anglashi va talabalar jamoasini mustahkamlash tajribalariga ega bo'lish, o'z faoliyatini ijodiy tashkil etish, oliy maktab pedagogik jamoasida, jamoat tashkilotlari uzviyligida talabalar tarbiyasini doimo nazorat qilishni takomillashtirishning

metodik jihatlari va ularning rejalari yoritilgan.

“Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”, “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasi” va mazkur faoliyatga oid boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu uslubiy qo‘llanma muayyan darajada xizmat qiladi.

I. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATINI TASHKIL ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

1.1. Tyutor pedagogik faoliyatining tushunchasi va mohiyati.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida mamlakatimizda yoshlarning o‘rni va nufuzini yuksaltirish, ularning haq huquqlarini, qonuniy manfaatlarini ta‘minlash, qobiliyat va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, ularni jamiyatda faol va bunyodkor a‘zosi ga aylantirish borasida izchil va ko‘lamdor ishlar amalga oshirilmog‘da. Ma‘lumki, yoshlar yangicha fikrlashga, yangi-yangi g‘oyalarni amalga oshirishda muammolarni ijodiy va nostandart yondashuvlar asosida hal etishda ularning bilim olishi, ilm-fan, innovatsiyalar, adabiyot, san‘at va sport sohasidagi iste‘dod va salohiyatini yuzaga chiqarish, jifimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etishi uchun barcha sharoitlarni yaratish kabilar davlatimiz rahbarining yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi bir qator farmonlarida yetakchi o‘rinni egallagan.

O‘zbekiston respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi farmoni hamda Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirining shu asosda 2021 yil 30 sentyabrda qabul qilingan buyrug‘i va nizomi asosida OTMlarida tyutorlik tizimi joriy qilindi. Tyutorlik tizimida oliy ta‘lim daroghalaridan jamiyat uchun kerakli va uni boshqaradigan yetuk mutaxassislar tayyorlash zamon talabiga mos, irodali, har tomonlama mulohazali, manfaatlari bunyodkorlik g‘oyasiga sodiq yosh kadrlarni tarbiyalash tarbiya jarayonini tizimli va samarali amalga oshirishning muhim shakli va vositalari asosida talaba shaxsini rivojlantirish, ularni ta‘lim muassasasi, respublika va xalqaro miqyosdagi tanlov va olimpiadalarda munosib ishtirok etishini tamimlash, bo‘sh vaqtini mazmuni o‘tkazish yig‘it-qizlarni kasbga yo‘naltirish, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, turli ilmiy to‘garaklarga jalb etish hamda muammo va kamchiliklarini bartaraf etish, ularga atroficha yechim topish kabilarini amalga oshirish vazifalari belgilangan.

Davlat oliy ta‘lim muassasalarida tyutorlik faoliyatini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi qabul qilingan namunaviy Nizomning umumiy qoidalarida ko‘rsatilishcha tyutor- bu oliy ta‘lim muassasasida faoliyat

yuritadigan, tegishli malaka talablariga javob beradigan, yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lgan hodim bo'lib, o'ziga birkiritilgan guruh talabalarining ta'lim olishlarida, shuningdek, darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishlarida ko'maklashadi. Ularni insonparvarlik, adolat, mehnatsevarlik, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, beshta muhim tashabbus doirasida tashkil etilgan to'garak va klublariga jalb etish, ta'lim olish jarayonida yuzaga keladigan barcha masala va muammoni o'rnatilgan tartibda bartaraf etishga qaratilgan faoliyatni olib boradi. Tyutor turar joylarida, ijradagi va xususiy xonadonlarda yashovchi talabalarining yashash manzillariga muntazam borib, u erda yaratilgan sharoitlar va talabalarining muammolarini o'rganib borish va ularni yaxshilash choralarini ko'rish faoliyati bilan shug'ullanadi. Tyutor o'z faoliyatida amaldagi qonun xujjatlari, oliy ta'lim muassasasi ichki tartib va odob-axloq qoidalarini hamda ushbu nizomga rioya etadi.

Ijtimoiy tarmoqlarda ta'kidlanishicha, "tyutor"-ustoz, murabbiy. Ba'zi hollarda ma'ruza o'qituvchisi bilan tinglovchi orasidagi bog'lovchi hisoblanadi. Ya'ni ma'ruzachi tomonidan berilgan bilimlarni keng egallashda maslahatchi vazifasini bajaradi. Bu so'z o'zbek tilining izohli lug'atiga kiritilmagan. Shunga qaramay yangi termin sifatida nafaqat tilimizda, balki oliy ta'limda ma'lum bir lavozim sifatida qo'llanmoqda. Hukumatning tegishli qarori bilan 2021 yil 1 sentyabrdan talabalar bilan ishlash bo'yicha "Guruh murabbiylari" instituti bekor qilindi va 1-3 kurs talabalarini uchun muammolarni bartaraf etishda yaqindan yordam ko'rsatuvchi "tyutor"larni birkiritish amaliyoti yo'lga qo'yildi. Hujjatga muvofiq, har 120-150 nafar talabaga 1 ta shtat birligi hisobidan "tyutor" lavozimi kiritildi.

"Tyutor"ning asosiy vazifasi – ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda universitet va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlash, ularni oliy ta'lim muassasalari hayoti va ta'lim jarayoniga moslashishga ko'maklashish, uslubiy, ijtimoiy va psixologik yordam ko'rsatish va tanlangan kasbga mehriini oshirishdir. Shu bilan birga, tyutor yigir-qizilarning dars mashg'ulotlarini muntazam tahlil qilib borish va sifatini oshirish, ularning darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishini ta'minlaydi hamda ijtimoiy ahvoldan doimiy xabardor bo'lish kabi vazifalarini bajaradi.

Tyutor ta'lim-tarbiya jarayonining muvaffaqiyatli kechishini va uning samaradorligini ta'minlovchi asosiy maslahatchi, o'qituvchi

sifatida faoliyat olib boradi. Tyutor so'zi lotincha "tutor", inglizcha "Tutor" rus tilida "domashniy uchitel", "repetitor", "nastavnik" o'zbek tilida konsultant, o'qituvchi, maslahatchi, ustoz ma'nolarini anglatadi. Ushbu atama ingliz tilidan olingan bo'lib "uy o'qituvchisi, o'qituvchi, murabbiy, vasiy" ma'nolarini anglatadi. "Tyutorlik" so'zi insonning shaxsiy ta'limini qo'llab-quvvatlashni anglatish bilan birga juda nozik, "xususiy" ish faoliyati hisoblanadi. Rus tadqiqotchisi N.V.Ribalkinaning fikricha, XVI asr oxiriga kelib, tyutor universitet ta'limi tizimida qo'l ostidagi talabalarining tarbiyasiga mas'ul muhim shaxsga aylangan. XVII asrda tyutor faoliyati ko'lami yanada kengayib, unga ta'lim berish vazifalari ham yuklatiladi. U talabaga gaysi amaliy mashg'ulot va ma'ruzalarga kirishini aniqlab bergan. Talabalarining darsni qoldirmay yaxshi o'qishi va imtihonlarga tayyor bo'lishini nazorat qilib borgan. XVIII asrdan tyutorlik tizimi rasman ingliz oliy ta'limi tizimining ajratilmas qismi sifatida tan olina boshlagan. Ma'lumotlarga qaraganda, zamonaviy Oksfordda 90 foiz, Kembrijda esa 75 foiz tyutorlar 1 yoki 2 talaba bilan ish olib boradi.

Ular maxsus ma'lumotga ega bo'lmasada, talabalarga ham o'qish davomida, ham ta'til paytida rahbarlik qilish, ma'nau ustozlik qilish kabi vazifalarga mas'ul hisoblanadilar. Tyutor faoliyatining asosiy shakli talaba bilan individual va jamoada ishlash yoki unga ta'lim-tarbiya maslahatchisi bo'lishdan iborat. Tyutorga yetakchilik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, intiluvchanlik, notiqlik mahorati, mulqotga kirishish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha malakaga ega bo'lish, ta'lim-tarbiya jarayoniga doir normativ-huquqiy hujjatlarni bilish kabi bir qator umumiy talablar qo'yiladi. Talabalar birinchi bosqichga qabul qilinishi yoki o'qishini ko'chirish orqali kelgani bois, u bilan bog'liq ma'lumotlar bazasini ham shakllantiradi. Har bir tyutor o'ziga birkiritilgan akademik guruhdagi talabalar bilan individual o'tirib, universitet yoki dekanat tomonidan berilgan ma'lumotlar shkalasi, jamlama shakli bo'yicha uning ism-sharifidan tortib to yashash manzili, qiziqishlari, yaqin qarindoshlari, umuman, barcha ma'lumotlarni so'rab, belgilangan ma'lumotlar bazasini to'ldiradi. Bunday vaziyatda tyutorning faollik, yo'ni talaba bilan individual subbat natijasida vaziyatga aniqlik kiritish, holat jarayoniga qarab, o'qituvchi, fakultet dekanati yoki ota-onasiga xabar berish, ular bilan fikr almashish kabilar, muammoning kattalashib

ketishning oldini oladi. Ularning bilimi, dunyoqarashi, pedagogik va psixologik tajribaga ega bo'lgan talaba-yoshlarning, ta'lim va tarbiya jarayonlarini mazmunli qiziqarli samaradorli bo'lish imkoniyatini yaratadi.

Tyutor talabalarining bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, nazariy va amaliy bilimlarini ular tomonidan tushunib yetish va talqin qilishlarida yordam berish, mustaqil o'qishlarni tashkil etish masalalarida yo'l-yo'riq ko'rsatish, maslahat berish kabilarini boshqarish ketma-ketligini yaxlit tizim sifatida amalga oshirish, ushbu jarayonni to'g'ri nazorat qilish, fikr almashish, ularning har bir qadamini haqida ma'lumotga ega bo'lish, o'qish davomidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlash, kerak bo'lsa o'z vaqtida tegishli tuzatishlar kiritish va kamchiliklarni bartaraf etish imkoniyatlarini amalga oshiradi.

Tyutor pedagogik faoliyatida oliy ta'lim muassasalarida talabalarining ma'naviy, moddiy holatini yaxshilash, ularga ko'mak berish, o'zi yashab turgan makonga e'tiborini qaratish, davlat tomonidan o'quv-tarbiya jarayonini rivojlantirishga alohida ahamiyat berish muhim hisoblanadi. Tyutor talabalarni davlatimiz tomonidan qo'yilayotgan katta maqsadlar yo'lida yakdillik birlashtirishi, ularni katta ishonch bilan faqat va faqat oldinga, yuksak cho'qqilarni zabt etishga intilishi, birinchi bo'lish da'vosi va rag'batini asosida yuksaltirish, O'zbekiston taraqqiyotining yangi yo'nalishlarini barqaror bo'lishida ta'lim-tarbiya jarayonlarini uzluksiz rivojlantirish kabilar talaba-yoshlarga ma'naviy kuch-shijoat beradi, rizq va omad keltiradi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining asosiy mohiyati o'zbek xalqini millat sifatida birlashtirish, o'zaro mehr-oqibat rishatlarini mustahkam bog'lash bilan birga rivojlanish va hamjihatlikda baxt-saodatga erishish uchun yakdillik intilish ruhini qaror topirish sadogati yo'lidagi yuksak qadam hisoblanadi. Shu bois talaba-yoshlarda turli xavflarga bardoshi bo'lish, xatirlarni birga yengishga shaylik, tahdidlarni bartaraf etish, o'zaro nizolashish, bir-biridan raqib, dushman izlash illatlaridan xalos bo'lish, yurti, ona tili, tarixi, madaniyatini e'zozlash negizidagi vatanparvarlikni yuksaltirish tyutor faoliyatining asosiy vazifalari hisoblanadi. Tyutor talabalarda vatanni sevish degan quruq gap bilan emas, balki amaldagi halol va haqoniylik, fidoyilik asosidagi vatanparvarlik g'oyasi bilan qurollantirishi, ularda o'z tili, tarixi va ma'naviyatini e'zozlash asosini rivojlantirishi, milliy

birlashuvning birlamchi va doimiy o'zgarimas g'oyalari o'zaro mulohazalarda mehr, muhabbat bilan ifoda etishi, tarbiya tadbirlarida turli uchrashuvlarda ishtirokida katta davralarda muvokama etilishida yoshi ulug' insonlardan, saboq olishi talabalarni to'g'ri yo'lga solib yuborishi ularda o'zaro mehr-oqibat rishatlarini mustahkamlaydi. Tyutor talabalarni o'zaro birlashtirishga alohida e'tibor berishi natijasida ularda millat tuyg'usini shakllantiradi. Mana shu ezgu maqsad yo'lida birlashtirish uchun aynan tyutor yangi zamon ruhi, o'zgarayotgan zamon mazmunining shakl-shamoyillari bilan tarbiyaviy ishlarini tashkil etish asosida talabalarni rozi qilish, birlashtirish va yakdillik sifatida kuchaytirish imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradi. Tyutor nizomining joriy etilishi, eng munosib kadrlarning bu ishlarini jonlantirishga yo'naltirishi oliy ta'lim muassasalarining ta'lim tarbiya jarayoniga yangicha yondashuvga asos soldi. Ilgari barcha muammolar yechimi faktitet dekani o'rindosari zimmasiga yuklanib, ularga zarurlik darajasiga ko'ra, yechim izlanilgan va ko'p hollarda puxta o'ylanilgan rejalarsiz, natijadorlikka yo'naltirilmagan yondashuv qo'llab kelingan bo'lsa, endi puxta o'rganilib, aniqlangan muammolar tasniflanib, rejalashtirilgan holda jilmoiy tarbiya jarayonlariga ixtisoslashtirilgan tarzda yondashila boshlandi. Tyutorning talabalar o'rtasidagi mavqeyini oshirish borasidagi fikr va mulohazalar ularning imkoniyatlari va ta'sir ko'lamini bir necha hissa kengayishiga olib keldi. Bu holat oliy ta'lim muassasalarida talabalarni rozi qilish, aniqlangan muammolarni hal etish jarayonlarini samarali yo'lga qo'yish va boshqarish masalasini eng dolzarb masala sifatida kun tartibiga chiqardi. Darhaqiqat, ilgari tyutor koordinatoring talaba muammolarini eshitish, borib ko'rish, yuqori idoralarga masala qo'yish, rejalarga kiritish, muammolar yechimini mas'ul idoralar va rahbarlarga eslatish muammolarni joyida hal etish imkoniyati, resurs hamda huquqiy maqomi cheklangan edi. Shu sababli, ko'tarilgan muammolar yana o'z joyida qolaveradi. Bugun esa har bir tyutor, yoshlar yetakchisiga yangi kasbiy kompetensiyakoordinatorlik (muvofiglashtiruvchi) maqomi berildi. Tyutorning koordinatorklik vazifasi yukorida oliy ta'lim muassasalarida obro'li shaxsi bo'lib, talaba manfaatlarini qo'llab-quvvatlash bilan birga tarbiya jarayonlarining kompleks rivojlantirishining tashkiliy jihatlarini uchun mas'ulligi Nizomda alohida qayd etilgan. Tyutor, yoshlar yetakchisi faoliyatini tashkil etishning ustuvor vazifalarini amalga oshirishda,

tegishi tavsiyalar berishi va o'zaro mustahkam hamkorlikda ishlashini ta'minlashi, bir tomondan, tarbiya jarayoni boshqaruvining ichki birlamligini ta'minlash, ikkinchidan, uning koordinatorial funksiyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, tutor talaba e'tirozlariga eng ko'p sabab bo'layotgan muammolarning kelib chiqish ildizini o'rganish bo'yicha muhokamalar o'tkazish, OTMlarga birlashtirilgan davlat organlari va tashkilotlari rahbarlarining axborotlarini muntazam eshrib borishni yo'lga qo'yishi hamda muammolarning bartaraf etilishi borasidagi jamoatchilik nazoratini mustaqil ravishda o'rnatishi oliy o'quv yurtidagi tarbiyaviy ishlar ijrosi uchun yakdli jamoaviy harakat va talabalarining individual mas'ulligini katolatalaydi. Bundan tashqari, tutor talaba guruhlari faoliyatini shunchaki baholash bilan cheklanmaydi, balki har birining amalga oshirgan ishi bo'yicha o'z xulosasini fakultet dekaniga ma'lumotlar tarzida kiritib boradi. Fakultet dekanlari ma'lumotlarga asosan, OTMlari rahbar organlari bajarilishi majburiy bo'lgan taqdimnomalar kiritadi hamda talabalarini rag'batlantirish yoki o'qishdan chetlatish bo'yicha takliflarini berib boradi. Tutorsning koordinatorial funksiyasi talaba muammolarini o'rganish va hal etishning bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib tarbiya tizimida kuchli ta'sir ko'rsatish maqomiga ega bo'ladi. Tabiiyki, ana shunday zalvorli va ulug'vor maqsadlarni amalga oshirish uchun tutor katta tajribaga ega, Vatan va xalq xizmatiga doimo kamrabasta bo'lishi lozim. Bu borada har bir tutor o'z faoliyatini tartibli va izchil amalga oshirishi uchun professor-o'qituvchilar va talabalar jamoasida hamfikirlik, hamkorlik muhitini yaratish lozimdir. Tutorsning tizimi shunday yaratilishi kerakki, bu jarayonda, eng avvalo, talabalar o'z tashabbus va g'oyalari, o'zlarini qiyrayotgan muammolarini ochiq-oshkora ko'tarib chiqish imkoniga ega bo'lsin. Qolaversa tutor, yoshlarga o'z fikrini erkin aytadigan muhitni yaratishi lozim. Shundaygina talabalar tutor bilan turli muammolar yechimini, guruh obro'si va jamoa kelajagi bo'yicha ham o'z fikrini aytadigan. Hamfikirlik har qanday muammoning yechimini topish va rivojlanishga turtki bo'ladi. Ushbu jarayonda koordinatsiya qoidalarini ishlab chiqish talabalarining o'zini o'zi boshqarish organlari zimmasiga yuklangan muhim vazifalarni ado etishda tutorga ko'makchi bo'ladi. Chunki oliy ta'lim muassasalarida talabalarining kelgusi faoliyatini to'g'ri belgilashida mas'ullikni his etishi, bilim olishi bilan birga darsdan bo'sh vaqtda nimalar bilan

bandligi, qanday muhitda yashashi, uning fanlardan tashqari qiziqishlari hammasi tutorsning boshqaruviga bog'liq.

Tutor-talabalar shaxsini rivojlanishiga, universitet, respublika va xalqaro miqyosdagi olimpiadalarda munosib ishtirok etishiga, shuningdek, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishiga ko'maklashuvchi inson bo'lib, u yigit-qizlarni kasbga yo'naltirish, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, turli ilmiy to'garaklarga jalb etish hamda muammo va kamchiliklarini o'rganib, ularga atroflicha yechim topish bilan shug'ullanadi.

Tutorslarning asosiy maqsadi ta'lim-tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etish, talabalar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlash, ularning universitet hayoti va ta'lim jarayoniga moslashishiga ko'maklashish, ularga uslubiy, ijtimoiy psixologik yordam ko'rsatish va tanlagan kasbiga muhabbatni oshirishdir. Shu bilan birga tutor yigit-qizlarning dars mashg'ulotlarini muntazam tahlil qilib boradi va sifatini oshiradi. Ularning darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishini ta'minlaydi hamda ijtimoiy ahvolidan doimiy xabardor bo'lib turadi.

Tutorslar ma'naviy-ma'rifiy va axloqiy-tarbiya, o'quv va o'quv-uslubiy hamda ilm-fan, innovatsion va ilmiy-tadqiqot yo'nalislarida o'z faoliyatini olib boradi. Har bir tutor o'ziga birlashtirilgan guruh talabalarini ijodiy qobiliyati va iste'dodini namoyon etishi uchun imkon yaratadi. Talabalarining huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiladi, ularning ta'lim olishi, ilm bilan shug'ullanishi, yashashi va dam olishi uchun sharoitlar yaratishga ko'maklashadi. Iste'dodli yigit-qizlarning o'quv intizomini mustahkamlash, ularni ijodiy fikrlash, halollik, to'g'ri so'zlik kabi xislatlarni shakllantirish borasida tizimli ishlarni yo'lga qo'yadi. Iqtidorli talabalarni aniqlab, ularning turli tanlov va olimpiadalarda munosib ishtirok etishiga loyihalarni amalga oshirishga ko'maklashadi. Bundan tashqari, talabalarining darslarini o'zlashtirish darajasini nazorat qilib boradi, ularning innovatsion ta'lim texnologiyalari va o'quv-uslubiy materiallar, axborot-resurslari bilan ta'minlash va ushbu manbalardan keng va unumli foydalanishi uchun zamin yaratadi. Shu bilan birga tutor talabalarni o'zlarining qator masalalar, xususan, ularni turar joy bilan ta'minlash, qoldirilgan darslarni o'zlashtirishga yordam berib boradi. Har bir tutor o'ziga birlashtirilgan akademik guruhlarning darslarini, talaba davomatini va dars sifatining monitoringini olib borish maqsadida kuzatish, talabalarga yuklatilgan

majburiyatlarning bajarilishini talab qilish, TTJga joylashishi uchun e'lon berish va bu boradagi komissiya yig'ilishida talabning ishtirokini ta'minlash, talabga tavsifnoma va akademik ta'til berish masalasini hal qilishda ishtirok etish, ularni rag'batlantirishi yoki jazolanishi, turli stipendiyalarga tavsifa qilishda xulosa va fikrnomani berish huquqiga ega. Shuningdek, har bir t'yutor talabalarining shaxsi va qadr-qimmatini, obro'sini hurmat qilish, ularning jismoniy, ruhiy holatidan munozam xabardor bo'lish, o'quv, ma'naviy va ilmiy faoliyatini monitoring qilib borish, yig'it-qizlarning darslarda faol ishtirok etishini tashkil etadi.

T'yutor uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini amalga oshirishda uning chuqur o'rganishi, to'laqonli anglashi, oliy ta'lim maktablari tarbiya jarayonini takomillashtirishning asosini tashkil etadi. Shu bilan birga uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi asosida ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, ta'lim-tarbiya jarayonlarining tashkil etishga xizmat qiladi. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratishi asosida talaba shaxsi ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-ahloqiy madaniyatini tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni amalga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasida ko'rsatilgan vazifalarni amalga oshirishda t'yutorning pedagogik faoliyati, uning pedagogik mahorati muhim ahamiyatga ega. Chunki t'yutor milliy tarbiya an'analari, qadriyatlarini tiklash, ijtimoiy-ma'naviy muhimni sog'lomlashtirish, qadriyatlarini zid bo'lgan turli ma'naviy tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan profilaktik tadbirlarni tashkil etadi. Bu o'rinda t'yutor talabalarda vijdonan mehnat qilish, tadbirkorlik, kasbiy-ma'naviy, innovatsion tafakkur, tashabbuskorlik, fidoyilik fazilatlariga ega bo'lish, halol mehnat qilish, mustaqil hayotda muvaffaqiyatga erishish ko'nikmalarini shakllantiradi. Jamiyatda har bir yig'it-qizning kamida uchta zamonaviy kasb-hunar sirlarini egallashlari uchun yetarli sharoitlar yaratilganligidan kelib chiqqan holda ularni hayotga tayyorlashga o'rgatish tadbirlarini tashkil etish, mehr-oqibat, odamiylik, ota-onalarga hurmat va sadogat kabi fazilatlarini mustahkamlash vazifalarini amalga oshiradi.

1.2. Yangi O'zbekiston sharoitida iste'dodli yoshlarni tarbiyalash

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasini amalga oshirishda t'yutorlar o'quv-tarbiya jarayonlarini tizimli rivojlantirish va ularda boshqaruv faoliyatini takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy qilgan holda zamonaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, yuqori malakali professional kadrlar tayyorlashni yangi bosqichga ko'tarish, ta'lim, ilm-fan va amaliyot uyg'unligini ta'minlash, talabalarni ma'naviy-ma'rifiy tarbiyalashda boy milliy madaniyat tarixiy an'analar va unumbashariy qadriyatlarini "Ta'lim-fan-amaliyot" integratsiyasi asosida amalga oshirish, mamlakat olimlarining ta'lim-tarbiya taraqqiyotiga oid asarlarini qiyosiy taqqoslash asosida pedagogika fani taraqqiyoti va ta'lim tarbiya, ilmiy va amaliy ahamiyatiga ega bo'lgan salmoqli ishlarni amalga oshiradi.

Bu borada t'yutorlar mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining mazmun va mohiyatini talabalarga yetkazish, "Yangi O'zbekiston, yangicha dunyoqarash", "Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylamoqda" mavzularida mustaqillik darslari hamda targ'ibot tadbirlarini o'tkazish, talabalar bilan dunyoda yuz berayotgan murakkab geosiyosiy va g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarning mazmun-mohiyatini har tomonlama chuqur yoritish, diniy ekstremizm, aqidaparastlik, separatizm, odam savdosi, "ommaviy madaniyat" va boshqa tahdidlarga qarshi samarali g'oyaviy kurash olib borishga doir tadbirlar, "Biz "ommaviy madaniyat"ga qarshimiz", "Tinchlik oliy ne'mat" mavzularida "Tarbiya" darslarini tashkil etish, Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon, Abdurrauf Fitrat, Muhammadsharif So'fizoda, Sadriddin Avniy, Abdugodir Shakuriy, Is'hoqjon Ibrat, Kamoliddin Xusayn Voiz Koshifiy, Jaloliddin Rumiy, Abu Mansur al Moturudy asarlarini chuqur o'rganish, slyadlar tayyorlash, taqdimotlar o'tkazish asosida talabalarining ma'naviy-marifiy bilimlarini rivojlantirishda faol ishtirok etish, "Harakatlar strategiyasi" da belgilangan ustuvor yo'nalish va vazifalarning ijrosini ta'minlash hamda hayotga tatbiq etish t'yutorning strategik vazifalari hisoblanadi.

T'yutor professor-o'qituvchi va talabalar bilan birgalikda "Uchinchi

Renesans” poydevorini yaratish, yangi O‘zbekiston taraqqiyotini rivojlantirish, kelajak poydevorini qurish va yangicha ishlash, malakali kadrlarni tarbiyalash, zamonaviy pedagogik ta’lim strategiyasini takomillashtirish kabi vazifalarini amalga oshirishda fan, ta’lim va amaliyot integratsiyasi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, ta’lim-tarbiya jarayonlariga oid o‘quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta’limni bosqarish, ta’lim turlari va yo‘nalishlari o‘rtasida uzviylik va integratsiyasini ta’minlash, o‘qitish metodlari va vositalaridan foydalanish kabi yo‘nalishlarda fan dasturlari, o‘quv qo‘llanmalar, darsliklar yaratishda faol ishtirok etishi talabalarining ilmiy tadqiqot, innovatsion va loyihalashtirish faoliyatini olib borishda, o‘quv va tajriba eksperimental baza vazifasini o‘tashda, ta’lim jarayonlarini yangilashda o‘z samarasini ko‘rsatishi muhim o‘rin tutadi. Tutors pedagogik ta’limni takomillashtirishga oid yangi avlod o‘quv, o‘quv-metodik, ilmiy adabiyotlar, vositalar va didaktik materiallar majmuasini yaratish, talabalarining ilmiy salohiyatini oshirishda pedagogik jamiyatlar, jamoalar, jamaot birlashmalari, davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlik qilish masalalariga ham alohida ahamiyat berishi, oliy ta’lim muassasalari va ilmiy markazlari bilan hamkorlik aloqalarini yo‘lga qo‘yish ishlarining faol ishtirokchisi sifatida, talabalarga pedagogik kasbini targ‘ib qilishning turli shakli va turlarini izlab topishi va ularni ta’limga tatbiq etish, ta’lim va tarbiya uzviyligini ta’minlovchi mexanizmlarni amalga oshiradi.

Tutor yangi O‘zbekiston taraqqiyotiga xizmat qilishda ta’lim-tarbiya sifatini oshirish, ularning mazmunini bugungi kun talablariga mos bo‘lish va ularni takomillashtirish maqsadida o‘quv-amaliyot tadbirlarini, metodik yordam, pedagogik loyihalalar va innovatsion mashg‘ulotlar, strategik rejalarini ishlab chiqishda va bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ishtirok etadi. Tutor talabalarining ta’lim-tarbiya salohiyatini yanada oshirish maqsadida ilmiy tadqiqot institutlari, ilmiy markazlar va tayanch oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda xalqaro ilmiy anjumanlarni amalga oshiradi.

Tutor pedagogik ta’lim sohasi uchun raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy bilim va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashning samarali tizimini yo‘lga qo‘yishda “Mahorati pedagoglar” to‘garaklarini tashkil etish asosida talabalarni

pedagogik va psixologik bilimlarini rivojlantirish orqali iqtidori yoshlarni topish va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash ishlarida faol ishtirok etadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning tajribalarini takomillashtirish maqsadida ta’lim va tarbiyaviy ishlarga bog‘liq ilmiy, amaliy seminarlar tashkil etishda hamkorlik ishlarini amalga oshiradi.

Tutor talabalarining ilmiy salohiyatini oshirish maqsadida tadqiqot institutlari, ilmiy markazlar va tayanch oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirish, ularni ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb qilish bo‘yicha “Yangi O‘zbekistonda ta’lim-tarbiya jarayonlarini rivojlantirish istiqbollari” mavzusida ilmiy amaliy anjumanlar tashkil etadi.

Tutor ilmiy-pedagogik kadrlar salohiyatidan unumli foydalanish, zamonaviy fan-texnika yangiliklarini amaliyotda joriy qilish, uzluksiz pedagogik ta’lim tizimida talabalar tomonidan o‘zlashtirilgan bilimlarini mustahkamlash, kasbiy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish, ularni kasbiy faoliyatga yo‘naltirish, ta’lim-tarbiya jarayonidagi muammolarni o‘rganish, pedagogik ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, yaratilgan o‘quv-uslubiy qo‘llanma, elektron darsliklardan foydalanish, ilmiy tadqiqot ishlarini sinovdan o‘tkazish, o‘qitish metodlarini takomillashtirish samaradorligini oshirish maqsadida ilmiy-amaliy seminar, mahorat darslari, tadbiri soatlari, “Ustoz-shogird” an‘analari asosida talaba yoshlarning madaniy-ma’rifiy, badiiy-ijodiy, ijtimoiy iqtisodiy, intellektual dunyogorashi, tafakkuri Yangi O‘zbekistonning istiqbolini jahon hamjamiyatidagi munosabatlar mavqeyini yanada takomillashtirishga o‘z hissasini qo‘shgan holda atrof-muhitda sodir bo‘layotgan voqea-hodisalarni idrok etish, yangicha siyosat, yangicha ma’naviyat barpo etish jarayonida talabalarining insonga va jamiyatga, butun borliqqa munosabatini o‘zgartirish, ijtimoiy ongini yangilash kabi ta’lim-tarbiya jarayonlarini amalga oshiradi.

Tutor talabalar va ota-onalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabat, tarbiya tizimi, oilalarda sog‘lom muhitni qaror toptirish, yoshlar ongu galbiga milliy mentalitetimiz, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarimizni singdirish bilan birga talabalar turar joyi, xususiy xonadonlarda, ijarada istiqomat qiluvchilar bilan olib boriladigan axloqiy tarbiya ishlari jarayonida ularga xalqimizning tarixiy merosi, urf-odatlari va milliy tarbiya an‘analarini asrab-avaylash va o‘zaro mehr-oqibat muhitini mustahkamlash va ijtimoiy himoya qilishga doir tadbirlar, uchrashuvlar o‘tkazadi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki,

bugungi rivojlanish bosqichida talabalarning egallagan bilimlari va tajribalarini uzviy va uzluksiz aloqasini rivojlantirish strategiyasini sifatli va samarador bo'lishiga alohida ahamiyat beradi. Buning uchun t'yutor talabalarda milliy axloqiy fazilatlarini qaror toptirish an'analarini rivojlantirishni amalga oshirishga qaratilgan ijobiy tajribalarni omma-lashtirishga oid bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar, o'quv-treninglar, seminarlar, forumlar dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishda ilmiy-pedagogik jihatdan amaliy yordam beradi. Ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan tadbirlarni tashkil etadi. Talabalarda ijodiy fikrlash, yaratuvchanlik qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda o'z samarasini ko'rsatadi. Ushbu jarayonda t'yutor dun-yodagi rivojlangan mamlakatlarning tarbiya borasidagi ilg'or yutuqlarini o'rganish, xalqaro ilmiy aloqalarni yo'lga qo'yish, tajriba almashish, xalqaro konferensiyalarda ishtirok etish bilan birga ma'naviy tarbiyaning samarali va ta'sirchan mashg'ulot va tadbirlarni tashkil etadi. Talabalarga milliy tarbiya asoslarini to'laqonli tushuntirish, ajdodlarimizning tarbiyaga oid ta'limotlarini ularga yetkazishda buyuk ma'rifatparvar siymolar merosini targ'ib etishga qaratilgan **"O'n ikki oy - o'n ikki alloma"** kitobxonlik oyliklarini o'tkazish, yoshlar ittifoqi bilan hamkorlikda tarbiya jarayonini takomillashtirish, talabalarning ma'naviy faolligi va tashabbuskorligini rivojlantirishda ularning kelajakka ishonchi, mustaqil fikrlash va qarorlar qabul qilishni, shaxsning ustuvor xususiyati sifatida mustahkamlash, mamlakatta amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik tuyg'usini kuchaytirish, ishonch, sadog'at, mehr- muhabbat va hamjihatlikni mustahkamlash malakalarini shakllantirish, ma'naviy barkarorlikni ta'minlashda mas'ullik, moddiy farovonlikka erishish uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan dastur va loyihalarni tay-yorlashda yordam beradi. "Ustoz-shogird" an'anasiga asoslangan holda talabalarni milliy hunarmandchilik, zamonaviy kasb-hunar o'rganish faoliyatini amalga oshiradi. T'yutor ajdodlarimizning boy ma'naviy merosini, axloqiy fazilatlar majmui bo'lgan milliy tarbiya an'analari, vositalari, shakllarini o'rganish maqsadida talabalar bilan mamlakatimiz hududlariga ekspeditsiyalarni tashkil etishi, ijtimoiy-gumanitar fanlar, ma'naviy- ma'rifiy tadbirlar asosida ularda ma'naviy tarbiya kompetensiyalari, bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi. Ma'naviy-axloqiy, siyosiy, sog'lom e'tiqodini uyg'un shakllantirishda

samaradorlikka erishishning imkoniyatlarini yaratadi.

T'yutor o'quv jarayonida ta'lim oluvchilar shaxsini o'rganib borishni, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini, motivlari zaminini hamda paydo bo'lishi mumkin bo'lgan muammolarini aniqlab va tahlil qilib borish vazifalarini bajaradi. U talabalar bilan samarali mulogot asosida turli axborotlarga ega bo'lish, tarbiya jarayonini shakl va usullarini takomillashtirish, ularni idrok etish, tushunish, uning ichki holati, niyatari, o'y-fikrlari, moy'lliklari va his-tuyg'ulari haqidagi turli ma'lumotlarni aniqlash bilan ularga o'z munosabatini bildiradi. Buning uchun t'yutor ta'lim mazmuni va jarayonini to'liq tasavvur qilishi, o'z faoliyatini natijalarini oldindan ko'ra bilishi, aniq maqsadga qaratilgan vazifalarni belgilab olishi, boshqarishi, axborot texnologiyalaridan foydalanishi, loyihalashtirishi kabilar ta'lim-tarbiya jarayonini samaradorligini oshiradi. T'yutor talabalar faoliyatida paydo bo'layotgan qiyinchilik va muammolarga e'tiborli bo'lishi, ularni o'z vaqtida qo'llab-quvvatlashi va to'g'ri maslahatlar berib borishi, guruhlarda sog'lom ijodiy muhimi tashkil qilishi uchun rejalashtirilgan ishlarning samarali bo'lishini ta'minlaydi. Talabalarda idrok etish, mulogotga kirishish, ta'lim-tarbiyaga oid axborotlarni anglab etish, ularning o'zini boshqarish, o'z faoliyatini tahlil qilish va baholash kabilar ma'naviy va intellektual kamol topishda namoyon bo'ladi. Buning uchun t'yutor talabalarda o'zini-o'zi rivojlantirish va kamolga erishish, o'quv-bilim faoliyatini texnologiyasini ishlab chiqish, o'quv mazmunini takomillashtirish jarayonlarida tarbiyaviy ishlarning ilmiy-pedagogik, ilmiy-texnologik xaritasi va uni amalda qo'llashning algoritmik tizimini va shaxs kamolotini rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Chunki ushbu jarayonda bevosita o'quv-pedagogik faoliyatni sifatida ta'lim samaradorligini ta'minlashdagi mas'uliyatni belgilash, shuningdek, kuch va vaqtlarni tegishlicha taqsimlash, bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashni optimallashtirish (optimal boshqarish) uchun ularning mudamiy-ma'rifiy, ilmiy-ma'naviy va intellektual salohiyatini har tomonlama ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratadi. T'yutor o'z faoliyatini rivojlantirishda bilimni, ko'nikma va malakalarini takomillashtirib borishga alohida ahamiyat berishi-maxsus psixologik-pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari muhitida ta'lim oluvchilarning mustaqil o'quv-bilimlarini takomillashtirishi ularning shaxsiy- kasbiy rivojlanishda o'z samarasini ko'rsatadi.

Shu jihatdan tyutor oliy ta'lim jarayonida ham katta o'zgarishlarni amalga oshirishda yoshlar ittifoqi bilan hamkorlikda talabalar faoliyatini mazmunli o'tkazishi, tadbirkorlik sohasidagi g'oya va tashabbuslarini ro'yobga chiqarishda yetakchilik vazifalarini amalga oshiradi.

Yangi O'zbekistonda mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, milliy manfaatlariga to'la javob beradigan ta'lim-tarbiya jarayonlarini amalga oshirish tyutorlarning asosiy vazifasi hisoblanadi. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tyutor pedagogik faoliyatida yutuqlar bilan birga kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etish, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish va boshqarishda talabalarning bilim egallashida jamiyada o'z o'rnini topishda, orzu-intilishlarini ro'yobga chiqarishda shart-sharoitlar yaratish mahoratiga ega bo'lishi ularda shijoat, dadil fikr va takliflarni vujudga keltiradi. Bu o'rinda tyutor o'z faoliyatini boshqarish va tashkil etish, iqtidorli talabalarni aniqlash, tanlash, o'qitish va tarbiyalashda ilg'or ta'lim shakllari, pedagogik texnologiyalarini joriy etish, ijodiy faoliyatga ega bo'lgan pedagogik kadrlarni tayyorlash, har bir ishga mas'uliyatli, ziyirak, hushyor bo'lishi muhim hisoblanadi.

Talabalar tarbiyasida doimo izlanish va intilishda bo'lgan, yuksak martalarni ko'zlab, oldinga qarab intiladigan tyutor o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga albatta erishadi. Chunki ular talabalarning ongu tafakkuri, mehr, vafu va sadogat, vatansparvarlik tuyg'ularini rivojlantiradi. Darhaqiqat, tyutor faoliyatida oila, mahalla, jamoatchilik hamkorligida jismonan baquvvat, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, ishlash va ongli yashash qobiliyatiga ega bo'lgan, zamonaviy fan-texnika va texnologiya yutuqlarini o'zlashtiradigan, ma'lum kasb-hunarni egallagan barkamol avlodni shakllantirish muhim o'rin tutadi. Tyutor talabalar bilan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotda faol ishtirok etishga qaratilgan jarayonlarni amalga oshirish asosida umuminsoniy qadriyatlar, milliy meros, ma'rifat va hayot saboqlarini shakllantirish vazifasini amalga oshiradi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ushbu jarayonda tyutor bir necha avlodga mansub shaxslarning o'zaro munosabatlari uzviyiligi ta'minlashda faol ishtirok etadi, ularning bir-birlari bilan bilim, tajribalarini o'rganish, takomillashtirishga oid yosh avlod tarbiyasi bilan shug'ullanadi. Yosh avlodga moddiy va ma'naviy qobiliyatlarini shakllantirish uchun uzluksiz ravishda faoliyat ko'rsatadi. Talabalarni

mamlakat hayoti va xalq tajribasi bilan tanishtirish, ular shaxsining har tomonlama rivojlantirishda ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil etadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyotining iqtisodiy va ma'naviy boyliklarini chuqur o'rganish asosida tyutor ularni talabalar ongiga yetkazish, madaniyat, kino, raqs va tasviriy san'at sohalarini, adabiyot va kitobxonlikni rivojlantirish, milliy hunarmandchilikni takomillashtirish, mashg'ulotlar jarayonida madaniy boyliklar, buyuk bobolarimizning dimiy va ilmiy ma'naviy merosini o'rganish va targ'ib etish Imom Buxoriy, Imom Termiziy xalqaro ilmiy tadqiqot markazlari, shuningdek, O'zbekiston xalqaro Islom akademiyasi, Imom Moturidiy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari bilan hamkorlik qilish asosida talaba-yoshlarni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash ishlarini olib boradi. Tyutor hozirgi murakkab va shiddatli zamonda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning o'rni va ta'siri tobora ortib borayotganini hisobga olib, talabalar ma'naviyatini qo'llab-quvvatlashda bilim va tajriba, tashkilotchilik salohiyati, fidoyilik faoliyatini samarali bo'lishini ta'minlaydi. Shu jihatdan ham ta'lim islohotlarining samarali amalga oshirilishi bevosita tyutorning bilim va tajribasi, ishbilarmonlik xususiyatlariga bog'liq. Eng muhimi, ular talaba yoshlarning ishonchini qozongan bo'lishi shart. Bu o'rinda ularning faoliyati va muomala madaniyati, siyosiy, huquqiy va axloqiy saviyasiga ota-onalar, keng jamoatchilik baho beradi. Lekin ochiq aytadigan bo'lsak, ba'zi bir tyutorlarning ma'naviy-ma'rifiy tarbiya sohasidagi ish faoliyati, talaba yoshlar o'rtasida yetarli obro' e'tiborga ega emas. Buning uchun tyutor ta'lim-tarbiya jarayonida fanlar uzviyiligiga erishish va keng qamrovli ishlarni amalga oshirish, ularni nazariy va amaliy jihatdan tashkil etishda falsafa, ma'naviyat, pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, anatomiya, fiziologiya va gigiyena, etika, estetika fanlari bilan bog'liqlikda olib borish muhim o'rin tutadi. Afsuski, ko'pgina tyutorlar talaba-yoshlarning dard-u tashvishlari bilan yashashni qandaydir ikkinchi darajali ish deb hisoblaydilar. Shuning uchun ham ular ko'pgina masalalarda zaif va ojiz bo'lib qolmoqda. Tyutor pedagogik faoliyatining madaniyati, hayotiy bilim va tajribalari bevosita talabalar bilan mulogot qilishdan boshlanadi. Tyutor talabalar bilan birga ishlamasa, qanchalik sharoit yaratmasa ta'lim islohotlarining rivojlanishi qiyin bo'ladi. Bugungi tyutor mustaqil qaror qabul qilib, mustaqil ish olib borish imkoniyatiga ega. Tyutor nimanidir bilimligi

yoki ko'zdan qochirishi, xatoga yo'l qo'yishi mumkin, lekin u ana shu xatolarni tuzatishda yangicha ishlash, o'z bilim va tajribasini oshirishi talaba-yoshlar baxtini ta'minlash jarayonlarini takomillashtirishning asosini tashkil etadi. Chumonchi, t'yutor ta'lim-tarbiya ishlarini to'g'ri tashkil qilish va talabalarga bilim berish jarayoni orqali ularni hayotda qo'llay olishga o'rgatish usul va uslublarini amalga oshirish masalalarini nazariy va amaliy jihatdan rivojlantiradi. Ta'lim jarayonida t'yutor turli tarbiya ishlarini olib boradi. Masalan, yigit-qizlar hamda turli millat vakillaridan iborat bo'lgan jamoa asosida tarbiyaviy ishlarni tashkil qiladi. Tarbiyaviy ishlar asosida talabalarda "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish", "Yangi O'zbekiston taraqqiyotida yoshlar ishtiroki" kabi yo'nalishlarni shakllantirish kabilar talabalarining bilim saviyasini oshirish, ilm-ma'rifat, yuksak ma'naviyatini rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Albatta bunda t'yutorning pedagogik mahorati, ilg'or tajribalari muhim ahamiyatga ega.

3. Yangi O'zbekiston sharoitida t'yutor pedagogik faoliyatining strategiyasi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti bevosita talaba-yoshlarning bilimlarni egalashi, ilm o'rganishi har narsadan yuqori va oliy maqsad sari yetaklashning asosi hisoblanadi. Bu o'rinda shuni alohida ta'kidlash kerakki, t'yutorning pedagogik mahorati, irodasi o'ziga hush yogadigan biror narsani qilayotganda emas, balki birorta og'irroq, kutilmagan, sezilarli, zo'r berishni talab qiladigan vazifani bajarayotganda namoyon bo'ladi. U bu ishning katta jamoa va butun Vatanimiz uchun zarurligi va foydaliligiga ishonganligi uchun samimiy munosabat, iroda va kasbga bo'lgan mas'uliyat bilan amalga oshiradi. T'yutor o'z faoliyatida ijtimoiy va iqtisodiy saviyasini tinimsiz shakllantirib borishi, vijdonan, sidqidildan mehnat qilish, malaka va ko'nikmalarini tinimsiz oshirib borishi, jamoa o'rtasida katta hurmatga loyiq bo'lishi kabi masalalar ta'lim-tarbiya taraqqiyotini takomillashtirishning asosiy negizi hisoblanadi. Shuning uchun ham vatan istiqboli uchun kurashuvchi, chuqur mas'uliyatni his qiladigan yoshlarni tarbiyalash, jamiyat manfaati bunyodkorlik ishlari t'yutorning eng muhim vazifasi hisoblanadi. T'yutor o'zining faoliyatida malakali va tajribali, chuqur bilimga ega, davlat tili va chet tillarni, zamonaviy pedagogik

texnologiyalarni va o'qitishning innovatsion shakl va uslublarini joriy qilgan holda ta'lim mazmunini takomillashtirishi, milliy va jahon adabiyoti, musiqa, kino, haykaltaroshlik, amaliy san'at va boshqa ijodiy yo'nalishlardagi bilimlarga ega bo'lishi, o'quv jarayonida axborot yangiliklarini joriy etish maqsadida xorijiy ta'lim tashkilotlari bilan yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yishi, zamonaviy talablarni hisobga olgan holda ijodiy tanlovlar, test va boshqa sinovlar, ijodiy iste'dodini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar olib borishi kabilar ta'lim-tarbiya samaradorligini oshiradi. Ushbu jarayonlarda ularda milliy qadriyatlarini asrash, rivojlantirish, demokratik tamoyillariga amal qilish, tarbiyaga e'tiborli munosabatta bo'lish, huquq va burchlarini himoya qilish, sog'lom turmush faoliyatida ijtimoiy faollik pozitsiyasiga ega bo'lish xususiyatlarini amaliyotda namoyon etishga oid bilim va malakalarini rivojlantiradi. T'yutor talabalarga intizom va mas'uliyat, qobiliyat umumiy, maxsus va ijtimoiy bilimlar, topshirilgan ishni tez va sifatli bajarishga intilish, qat'iylik, kasbiy g'urur, mahorat va hurmat, samimiylik, hayotiy faoliyatda hurmat bilan bir-biriga yordam berish, tashabbuskorlik va mustaqillik, ish bitarmonlik va tadbirkorlik, mehnatsevarlik, mulqot madaniyati, samimiylik, uddaburonlik jamiyatda o'zini tutish mas'uliyatiga ega bo'lish, sog'lom turmush tarzini, bo'sh vaqtni mazmunli o'tkazish axloqiy bilimlarga ega bo'lish, oilaviy burchlarini bajarish, o'z ota-onalariga, yoshi ulug'larga hurmat bilan munosabatta bo'lish asosida ular oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalarini amalga oshirishida ishonch, malaka, shaxs sifatleri, odob, xulq-atvor qirralarini takomillashtiradi. Oliy maktab ta'limining demokratik va insonparvarlik tamoyiliga asoslangan t'yutor ta'lim-tarbiya jarayonida qo'yilgan aniq maqsad asosida talabani har tomonlama rivojlantirish, uning qobiliyati va yutuqlariga ishonish asosida o'z-o'zini anglagan shaxsni shakllantiradi. Ushbu jarayonda talabada demokratik qarashlar va insoniy pozitsiya takomillashadi. Ushbu jarayonda t'yutor talabaning individual layoqatlarini, qiziqishlarini, o'ziga xos xarakterini rivojlantiradi. T'yutor talabalarining xohish va istaklarini hisobga olish bilan chegaralanib qolmay, ularning qiziqishlarini, his-tuyg'ularini, romantik qarashlari, fuqarolik va o'roqlik burchlari, mustaqil faoliyatga va insonga bo'lgan intilishlarini hisobga olish, jamoaga bo'lgan munosabatlarni mustahkamlash, intizom talablariga amal qilish, uning ma'naviy axloqiy jihlatlarini

rivojlantiradi.

Oliy ta'lim muassasalaridagi tarbiya jarayonlari talaba strate-giyasining mazmunini katta hayotga tayorlash negizini tashkil etadi. Darhaqiqat, bugungi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan jarayonlar talaba shaxsida jamiyat hayotiga ijtimoiylashuvi imko-niyatlarini namoyon qilishga oid tegishli faoliyat turlari asosida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalasini dolzarb qilib qo'ymoqda. Shu jihatdan ham tuzatuvchi talabalar sog'lom turmush tarzi va ijtimoiy his-tuyg'ulari, nutq, mulqot va ijodiy jarayonlarini rivojlantirishi asosida bilim olishga faol qiziqish, o'quv axborotlaridan mustaqil foydalanish, voqea hodisalarga munosabat bildirish va ularni amaliyotda qo'llash kabllarni amalga oshiradi.

Tyutor ta'lim-tarbiya jarayonini zamonaviy, innovatsion, pedagogik, psixologik, didaktik, metodik yondashuvlar asosida tashkil etishning uzluksizlik va uzviylikni ta'minlashida individual psixologik, ijtimoiy kompetensiyalariga alohida e'tibor qaratishi ijodiy natijalarga olib keladi. Tyutor talabalarining aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik tarbiyalash asosida jamiyatning komil fuqarosini rivojlantiradi. Ularda siyosiy, g'oyaviy dunyoqarash axloqiy me'yorlar va xulqiy munosabatlarni nazorat qilish asosida talabalarni jamiyatda belgilangan tartib-qoidalariga rioya qilish, ta'lim olishi uchun shart-sharoit yaratish, ma'naviy tomondan qo'llab-quvvatlash ishlarini olib boradi. Shu jihatdan Tyutorning xulqi, dunayoqarashi, saviyasi va jamiyatdagi o'rni talabalar uchun ibrat namuna hisoblanadi. Shunday ekan Tyutor o'zining pedagogik faoliyatida ijodiy imkoniyatlarini faollashtirish natijasida o'quv-tarbiyaviy jara-yonda har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirishda ularning xususiyatlari, qobiliyatlari, ichki imkoniyatlarini hisobga olgan holda milliy va umuminsoniy qadriyatlarini ular ongiga singdirishi, shaxs, jamiyat va atrof-muhitiga bo'lgan munosabatlarida ijodiy fikrlash, bashorat qila olish, muqobil fikrlashga imkon beruvchi shakl, metod va vositalaridan foydalanish, ijtimoiy ahamiyatli qarorlar qabul qilishga o'rgatish, mustaqil ta'lim olish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish kabllarini ta'lim-tarbiya jarayonida uzluksiz amalga oshirishi o'z samarasini ko'rsatadi.

Tyutor oliy maktabda tarbiyaviy ishlarining bevosita va aso-siy tashkilotchisi sifatida uning mazmuni, faoliyati tarbiyaviy ja-rayonlarini tashkiliy, pedagogik vazifalarini amalga oshirish bilan

birga talabalarining ta'lim darajasini, guruh jamoasida shaxslararo munosabatlarning rivojlanishini tizimli ravishda o'rganadi. Oila, mikro-muhit va boshqalarning ta'sirini tahlil qiladi va olingan ma'lumotlar asosida tarbiyaviy ishning shakllari va usullarini tanlaydi. Tyutor pedagogik faoliyati jarayonida talabalarining asosiy vazifalari, o'z-o'zini tarbiyalash, tajriba almashish, aqliy va ma'naviy axloqiy shakllanishi va rivojlanishi, normal sharoitlarni ongli ravishda tashkil etishning amaliy, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy, psixologik, pedagogik, iqtisodiy, tibbiy va ekologik yo'nalishlarni takomillashtirish, insoniy qadr-qimmatining buzilishining oldini olish sharoitini amalga oshiradi. Talabani ijtimoiy himoya qilish ularni qo'llab-quvvatlash va yordam berish bilan birga uning shaxsini shakllanishi, mavjud ijtimoiy-iqtisodiy sharoitiga moslashishini ta'minlaydigan psixologik-pedagogik chora-tadbirlarni amalga oshiradi. Yuzaga keladigan muammolar va qiyinchiliklarni talaba manfaatini himoya qiluvchi ustoz sifatida ularni tarbiyalash va belgilangan maqsadlariga erishish, o'z tengdoshlari bilan munosabatlarni shakllantirishga oid bir qator aniq vazifalarni hal qilish birlashtirish, faollashtirish, rivojlanish o'zini o'zi boshqarish kabi vazifalarni amalga oshiradi. Tyutor guruh talabalari bilan ishlashda jamoa tuzish, jamoa oldiga qo'yilgan maqsadlariga erishish jarayonida ular holati (ruhiy, aqliy, axloqiy)ni aniqlash individualligini o'rganish, ularni tahlil qilish, olingan natijalarning samarador bo'lishi uchun ta'lim va tarbiya jarayonida yangi usullar, yondashuvlar, ijodkorlik kabllar amalga oshiriladi. Tyutorning faoliyati samaradorligida kasbiy kompetentlik professional bilim, ko'nikma va mahorat darajasi, faoliyatni amalga oshirish uchun nazariy va amaliy tayyorgarligi, kasbiy tajriba, kasbiy faoliyatga tayyorgarlik, ilmiy layoqat, kasbiy fidoiylik kabllar talabalarining o'z-o'zini rivojlantirish va anglashida o'z manfaatini har tomonlama himoya qilish maqsadi va vazifalarini amalga oshiradi. Tyutor o'quv materiallarining talaba shaxsiga ta'sir o'tkazishning eng samarali vositalari va usullaridan mohirona foydalanish orqali yetuk, vatanparvar, mas'uliyatli, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yuksalishi yo'lida fiddokor bo'la oladigan kelajak avlodni tarbiyalashda tashkilotchi va boshqaruvchi vazifasini bajaradi. Tyutor oliy ta'lim tizimida tarbiyaviy jarayonlarni asosiy ahamiyatga ega ekanligiga e'tibor berishi asosida talabalarda oqilona qarorlar qabul qilish, yuzaga keladigan muammolarni hal qilish,

jamoadagi barcha a'zolarining samarali faoliyati uchun sharoit yaratish, jamoa muammolarini hal qilishda har bir talabning xususiyatlarini hisobga olish, ijodiy boshqarish, jamoadagi barcha a'zolarining ijodiy rivojlanishini ta'minlash, ular o'rtasida o'zaro ta'sir o'tkazuvchi sharoit yaratish, jamoa a'zolari bilan mulqot qilish kabilar muhim o'rin tutadi. T'yutor pedagogik faoliyatida muvaffaqiyatlarga erishish uchun kasbiy kompetensiya raqobatbardoshlik, kommunikativlik, ishbilarmonlik, professional tayyorgarlik, ijodiy faollik, mustaqillik xususiyatlariga ega bo'lish talabalarining faoliyatini samarali bo'lishida muhim o'rin tutadi.

Oliy ta'lim muassasalarida "Eng yaxshi t'yutor" nominatsiyasi bo'yicha tanlovlarning doimiy o'tkazilishi ular o'rtasida raqobat muhitini namoyon etadi. T'yutor faoliyatining samaradorligi bevosita ta'lim muassasasining ish sharoitlari, ta'lim tizimi, o'qituvchilarning individual xususiyatlari, talabalarining tarbiyalanganlik darajasi, o'quv qobiliyatlari ularning sog'lig'i va jismoniy rivojlanishi, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi mas'uliyati, ijtimoiy-psixologik iqlimning yaxshiligi, ta'lim-tarbiya faoliyatida ijodiy yondashuv, shart-sharoitning mavjudligi kabilar muhim o'rin tutadi.

T'yutor faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan guruh jamoasi bilan ishlashga layoqatining mavjudligi, yuqori darajadagi mas'uliyat, ta'lim sub'ektlarining birdamligi, hamfikrliligi, ta'lim muassasasidagi rag'batlantiruvchi motivatsion muhit bilan bevosita bog'liq. T'yutor pedagogik faoliyatini takomillashtirishda ta'lim-tarbiya mezonlari, talabalarining individual xususiyatlari, professor-o'qituvchilarning pedagogik mahorati, kasbga yo'naltirish ishlari ularni o'z mutaxassisligi jarayonlarini samarali tashkil etish, o'quv va tarbiyaviy ishlarining holati va natijalarini pedagogik tahlil qilish, individual ishlash, rejalar tuzish, ta'lim faoliyatining maqsadini, mazmunini tashkil etish kabi imkoniyatlarini takomillashtiradi. T'yutor tarbiya-jarayonining mazmun-mohiyati, yo'naltirishlarini takomillashtirishda ota-onalar bilan ishlashda uchraydigan mavjud muammoli vaziyatlarga tayyor bo'lish, psixologik-pedagogik bilimlarini, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish (tadbirlar, konkurslar, to'garaklar, sayohatlar, davra suhbatlari o'tkazish), kasbiy madaniyatini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, faol va mas'uliyatli talabalarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirishi lozim.

Oliy ta'lim muassasalarida t'yutor pedagogik faoliyatini tashkil etishda

talabalarda "Yangi O'zbekiston" sharoitida amalga oshirilayotgan tub islohotlar mohiyati bilan tanishtirib borish, o'z qobiliyatlarini va qiziqishlari asosida ularni o'qituvchi kasbiga yo'naltirish, yuksak maqsadli, bilimli va ma'rifati bo'lishga jalb qilish, zararli yot g'oyalarga ko'r-kona ergashib ketmaslikning oldini olish maqsadida mustaqil fikr yuritishga o'rgatish, mafkuraviy immunitetni shakllantirish muhim hisoblanadi. T'yutor pedagogik jarayonining samaradorligini oshirishning maqsadlari, mazmuni, usullari va shakllarida quyidagi strategik vazifalarni amalga oshirish muhim o'rin tutadi.

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning yoshlar huquqlarini ta'minlash borasida ilgari surgan xalqaro va milliy darajadagi bir qator dolzarb tashabbuslari maqsadlarini O'zbekistonning barqaror rivojlanishidagi ahamiyatini talabalarga tushuntirish.

2. Talaba yoshlarni yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini barqaror rivojlanish yo'lida ulkan marralarni zabt etishga tayyorlash.

3. Talabalarga yangi O'zbekistonning shiddatli sur'atda rivojlanishidagi beqiyos salohiyat va azim-u-shijoatini rivojlantirishda yoshlarning hal qiluvchi kuchga ega ekanligini misollar asosida ko'rsatish.

4. "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash mavzusida Yoshlar forumi va festivallarini o'tkazish.

5. Yangi O'zbekistonda adolatli jamiyat va adolatparvar davlat qurishda talabalarining faolligini oshirishga oid mexanizmlarini ishlab chiqish.

6. Talabalar o'rtasida tinchliksevar, adolatli va milliy an'analarga xos bo'lgan Yangi O'zbekistonning dunyo hamjamiyatidagi siyosiy iqtisodiy, gumanitar aloqalarini mustahkamlashga qaratilgan hamkorlik aloqalarida ularning ishtirokini ta'minlash.

7. Talaba - yoshlar o'rtasida korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatlarda bo'lish madaniyatini shakllantirish hamda ular ongiga "Toza qo'llar" siyosatini singdirish.

8. Professor o'qituvchilar o'rtasida ijtimoiy adolatni qaror toptirish, talabalarining bilimiga yarasha rag'batlantirish, ularning qo'llab-quvvatlashga oid dasturlari ishlab chiqish.

9. T'yutorning nufuzi va maqomini yanada ko'tarish. Talabalarining bilim darajasini rivojlantirish, ularning ijtimoiy himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish. "Ustoz otangdek ulug'" mavzusida tadbirlar o'tkazish.

10. Talabalarni ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etish, maqolalar tayyorlashda ularning faolligini ta'minlash. "Ilm fan - adolat va taraqqiyot omili" mavzusida ilmiy anjumanlar o'tkazish va unda ishtirok etish uchun zarur sharoitlarni yaratish.

11. Talabalar salomatligini mustahkamlash maqsadida davolash maskanlari, tibbiyot poliklinikalari bilan hamkorlikni tashkil etish ularning sog'lom rivojlanishiga to'siq bo'ladigan kasalliklarga birinchi va o'ta muhim masala sifatida qarash.

12. Talaba qizlar o'rtasida "Ayol - muqaddas", "Oila - jamiyat asosi", "Sog'lom oila sog'lom jamiyat" konseptual g'oyasini targ'ibot qilish, ularni qo'llab-quvvatlash, muammolarni o'z vaqtida aniqlash, yordamga muxtoj bo'lgan va og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan qizlarga yordam ko'rsatishni tashkil etish va ularning faoliyatiga alohida e'tibor qaratish.

13. Talabalarda ma'naviy-axloqiy ma'naviyatni mustahkamlashning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, madaniy, tarixiy va tabiiat yodgorliklarini saqlash hamda, milliy qadriyatlariga asoslangan "Yangi O'zbekiston talabalarining axloq qoidalari" ni yaratish va amaliyotga joriy etish.

14. Talabalarda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini mustahkamlashni yanada rivojlantirish, aziz va mo'tabar bo'lgan o'zbek xalqining har bir xonadonida tinchlik-osoyshtalkni, barqarorlikni saqlash kabi muqaddas vazifalarni amalga oshirishda ularning faolligini rivojlantirish.

15. "Yoshlarni qo'llab-quvvatlaymiz!" degan ezuu tashabbus doirasida davra suhbatlari o'tkazish uchun tashabbuskor, siyosiy yetuk va faol talabalarni jalb etish.

16. OTM bitiruvchilarida raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirishga oid milliy strategiyalarni ishlab chiqish va ularda iqtisodiyot, innovatsiya, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish.

17. Vatanimiz taraqqiyoti uchun, O'zbekistonning yangi uyg'onish davrini yaratish yo'lida belini mahkam bog'lab, fidokorona mehnat qilish yo'lidagi ulkan orzu-umidlar, katta rejalarni amalga oshirishda talabalar faoliyatini takomillashtirish.

18. "Yoshlar-2030" strategiyasi asosida yoshlar bilan ishlash va ularning manfaatlarini ta'minlash borasidagi faoliyatini yanada mustahkamlash.

2. BOB. TYUTOR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.

2.1. Tyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish mazmuni.

Talabalarni yangicha fikrlashga, yangi-yangi g'oyalarni dadil o'rtaga tashlab, ularni amalga oshirishga, muammolarni ijodiy va mustandart yondashuvlar asosida hal etishda ularning bilim olishi, ilm-fan, innovatsiyalar, adabiyot, san'at va sport sohasidagi iste'dod va salohiyatini yuzaga chiqarishi, ularning jamiyatimizning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etishi uchun barcha sharoitlarni yaratishda tyutorning mahorati muhim o'rin tutadi. Shu jihatdan ham tyutor "Yangi O'zbekiston taraqqiyoti" degan g'oya asosida oliy ta'lim tizimida katta o'zgarishlarni amalga oshirishda "Besh muhim tashabbus" dasturi doirasida yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishi, tadbirkorlik sohasidagi g'oya va tashabbuslarini ro'yobga chiqarishi katta ahamiyatga ega. Darhaqiqat, Yangi O'zbekistonda barpo etishda tarixiy asoslarga ega bo'lgan, mamlatkatimizdagi mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, milliy manfaatlariga to'la javob beradigan ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va amalga oshirish tyutorlarning asosiy vazifasi hisoblanadi. Chunki ta'lim islohotlari tobora kengayib borayotgan jarayonlar ular oldiga yanada ulkan vazifalar asosida yutuqlar bilan birga kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etishni talab etmoqda. Bu o'rinda oliy ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya ishlarni tashkil etish va boshqarish Yangi O'zbekiston rivojlanishining mustahkam poydevori hisoblanadi.

Tyutor yig'it-qizlarni o'qitish, mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan zamonaviy kasb-hunarlarini egallash, tarbiya olish asosida jamiyatda o'z o'rnini topishda, orzu-intilishlarini ro'yobga chiqarishda shart-sharoitlar yaratish mahorati ega bo'lishi ularda shijoat, dadil fikr va takliflarni vujudga keltiradi.

Yoshlar tarbiyasida doimo izlanish va intilishda bo'lgan, yuksak martalarni ko'zlab, oldinga qarab intiladigan tyutor o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga albatta erishadi. Bunday tyutorlar talabalarining ong-u tafakkurini yuksaltirishga olib keladi. Buning natijasida talabalarda mehnat, vafot va sadodat, vatanparvarlik tuyg'ulari rivojlanadi.

Har bir mutaxassisning hayotida nimaga, qanday yutuq va natijalarga

erishganligi bevosita tʻyutor kompetensiyasiga bogʻliq. Shuning uchun ham tʻyutor ustoz sifatida talabalarga mehr va eʼtibor koʻrsatishi muhimdir. Chunki, jamiyatning taraqqiyot va madaniyat darajasi avvalo oʻqituvchi va tʻyutorlarga bogʻliq.

Tarbiyaviy ishlar jarayonida tʻyutor talabalarining jismoniy rivojlanishi, ularning anatomik-fiziologik xususiyatlarini oʻrganishi, ularning qanday yashayotgani, nima bilan nafas olayotganini nazorat qilishi, qanday masala va muammolar qiziqitrayotgani, tashvishga solayotganini yaqindan bilishi muhim ahamiyatga ega.

Tʻyutor keng jamoatchilik tomonidan qizgʻin muhokama qilinayotgan barcha muammolarga eʼtibor qaratishi va ularni mashgʻulotlar, maʼnaviy tadbirlar orqali talabalar ongiga yetkazish, ularga munosabat bildirish madaniyatini rivojlantirishi zarur.

Tʻyutor tarbiyaviy tadbirlarda talabalarga yuksak hurmat, ehtirom, mamlakat, tinchlik, hamjihatlik, oʻsish, yuksalish, huquq, jonajon Vatanimizga boʻlgan cheksiz mehr va sadoqat, bilim va tajriba, aql-zakovat, yagona xalq, yagona millat, ezgu maqsad tuygʻularini shakllantirishi ularni Yangi Oʻzbekiston bunyodkorlari qatoridan oʻrin egallash imkonini yaratadi.

Darhaqiqat oliy taʼlim muassasalarida tʻyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish bu uning axloqiy fazilatlariga ega boʻlish sanʼati va koʻnikmasini amalga oshirish, ishbilarmon, bilim darajasi, ustozlik mahorati, ongi, jamiyadagi obroʻsi, oʻzini jibiy tarzda namoyon qilishi, maqsadli ravishda ish olib borishi, dunyoqarashi, tanqidiy fikrlashi, jamoadagi muhim sezishi, eng muhimi olib borayotgan ish faoliyatini aniq rejalashtirishi, turli-tuman vaziyatlarni tahlil qila olishi, talabalarining oʻziga jalb etishi va ishonitra olishi, soʻz bilan ish birligini taʼminlashi kabilar uning asosiy kompetensiyalari hisoblanadi. Tʻyutor tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda oʻz vazifasini puxta va halol bajarishi, talabalar faoliyatini takomillashtirish va ularning masʼuliyati va maʼnaviyatini yuksaltirishda oʻz samarasini koʻrsatadi. Tʻyutorning kasb mahorati va zamonaviy tafakkurga ega boʻlishi, tarbiya jarayonini boshqarishda har tomonlama toʻgʻri qarorlar qabul qila olishi, belgilangan maqsadlarga erishishda aniq vazifalarni belgilab beradi. Tʻyutor nafaqat taʼlim-tarbiya ishlarini olib borishda, balki jamiyatning taraqqiy etishida katta kuch vazifasini bajaradi. Shuning uchun u avvalo, talabalarining hayotiy darajalarini puxta bilishi va bu sohada iloji

boricha katta tajriba hosil qilishi muhim. Tarbiya jarayonini adolati boshqarish tizimi, avvalo, oʻziga nisbatan shubha uygʻotmaslik uchun jamiyat qonunlarini puxta va chuqur oʻrganib chiqishi va talabalarini ularga ishonitirish imkoniyatini yaratadi. Tarbiya jarayonini adolati boshqarish talabalarining qonunlarga ehtiyoj sezishi va ularni oʻrganib, unga amal qilishlari ularning xulq-atvor va xatti-harakatlariga sabab boʻluvchi toʻgʻri, odoblilik, kamtarlik, xushyorlik, sahiylik, muruvvat xususiyatlarini rivojlantiradi. Tʻyutor tarbiya jarayonini boshqarishda oʻzaro hamjihatlik va tenglik tamoyiliga amal qilgan holda oʻz ishdan ogoh boʻlishi va bexato ishlashi, talabalarining bilib yoki bilmay qilgan xatolarini bartaraf etishga yordam berishlari muhim hisoblanadi. Shuni alohida taʼkidlash kerakki talabalar koʻp jihatdan tʻyutorga taqlid qiladilar. Ushbu jarayonda tʻyutor toʻgʻri yoʻl tutsa talabalar ham toʻgʻri yoʻl tutadilar. Tʻyutor pedagogik faoliyatida tarbiya jarayonini boshqarishning koʻlami juda keng. Albatta bu oʻrinda tʻyutor talabalarga taʼsir etishi, tarbiya jarayonini boshqarish faoliyatining oʻziga xos natijalari tarbiya jarayonidagi barcha maʼlumotlar asosida tahlil etiladi. Tʻyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish vazifasi, mazmuni shakli va usullari, murakkablik darajasi ushbu jarayondagi muammolarning koʻlami, miqdori va tuzilishi, ular oʻrtasidagi aloqa, qoʻllanilayotgan usullar, tashkiliy tamoyillarning turli-tumanligi, yangilik darajasi, talab etilayotgan oʻzgarishlar, masʼuliyatlilik, noanʼanaviy yondashuvlar asosida amalga oshiriladi.

Tʻyutorning tarbiyaviy ishlarni boshqarish kompetensiyasi maʼnan sogʻlom, keng dunyoqarashga ega, oʻzi va boshqalar bilan til topishib, atrofdagi boʻlayotgan voqealarga munosabat bildira oladigan talaba shaxsini voyaga etkazishdir. Tʻyutor hayotidagi eng asosiy, muqaddas vazifalar bu sabr-qanoat va ishonch, qatiyat, chidam va bilim bilan talabaning dunyoga boʻlgan munosabatini, istak va xohishlarini toʻgʻri yoʻl bilan bildirish, uni ragʻbatlantirish, ruhlantirish, subhatlashish, qiyalayotgan savollarga javob topish, oʻrni kelssa, birgalikda oʻyinlar oʻynash kabilar tarbiyaviy ishlarni boshqarish madaniyatiga xosdir. Talaba jamiyat qadriyatlarini, avvalo oilada, maktabda oʻrganadi. Axloq-odob qoidalariga amal qilgan talaba har qanday sharoitda oʻzlarini tutishlari, tarbiya oʻchogʻi hisoblangan guruh jamoasida kursdoshlarini kuzatishlari va fanlarni oʻzlashtirishlari bilan har lahza turli olamda boʻlayotgan turli oʻzgarishlarga munosabat bil-

dirish muhim hisoblanadi. Har bir talabanning o'z dunyosi o'ziga xos qarashlarini tyutor anglashi ularga me'yoridan ortiq qatiqqo'llik qilmasligi uning ruhiy holatini takomillashtiradi. Shuning uchun ham tyutor talabalarning dunyosiga kirishi va ulardan talab qilinayotgan bilim, faoliyat, tajriba sohibi bo'lishlari uchun shart sharoitlar yaratish zarur. Bu borada ularni dunyoviy bilimlarni o'rganishga yo'naltirish yaxshi natija beradi. Dunyoda bo'layotgan yangiliklardan talabanning bexabar qolishi ham uning muvaffaqiyatlarga erishishida to'siq bo'lishi mumkin. Talabaga avval o'zligini, so'ng o'z xalqi madaniyatini o'rgatish tyutorning tarbiya borasidagi vazifasidir. Tarbiya jarayonini boshqarish talabalarda o'zaro munosabatlar, vazifalar, ichki va tashqi muhti, faoliyat, o'z ishini o'z vaqtida bajarish, o'zini anglash kabi xususiyatlarni shakllantirishga ta'sir etadi. Ushbu jarayonda tyutor nafaqat oddiygina g'oyalarni ifodalash yoki o'z nuqtai nazarini amalga oshirishi balki yil davomida talabalarni o'rganishi bilan birgalikda ular bilan muzokoralar olib borishi, ishonchni qozonish, o'zaro tushunish, to'g'ri yondoshish, bir-biriga hurmat, munosabat va malakalarga ega bo'lishi muhim hisoblanadi.

Talabalarning samarali ta'lim olishi, ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega bo'lishi bevosita tyutor ning tarbiya jarayonlarini boshqarishiga bog'liq. Chunki tyutor yangi O'zbekistonning yangi o'qituvchisiga pedagogik faoliyatni sevish, dars o'tish mahoratini kun sayin emas, soat sayin oshirib borish, o'z ustida qunt bilan mehnat qilish, ta'lim-tarbiyaning zamon talablariga mos bo'lishiga intilish, mehnatsevarlik, haqiqatgo'ylik, ifodali va hissiyotli nutq, pedagogik takt, ijodkorlik, tashkilotchilik, sabr, bag'rikenglik, qat'iyat, intizom kabi g'oyat zarur bo'lgan odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyovoqarashini o'zgartirishi, vazifalarni va mahoratni rivojlantirish, jahonda bo'layotgan o'zgarishlarni hammadan ham ko'prok his etish ko'nikmalarini shakllantirish va davr talablari bilan uyg'unlashtira olishi, o'zligini anglash, "Biz kimmiz, qanday ulug'zotlarning avlodimiz" degan g'oya va g'ururni ularning qalbida doimo aks sado berishiga ahamiyat qilishi, nafaqatgina ularning bilimlarini oshirib qolmay, balki ularda ong, tafakkur, madaniyat, mas'uliyat, munosabat taraqqiyot tushunchalarini rivojlantiradi. Buning uchun tyutor tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda yangi usullarini amaliyotga tatbiq etishi talabalarda fidoyilik, o'z ustida tinimsiz ishlash, kasbga muhabbat, kundalik hayotida, har bir qadamida

duch keladigan masalalarga yordam berish ularning aqlini doimiy charhlash, o'zini - o'zi tan olish, ishonch, his-tuyg'ularini shakllantirish o'ziga-o'zi sog'lom baho berish, tashqi faoliyatini o'zgartirishi, yangilash muhim o'rin tutadi. Tyutor talabalarga o'qituvchi qadri nimaligini tushunib yetishda ustozlarning fikrlarini o'zlashtirish, ular mehriga tuyib, kelajakda o'z kasbida ishlashini orzu qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Ana shu orzularni amalga oshirishda tyutor talaba faoliyatida o'z kasbiga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishi qiyin bo'ladi. Odatda o'qituvchilik kasbga kirib kelishida turli bilimlar talabalarga ta'sir qilishni boshlaydi. Talabalik faoliyatida uchraydigan tushkunliklardan chiqib ketish yo'lini bilmaslik natijasida o'z kasbiga nisbatan ko'ngil qolish holatlari vujudga keladi. Ushbu holatlarni bartaraf etishda tyutor o'ziga ahamiyat berish, o'z kasbiga to'la tayyor bo'lish, o'ziga bo'lgan munosabati hamisha nazorat qilib borish, o'qituvchilik faoliyatida ro'y beradigan tushkunliklar, ko'ngilsizliklar, mag'lubiyat va muammolarni bartaraf etish qobiliyatini rivojlantirish, sog'lom tumush tarziga rioya qilish, o'ziga yuqori baho berishni o'rgatish, ongini o'zgartirish, o'zi haqidagi ijobiy, ruhlantiruvchi, xursandchilik baxsh etadigan fikrlarga yo'naltirish, ba'zi hollarda orzulari, tasavvurlarining qanday bo'lishidan qat'i nazar, haqmi-nohaqmi, barchasini qabul qilishini o'rganishga tayyorlash muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda tyutor talabalarga "Siz noyobsiz, siz kabi fikr yuritadigan, har bir ishini bekam-u ko'st bajaradigan talaba topilmaydi", kabi so'zlar bilan rag'batlantirishi ulardagi ba'zi bir kichik xatolarni bartaraf etadi. Tyutor talabalarning o'ziga qarab ish yuritish, na'fs olayotgani va holatini, o'z ishidan mamnun ekanligini his qilishini boshqarish, ularning hayotidagi imkoniyatlar, kundalik tashvishlar, doimo harakat qilish, muvaffaqiyat qozonish haqidagi bilimlarini rivojlantirish qobiliyatiga ega bo'lish, tadbirkorlikni bilish, musiqa asboblarni chalish, xohlagan klub a'zosi bo'lish, ilmiy ish qila olish, fikr yuritish kabi keng dunyoqarash va o'z-o'zini boshqarish mudaniyatiga ega bo'lishi talaba tafakkuri qobiliyatini rivojlantirish bilan birga uning tarbiyalanganlik darajasini barqarorlashtirish imkoniyatini vujudga keltiradi. Ushbu jarayonlarda o'zi haqida fikriga ega bo'lgan talabalarni ko'rish mumkin. Talabalaridagi tortinchoq fikrlar-tortinchoqlikni, dadil fikrlar dadillikni, kuchsiz fikrlar-frodasizlikni, kuchli fikrlar-shijoatlikni, maqsadga yo'naltirilgan

fikrlar-aniiq maqsadni ko'zlashni, zaif fikrlar—zaiflikni, g'ayratga to'la fikrlar-g'ayratlikni; muvaffaqiyatli fikrlar muvaffaqiyatga erishuvchanlikni vujudga keltiradi. Talaba qanchalik o'ziga nisbatan mas'uliyat bilan yondashsa, butun hayotini farovonlikda o'tkazadi. Mehr-muhabbat va mehrdonlikni shakllantiradi. Tyutor talaba shaxsini shakllanishi va ijodiy xislatlarga ega bo'lishini boshqarishda ularni qo'llab-quvvatlash, sodiq bo'lish, anglab yetish, o'zini boricha qabul qilish kabilarini rivojlantiradi. O'ziga nisbatan ishonchi past bo'lgan yoki o'zidan hech ham ko'ngli to'lmagan talabalarni qo'llab-quvvatlashi har qanday ishni uddalay olish, muvaffaqiyat qozonish, qat'iy bo'lish, kelajakka intilish, fikr yuritish olish, o'zini tutish, o'z kuchiga ishonish, har qanday vaziyatlarda to'g'ri yo'l tutish, yon atrofdagi o'zgarishlarni sezish madaniyatini rivojlantiradi. Tyutor tarbiyaviy tadbirlarni muvaffaqiyatli bo'lishlarida, shaxs tarbiyasiga yangicha yondashish, ular faoliyatini qiziqarli tashkil etish, o'ziga-o'zi ishonish, insonlar bilan muomalada, oilada, biznes yoki ishda, jamiyada ruhlamish, qandaydir yangiliklarni doimiy kashf qilish va hayotga joriy etish mahoratlarni rivojlantiradi. Tyutorning pedagogik mahorati talabalarning savollariga beradigan javoblarida, muammolarni bartaraf etishda namoyon bo'ladi. Ba'zi bir tyutorlarda pedagogik mahoratning yetishmasligiga oid holatlar ham uchray turadi. Bunday jarayonlarda tyutor talabalar orasidagi tafovutlarni topish, keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib fikr yuritishda o'z ongi bilan ularning qiziqishlarini, fikr yuritish usullari, qarashlarini aniqlaydilar. Ijodiy fikr yurituvchi talabalar o'zlarini shaxs sifatida tan oladilar, ijodiy qobiliyati sustrok shakllangan talabalar esa o'zlarida ishlarni bajara olishga uquqlari yetarli darajada emas deb hisoblaydilar. Ba'zi bir talabalarda, yangi hali hech kim bilmagan g'oyalarni yaratishda yangi yondashuvlar, g'oyalar, yechimlar topish maqsadida olib borilgan ishlar va natijalar ularda yaratuvchanlik qobiliyatiga ega bo'lish, bunyodkorlik, ijodkorlik, yangi orzularni amalga oshirish kabilarini rivojlantiradi. Albatta ushbu ishlarni amalga oshirishda tyutorning ijodiy strategiyasi muhim o'rin tutadi. Buning uchun tyutor yangi fikrlar, yangi g'oyalarni amalga oshirishda, ustozlarning o'gitlari, usullari, ta'lim-tarbiya va ilm fandagi barcha yutuqlarni chuqur o'rganish asosida talabalarda intilish, muvaffaqiyat va baxtga erishish kabilarini rivojlantiradi. Tyutor o'z faoliyati davomida doimiy izlanish, talabalar savollariga javob berish asosida ularning bilim olishga bo'lgan

ishtiyogini ta'lim tarbiya taraqqiyotining ajralmas bo'lagi sifatida namoyon etadi. Ushbu jarayonda tyutor ta'lim-tarbiya jarayonida nimalarni o'zgartirishi zarurligi, nima sababdan har bir talaba bilan ishlashda ko'proq vaqt ajratish, ta'lim tarbiya sifatini oshirishga yordam berish, qanday kitoblarni o'qish zarurligiga oid muammolarni hal etishi uning pedagogik mahoratning takomillashtirishga yordam beradi. Ushbu ishlarni amalga oshirishda tyutor faoliyatidagi eng dadil va eng ajoyib o'zgarish bu uning farosatini namoyon bo'lishi—rost so'zlashi, sofdil bo'lishi, o'zini qunt bilan boshqarishi, ta'lim tarbiya jabhalariga e'tibor qilishi, arzigulik fikrlar va sohalarni aks ettirishi, ehtiyoj va istaklarni yuzaga chiqarishda uning qarashlari, harakatlari, ma'naviy qadriyatlari, maqsadlari, turmush tarzi, kelajagi kabilar hal qiluvchi kuchga ega hisoblanadi. Bu o'rinda talabalar bilan savol-javoblar, testlar o'tkazish kabilar ijodiy imkoniyatlarni yanada takomillashtiradi. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish tyutorning bilimi va mahoratiga bog'liq. Yaxshi fikrga ega bo'lishning eng maqbul yo'li bu keng tafakkurga ega bo'lishdir. Agar tyutor fakat bitta fikr, muammoning bitta yechimiga ega bo'lsa, harakat qilishi uchun ham bittagina yo'l mavjud bo'ladi. Ushbu holat tyutor faoliyatida xavfli hisoblanadi. Ba'zi bir tyutor ongida "Bir javob, bir yechim" singari qarashlar qattiq o'rnatib olgan. Qandaydir yechim va javobni izlash jarayonida uning ongida birinchi paydo bo'lgan fikrga yopishib oladi. Ushbu jarayonda tyutor aql va tafakkur yordamida turli xil yechimlarni qidirishda erkinlik bilan munosabatda bo'lish uning ijodiy faolligini oshiradi. Tyutorning o'z faoliyatiga tashabbuskorona yondashish tamoyiliga amal qilishi uning muvaffaqiyat garovi hisoblanadi. Tyutor o'z ustida ishlar ekan konsepsiyalar yaratishi, har bir g'oyaga ijodiy yondashuv bilan munosabatta bo'lishi unda izlanish, rivojlantirish imkoniyatlarini takomillashtiradi. Tyutor tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda eski qarashlarni cheklab o'tish va ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'zgarishlar, yangi—yangi strategik vazifalarni amalga oshirish asosida natijalarga erishish uchun ba'zi qoidalarni o'zgartiradi, talabalarda salbiy odatlardan voz kechish, g'afardan uyg'onish, tashabbusni qo'lga olish kabi vazifalarni amalga oshiradi. Tyutor o'z faoliyatini tashkil etish va boshqarishda tajribalarni o'rganish, talabalar faoliyatida yangi g'oyalarni amalga oshirish ularni hurmat qilish, ijodiy yutuqlari, harakatchanligi yoki uzogini ko'ra bilish qobiliyatini rivojlantirish asosida tarbiya

jarayonini takomillashtiradi. Talabalar faoliyatidagi muammolarini xal etish, bilim va qobiliyatlarini rivojlantirish, tarbiyaviy tadbirlar o'lkazish, ularning vaqtini to'g'ri tashkil etish, "Ichki ixtom"ni rag'batlantirish mahoratini shakllantirish muvaffaqiyatlarga erishish, tafakkur yuritish va uni baholash, yirik kashfiyotlarini amalga oshirish ishlarini boshqaradi. Ushbu jarayonda har bir talabada masalani tushunish, butun kuchi bilan olg'a qadam tashlash, yaxshi kayfiyat bilan fikr yuritish kabilar bilan birga ularda tadbirkorlik, bog'bonlik, ishbiarmonlik kabi ishlarini tashkil etishga oid mehnatsevarlik g'oyalarni takomillashtiradi. Bugungi XXI asrida III Rennessansini vujudga keltirishda talabalarining faol ishtirok etish faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda ularning qobiliyatlari, ijodiy ruhi, ichgi sezgilarini rivojlantirish, yuz beradigan muammolarining yechimini topish, noan'anaviy usulda tadbirlarini amalga oshirish, qalbida hamisha mavjud ko'tarinkilikdan foydalanish va ijodiy muhtini yaratish, undan foydalanish kabilarini rivojlantirishga yordam beradi.

2.2. **Tyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish funksiyalari.**

Tyutor intellektual jihatdan talabalarda aqliy qobiliyat, qiziquvchanlik, tasavvur, mustaqil bilim egallashga intilishi, ijtimoiy jihatdan kirishimlilik, hazilni tushunish va o'zi ham hazil qila olish, emosional jihatdan vazminlik, ajablanish va hayratlanishga oid xususiyatlarini shakllantiradi. Talabalar bilan ishlashda tashkiliy-nazariy va amaliy mashg'ulotlar tizimini yaratadi. Mahorat darslari, davra subhatalari, individual subhatalar, konsultatsiyalar, axborotlar orqali sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda faol qatnashadi. Ta'lim sohasida innovatsiyalarni yaratish, o'zlashtirish, innovatsion pedagogik faoliyat rivojlantirishga oid. Bunda yangi ta'lim yangi metodlar, yangi tashkiliy tuzilmalarni shakllantiradi va ularning birligini ta'minlaydi. Bo'lajak o'quvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash mexanizmlarini optimallashtirish va pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish, pedagogik innovatsiyalarni joriy etish va uning samaradorligini baholash asosida takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlarni amalga oshirishda faol ishtirok etadi. Ushbu jarayonda tyutor pedagogik faoliyatini tashkil etishning quyidagi funksiyalari muhim o'rin tutadi.

1. *Talabalar jamoasida pedagogik muhtini yaratish funksiyasi.*

Ushbu jarayonda tyutor psixologik kompetentlikka ega bo'lish asosida pedagogik jarayonda sog'lom muhtini yaratish, talabalar bilan ijodiy mulqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglash va bartaraf etish jarayonlarini metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish va muvaffaqiyatli qo'llash, axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinni, samarali foydalanish, pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy mulqotda bo'lish, ularni tinglay bilish, ijodiy ta'sir ko'rsata olish, izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatini namoyon qilish, pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana bilishlarni shakllantirish jarayoniga alohida e'tibor qaratadi. Ularning psixologik xususiyatlarini, ta'lim mahassasasining sharoitlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya ishlari bo'yicha tadbirlarni rejalashtirish, takomillashtirish bo'yicha takliflar kiritish, o'z ustida ishlash, kasbini takomillashtirish, faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish, kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish, ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish, salbiy odatlarni bartaraf etib borishi, o'z-o'zini namoyon etishi, ta'lim muhiti-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish, ta'lim mazmunini yangilash ishlarini o'rganish ishlarini amalga oshirishda faol ishtirok etadi.

2. *Yoshlar tarbiyasida davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlik funksiyasi.* Ushbu jarayonda tyutor oila va mahalla hamkorligida yoshlarda tarbiya madaniyatini shakllantirishning rang-barang, qiziqarli va doimo yangilanib turuvchi shakl, metod va vositalarini maqsad sari yo'naltirish, ular faoliyatini rejali tashkil etish hamda har tomonlama ta'sir etishda imkoniyat yaratib beradi. Shuningdek, davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan ishlarni amalga oshirishda izchillilik, uzviylik, ko'rgazmalilik, materialning yosh va psixologik xususiyatga mosligi, maqsadlarning musharakligi, o'z-o'ziga talabchanlik, shakl va metodlardagi moslik, g'oyaviy birlashuv

tamoyillarga asoslangan hamkorlikdagi ish mazmunini zamon ruhi bilan moslashtirish, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash, sog'lom turmush tarzini namunali yo'lga qo'yish yo'nalishlarini to'liq amalga oshiradi.

3. *Oliy ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini sifatli amalga oshirish funksiyasi.* Ushbu jarayonda iqtidori yoshlarni aniqlash va ularni kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirish, ta'lim jarayonlarida innovatsion texnologiyalaridan foydalanish, kadrlar tayyorlash vazifalarini amalga oshirishda tyutor o'zining mahorati bilan talabalarni kelgusi hayotini o'z qo'li bilan qo'ra olishiga ishonitirishi, ezgu ishlarga rag'batlantirishi, eng muhimi ularni baxtli yashashga o'rgatish zarur. Albatta, bunda tyutor ta'lim tizimining barcha yo'nalishlarida malakali va yuqori kompetentga ega bo'lishi, chet ellardagi ilg'or tajribalarni o'rganishi, hozirgi kunda dunyoda ruy berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni talaba-yoshlar ongi va qalbiga etkazishi muhim. Tyutorning axborot texnologiyalaridan xabardor bo'lishi, talabalaridan kasbiy qobiliyatlari va ehtiyojlariga muvofiq ravishda unumli foydalana olishi asosida tanqidiy tahlil qilish, ta'lim mavzuni tanlash va o'zgartira olish, qabul qilingan qarorlar uchun mas'uliyatni his qilish kabilar uning muhim xislatlari hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida topshtiriq ko'rinishidagi muammoli vaziyatlar, vazifalarni bajarishda tyutor talabalarining bilishiga oid qobiliyatini inobatga olishi zarur. Chunki talabalar dars jarayonida shunchaki ma'lumotni o'zlashtirmaydilar, balki yangi bilim olishga kirishadilar. Ushbu jarayonda tyutor va talaba munosabatlarni maqsadga muvofiq shakllantirish uchun pedagogik jarayonlarni amalga oshiradi. Ijtimoiy turmush uchun xizmat qiladigan zarur xulq-odoblari, hayotidagi tarbiyaviy ta'sirlar, shaxsiy tajribalar talaba faoliyatini tashkil etish, ichki kechimmalarini anglash, bahsflashish, his qilish, aniq maqsad bilan ishlash kabilar tyutor pedagogik faoliyatiga jiboy samara beradi.

4. *Millatlararo totuvlik funksiyasi.* Ushbu jarayonda tyutor milliy qadriyatlarini asrab-avaylash, turli millatlarning ajdodlari yaratgan urf-odatlarini talaba faoliyatida keng amalga oshirish, millatlararo totuvlikni mustahkamlash asosida insoniylik, millatparvarlik, mehnatsevarlik singari umuminsoniy madaniyatini shakllantirish, inson qadriini ulug'lash, jahon adabiyoti va sanata qiziqishlarini kuchaytirish ishlarini olib boradi. Yangi O'zbekiston sharoitida barcha millatlarning jipsligini

taminlash, moddiy va ma'naviy hayotlarini farvon qilish masalalariga oid tadbirlarni o'tkazadi. Millat elatlarning tarixini aks ettiruvchi sanat asarlari haqida talabalarga ma'lumot berish asosida ularda millatlararo totuvlikka, hamjihatlikka e'tibor qaratiladi. Har qanday salbiy holatlar yoki ichki va tashqi ziddiyatlarga yo'l qo'yilmay O'zbekistonda 130 dan ortik millat va elatlarning bir oila sifatida totuv, inoq yashayotganligi haqida madaniyat, sanat, musiqqa, teatr sohalariga oid keng qamrovli tadbirlar amalga oshiriladi. Tyutor pedagogik faoliyatida talabalarga homiylik qiluvchi tashkilotlar, ota-onalar bilan hamkorlik aloqalarini mustahkamlaydi.

5. *Talabalar bilan aloqani o'rnatish va mustahkamlash funksiyasi.* Ushbu jarayonda tyutor talabalarining bilimlarini rivojlantirish, ma'naviy-axloqiy ta'sir etish, o'z-o'zini his qilishiga salbiy ta'sir ko'rsatmaslik uchun tarbiyaviy ishlar jarayonida birinchi navbada qadimgaqadimdan o'zbek xalqi hayotidan o'rin olgan va jamiyat tomonidan mustahkamlangan odob-axloq qoidasiga amal qilish qonun-qoidalarini o'rganish, tarbiyaviy ishlarini amaliyotga tatbiq etishda ma'naviy-axloqiy, mehnat, nafosat tarbiyasi jihatidan sharoitlar yaratish mashg'ulotlarda axloqiy muhit va tarbiyaviy ta'sir etish, guruh jamoasida o'tadigan yig'ilishlar, tarbiyaviy soatlar, ma'ruzalar, suhbatlar kabilarida talabalarining doimiy ishtirokini ta'minlash va ularning bilimlarini shakllantirishda individual xususiyatlarini to'liq va aniq hisobga olish, ularni tarbiyalashda mas'uliyatni yuqori darajada amalga oshirish, tarbiyaviy ishlarini tashkil etish, yig'ilish qarorlarini doimiy bajarish, jamoat ishlarida ishtirok etish va nazorat qilib borish kabi vazifalarni amalga oshiradi.

6. *Tyutorning talabalar jamoasini tashkil etish funksiyasi tarbiyaviy jarayonning samaradorligiga erishishda muhim hisoblanadi.* Bunda tyutorning pedagogik-psixologik tayyorgarligining yuqori darajada bo'lishi bilan birga tarbiyaviy faoliyatni amalga oshirishda jiboy natijani beradigan shakl va metodlarni tanlashi muhimdir. Talabalar guruh jamoasining rivojlanishi va mustahkamlashda yordam berish, ularni bir-biriga yaqinlashtirish, do'stlikni mustahkamlashda oliy ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan tyutorlarning psixologik jihatlarini, madaniyat, ijtimoiy faolligi, pedagogik savodxonligi va tayyorgarligi ularning tarbiya jarayonining optimal shart-sharoitlarini yaratish, talaba maqsadini tushunish va uning mas'uliyatni yanada yuqori

darajaga ko'tarish munosabati, tashabbuskorlik, tashkilotchilik xususiyatlari, homiylik qiluvchi davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorligi muhim hisoblanadi. Ushbu jarayonda mahallalar hamkorligida tartibaviy ishlarni amalga oshirish rejasini tuzish, talabalarning yashash joylarida sport maydonchalari va komplekslari, klublar, axborot resurs markazlari, o'yin maydonchalari, yozgi teatrlar, texnik stansiyalari faoliyati, yoshlarning qiziqishlari va talablardan kelib chiqib to'g'araklar tashkili etish va ular bilan birgalikda ekskursiyalar, quvnoqlar va zukkolar kabi musobaqalar, salomatlik, bilimlar kuni kabi bayram tadbirlarini o'tkazish, oliy ta'lim muassasalarida badiiy havaskorlik faoliyatini tashkilloshirish tadbirlarini o'tkazish kabilarini amalga oshirish muhimdir.

7. *Tyutor madaniyatini rivojlantirish funksiyasi.* Ushbu jarayonda talaba tyutor uchun asosiy ob'ekt hisoblanadi. Tyutorning pedagogik madaniyatini oshirishda o'z ma'ruzalari bilan ilmiy-amaliy konferensiyalarda ishtirok etishi, bilimlarini keng targ'ibot qilishi, ustozshogirdlar davrasida pedagogika asoslarini o'rganishi muhim hisoblanadi. Tyutorning tarbiya muammolarini chuqur tushunishlari ta'lim samaradorligini oshirishni ta'minlaydi. Ushbu funksiyalarni amalga oshirishda tyutor fikrlash, ekstremal holatlarda ishlay olish layoqati, nohush holatlarga qarshi tura olish, aloqa, hamkorlik, mehnatdan qoniqish, o'z-o'zini rivojlantirish, faoliyatini loyihalashtirish, o'zini o'zgartirish kabi kompetentlarga ega bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Chunki, ushbu jarayonlar tyutorning qanday kasbiy va psixologik sifatlarga ega bo'lishi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lish imkonini beradi. Bunday yondashuvda boshqaruv, tashkiliy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy axloqiy, iqtisodiy kabi vazifalardan kelib chiqqan holda har bir tyutor mas'uliyat bilan olib borilgan tarbiya ishlarini tahlil etish, nazorat qilish va muayyan mazmundagi xulosalarni tayyorlash mumkin.

Har bir tyutor tarbiya ishlarining asoschisi sifatida o'zining individual xususiyatlarini ya'ni kasbiy bilim, malaka, ko'nikma va qobiliyati, xulq-atvor madaniyati, nutqi, muomalasi, kiyinishi, ma'naviy axloqiy sifatlari bilan namuna bo'lishi talabalarga o'z ta'sirini o'tkazadi. Tyutorning o'ta nozik, noyob xususiyat va alomatlar, insoniy fazilatlarga ega bo'lishi, yangi fikrlarni bildirishi, o'zining ta'sirchanligi, qat'iyat va inodasi bilan talabalarni boshqarishi, uni turli qat'is qadamlardan asrab, to'g'ri yo'lga boshlashga, har qanday sharoitda ham ularning ruhini

ko'tarish, lo'nda qilib aytganda, har qaysi ta'lim oluvchining yuragiga yetib borishga, uning kuchiga kuch, ishonchga ishonch, g'ayratiga g'ayrat qo'shishga qodir bo'lishi shart.

2.3. Tyutor pedagogik faoliyati asosida talabalarda yangicha fikrlash madaniyatini rivojlantirish.

Tyutorning ijodkor fikrlari o'z navbatida atrofdagi cheksiz hayot sinovlari va voqealarini ko'rish imkonini beradi. Hayot o'kinchi va o'zgaruvchanlik, uni tasavvur qila olish uchun unda yashayotgan insonlarning o'tkazayotgan va ko'rayotgan barcha voqealarning tub sababi o'zidir. Hayotni qanday bo'lsa shundayligicha qabul qilish, dunyoni qanday bo'lsa, shundayligicha ko'rishda shaxsiy tajribalar, niyatlar va qarashlarda nima sodir bo'layotganini his etish, taxmin qilish, fahmlash kabilarining deyarli imkoni yo'q. Lekin ulardan qaysi biri aniq yoki biz uchun foydali ekanini bilish lozim. Ushbu jarayonda atrofdagi obektlarni va insonlarni bunyodkorlik ishlarini aniq ko'rish qobiliyatiga ega bo'lish, hayotda uchraydigan muammolar va to'siqlar tevarak atrofdan emas balki o'zimizdan yuzaga chiqqayotganini bilish kabilar dunyoni qanday ko'rishga bog'liq. Albatta bu o'rinda tyutorning fikrlari, ruhiy hissiyotlari talaba yoshlar ongida asta sekin muhrlanib iz qoldiradi va muayyan qarashlarni shakllantiradi. Atrof – muhrida talabaning qarashlariga mos bo'lgan insonlar, hodisalar uning ongini borlig'ini va uning hayotidagi hayol fikrlarni real kuchlar deb tushinishi asosida uning ongida kuchi imkoniyatlar, ichki hissiy kechinmalar, kelajakda turmush tarzini belgilab berishga oid g'oya asta sekin muhrlanib boradi. Aynan ular talaba faoliyatini shakllantirishda tasavvur qilish, xatti-harakatlar, ijodkorlik va yaratuvchanlik ruhiyatini rivojlantiradi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, hayot juda murrakab va undagi turli to'siqlar xatti-harakatlardan qat'iy nazar har qanday vazifalarni, ma'lumotlarni saralash va uni har tomonlama nazorat qilish, hayotda duch kelayotgan muammolar, imkoniyatlar, fikrlashlar bevosita bir-biri bilan bog'liq bo'lish, ushbu jarayonlarda muvaffaqiyatlarga erishish, mehnat qilish, yashash, hayotdan qoniqish kabilarini namoyish etish, maqsadga erishish kabilarida tyutorning pedagogik faoliyati muhim o'rin tutadi. Tyutorning yangicha fikrlash, yangicha tasavvur qilish, xatti-harakatlar, ijodkorlik va yaratuvchanlik, ulkan yutuqlarga erishish, qat'iy ishonch vazifalarini

amalg oshirishdagi faoliyati talabning kelajegi qanday va u bilan nimalar sodir bo'lishiga kuchli ta'sir o'tkazadi. Ushbu jarayonda tuteur dunyoga nazar tashlash, hayotga oid ma'lumotlarni saralash, jamiyatdagi hodisa va voqealarni o'rganish, insonning kelajegi qanday bo'lishini bashorat qilish, baxt-saodatga va muvaffaqiyatga erishish, eng yaxshi imkoniyatlarga ega bo'lish vazifalarini amalga oshirish, tahlil qilish, o'zgartirish, yaxshi o'rganish va tushunish, ijodiy yondashish, o'zlikni anglash kabi xususiyatlarni talabalarda rivojlantiradi. Buning natijasida talabalarda omad sari olg'a qadam bosish, to'sqinlik qilyotgan, orqaga tortayotgan jarayonlarni bartaraf etish, har bir fikrni batafsil tahlil qilish, ularning hayotga qanchalik ta'sir o'tkazishi mumkinligiga e'tibor qaralish lozim. Bu fikr va mulohazalarning ijodiy yoki salbiy ekanligini haqiqat va tajribaga asoslangan holda tasavvur qilish, anglash kabilar ular faoliyatini mazmunli bo'lishini ta'minlaydi. Ushbu fikrlarni tahlil qilish natijasida talabalarda ishonch, adolati qarashlar, manfaat, munosabat, tartib intizom, mantiq, his - tuyg'ular, imkoniyatlar, g'ayrat va shijoat, haqiqat kabilariga oid bilimlar talabalar faoliyatini rivojlantirishni takomillashtiradi.

Tutor tarbiya jarayonida maqsadga erishish uchun mahorat, bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotda qo'llash yo'lidagi harakatlarga erishish uchun o'z fikrida qat'iy turishi, rejalarini amalga oshirishni tashkil etishi talabalarining ongi, mas'uliyati va his tuyg'ulari, intilishi, hayotda muvaffaqiyat va farovonlik, qat'iy ishonch, imkoniyatlarini rivojlantiradi. Bilimlarni to'liq egallamaslik talabalarda qo'rquv, omadsizlik va ko'ngil qolish, yetishmaslik kabi holatlarni vujudga keltiradi. Qat'iy ishonch bilan mustahkam bog'langan mas'uliyat ularda muvaffaqiyat, hayotdagi yutuqlarga erisha olish ongini shakllantiradi. Imkoniyatlarni amalga oshirish, muvaffaqiyatlarga erishish, harakatchanlik tuteurning malakasi, mahorati va istedadining namoyon bo'lishida aks etadi. Buning uchun talabalar diqqat bilan o'qishi, o'zi uchun qanday imkoniyatlar borligini anglay olishi muhim. Muvaffaqiyat — bu borliqning tabiiy qonuni. Farovonlik ham xuddi shunday. Yangi O'zbekistonning hamma viloyatlarida farovonlik vujudga kelgan. O'zbekistondagi har bir bunyodkorlik ishlari kishini, quvontiradi. Toshkent bo'ylab sayr qilish, yangi bino va inshootlarini ko'rish, to'kin sochilik bilan yuzlashish, tabiat go'zalliklari, saxiy va serhosil daraxtlar farovonlikdan dalolat berib turibdi. Yangi O'zbekistonning

yutuqlari bilan talabalarni tanishtirish asosida ularda muvaffaqiyat va farovonlikni, go'zallikni ongi bilan sezish, O'zbekistonning har bir yerini ko'ra olish, o'rganish, haqiqiy oliyanob va buyuk ezgulik, hamda yaxshi ishlarda faol qatnashish kabilar ularda haqiqatni anglash va hayotga bo'lgan mas'uliyatni oshiradi. Bu esa talabalarda ijodiy salohiyat, samaradorlik, iste'dod, o'z kasbiga bo'lgan qiziqish kabilarini yaqqol namoyon etadi. Ularda kasbga bo'lgan qiziqishlarni rivojlantiradi. Ushbu jarayonlar talabalarni muvaffaqiyatlarga erishishda o'z samarasini ko'rsatadi. Tutor talabalarda ustozlik salohiyatni anglash va shaxsiy ongi rivojlantirish, tadbirlarda faol ishtirok etish, tushunish, istedad va qobiliyatlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish, hayotda yangi natijalarga erishish ishonchini shakllantirish, chin yurakdan va qalban e'tiqod qilish, vijdonan javob berish kabilarini hayotga tatbiq qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ushbu jarayonlar talabalarda kerakli bo'lgan narsalarga harakat qilish va kerakli dasturni amalga oshirish, ularda o'sish, o'zgarish va istedodni rivojlantirish, erkin fikrga ega bo'lish, o'z hayollari, ishonchlari, qiziqishlari bilan maqsadlarini amalga oshirish ko'nikma va malakalarini takomillashtiradi. Talabalarining faoliyatini muvaffaqiyatli bo'lishi uning aqliy salohiyat, tajriba, barcha egallagan bilimlariga bog'liq hosoblanadi. Ushbu jarayonda uning ongi va bilimi mustaqil ravishda ishlaydi. Buning natijasida u istagan barcha sohaga tegishli g'oya va rejalarini o'z vaqtida bajarib muvaffaqiyatlarga erishadi.

Tarbiya jarayoni donolik, bilim va ilhom, qat'iy ishonchlar, hissiyotlar, hodisalarning o'zaro ta'siri talaba hayotini butunlay yangilash imkonini beradi. Bu esa talaba idrokini intellektual ravishda samarali foydalanishga xizmat qiladi. Olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash tarbiya jarayonining mavjudligi, uning quvvatligi va potentsialligini ko'rsatadi. Tutor ana shu xususiyatlar asosida xalqparvar, haqiqatparvar, hayajon va hayrat, ta'sirchanlik, intiluvchanlik harakati, ong, idrok, munozara qilish, mas'uliyat kabi odatlarni talabalar ongida rivojlantiradi. Talabalar buni birinchi urinishda bajara olmasa, ko'ngilni cho'ktirmasligi va ranjimasligi muhim. Tirishqoq bo'lish, muvaffaqiyatlarga erishishda tuteur talaba uchun hamkor bo'lishi u doimo uyg'unlikda ishlashi, tashabbusni o'z qo'lga olishi kerak. Avvalambor tuteur talabaning ongida nimani istashini bilishi va birinchi qadamni tashlashda iktilanishlar, gumonsirashlarga yo'l qo'ymasligi kerak.

Ushbu jarayonda o'ta konkret bo'lish, o'z fikrlari, qat'iy ishonchlari bilan o'qishga, ishlashga, yangi loyihalarni yaratishga tayyor bo'lishi lozim. Turli qararni-qarshi va chegaralovchi holatlarni o'zining tajribasi asosida bartaraf etishi, talabalarining kuchli istaklarini ro'yobga chiqarishda yaqindan yordam berishi, ularda katta kuch va boy imkoniyatlar, o'z-o'ziga ishonchni o'z "meni" ni shakllantiradi. Qat'iy fikr rivojlanadi. Tyutor o'z maqsadlari bilan talabalarga foydali ishlarini amalga oshirish, zaif tomonlarni bartaraf etish, o'ziga ishonch va tashabbuskorlik ichki his tuyg'ularini ro'yobga chiqarishga imkoniyat yaratadi. Jasurlik va faol harakatlar talabalar hayotini yangi o'zgarishlariga olib keladi. Tyutor o'zini kim deb ko'rsatsa talaba undan iborat oladi. Tyutor o'zgarisa talaba ham o'zgaradi. Yangi hayot, yangi fikrlashdir. Shu jihatdan talabalarda uyg'oni, muvaffaqiyatlarga erishish uchun qat'iy ishonchlarni amalga oshirishga tayyor bo'lish mahoratini shakllantirish muhim hisoblanadi.

Bugungi kunda tyutorning ustozlik faoliyati ham, pedagogika faniga ijodiy yondashishi ham, bilim, fikrlash, madaniyat, munosabat, faollik, qobiliyat, tafakkuri ham, istiqbolli ishlari ham yuqori cho'qqiga ko'tarilishi ham, fikrlash madaniyati ham, tarbiyaviy ishlar mazmunini tahlil etishi, uning mazmun mohiyatiga ahamiyat berishi oliy ta'lim muassasalari o'quv tarbiya faoliyatini takomillashtirishda o'z samarasini ko'rsatadi. Ushbu jarayonda tyutor talabalarga nisbatan yangi ijodiy fikrlar yaratishi va ularni ishonch bilan mustahkamlash mahoratiga ega bo'lgan ishida o'zining bilimdonligini isbotlay olgan holda va ularni amaliyotga qo'llashga xos bo'lgan g'oyalar asosida yangi fikr, mustahkam irodaga ega bo'lishi bilan birga ularning salbiy tomonlarini baholash masalalariga yetarli e'tibor qaratadi. Buning natijasida talabalarda pedagogika faniga nisbatan yangi fikrlarni shakllantirish, ruhlantirish, quvonish, olg'a qadam tashlash kabi xususiyatlar rivojlaniradi. Buning uchun tyutor ularning bilimi bilan birga, uning tafakkur va fikrini nihol kabi o'zini tutib olish, g'amxo'rlik qilish, ijodiy munosabatda bo'lish ta'sirchanligini mustahkamlab boradi. Tyutor talabalar faoliyatiga baho berish, uning shaxsiyatini anglash, kamchiliklarni bartaraf etish, bilimlarini mustahkamlash, fikrlarini o'zlashtirish, vazifalarini bajarish, ularga g'amxo'rlik ko'rsatishda haqiqiy ustoz sifatida ularga mehr va muhabbat berish bilan birga jiddiy ishlash, ularni fanda kuchli bo'lishini rivojlantirishga ahamiyat qaratish

Jarayonida har bir ishni beqam ko'rsatib bajarish, o'zining hurmatini saqlash, doimo talabalar bilan munosabatda bo'lish, ularga e'tibor berishi kabilar uning faoliyatidan chuqur o'rin egallashi lozim. Tyutor faoliyatidagi ustozlik qobiliyati, tarbiya jarayonlaridagi pedagogik mahorati, ochiq munosabatda bo'lishi kabilar uning yangi fikrlarga boy va ijodiy xislatlarga bisyor ustoz ekanligini ko'rsatadi. Tyutor yangi O'zbekiston taraqqiyotida ro'y berayotgan o'zgarishlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etishda jonbozlik ko'rsatishi, talabachilik bilan talabalarga nisbatan doimo ijodiy munosabatda bo'lishi, o'ta mas'uliyat bilan ish olib borish yo'nalishtari bo'yicha maslahatlar berishi, ularga otalaridek g'amxo'rlik ko'rsatishi, tirishqoq ilmga chanoq yoshlarga o'zida bor bo'lgan bilim va tajribasini ulardan ayamaydigan galbi pok, bag'rikeng, sahovatli, kamtartin inson sifatida to'g'ri yo'l ko'rsatishi undagi insoniylik fazilatlarini juda yuqori ekanligini namoyon etadi. Tyutor yurt kelajagi va uning ravnaqi yo'lida fidoyilik ko'rsatib, yoshlarni tarbiyalab kamol topitirishda o'zining kattadan-katta hissasini qo'shish bilan birga talabalarga ustozlik xususiyatlarini o'rgatishi ulkan muvaffaqiyatlar garovi hisoblanadi.

Tyutor talaba ruhiniyatiga ta'sir etishi bilan birga, har bir shaxsda yaxshilik, sabr, e'tiqod, kurashuvchanlik, eng asosiysi, hayotdagi yo'lini to'g'ri tanlashga o'rgatadi. Ularda umumbashariy va milliy qadriyatlariga hurmat tuyg'usini uyg'otadi. Buning uchun tyutor xalqlar hayoti, madaniyatini o'rganadi, o'zlashtiradi. Ularning hayoti, taqdiri, kechmishlari haqidagi bilimlarini mustahkamlaydi, turli xulosa va tamoyillar shakllanishiga xizmat qiladi. Tyutor umuminsoniy qadriyatlarini ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirish, talabalar o'rtasida millatlararo munosabatlarning barqarorligi, teng huquqlilik, o'zaro hurmat, totuvlikni qaror topitirishga oid tarbiyaviy ishlari talabalarda do'stlik va hamjihatlikni mustahkamlaydi. Shu nuqdayi nazardan talabalarda umuminsoniy qadriyatlarini rivojlantirish, "O'zbekiston - yagona Vatan" degan tuyg'uni qaror topitirish ishlarini mazmunan boy va shaklan rang-barang bo'lishini ta'minlash, targ'ibot ishlarini to'g'ri tashkil etish, turli xalqlar, millatlar, dinlar o'rtasida o'zaro bag'rikenglikni, totuvlik va hamjihatlikni ta'minlashda ajdod va avlodlar merosi, tarixi kabilarini o'rganish muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda tyutor talabalar faoliyatini tahlil eta olish, o'ziga o'zi baho berish, shaxsiy fikrlarini muhofaza qilish, o'z maqsad va vazifalarini amalga oshirish,

ta'lim-tarbiya jarayonlarini yangi shakl va metodlarni izlash, falsafiy va psixologik treninglar, muammoli seminarlar, individual tarzda mustaqil stajirovkalar o'tkazish, ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish, nazariy bilimlarini to'ldirish, o'z tajribalarini ommalashtirish, ta'lim va tarbiya jarayonini yuksak darajaga olib chiqish, o'quv-tarbiya jarayonlarini loyihalashtirish, rejalashtirish kabi yondashuvlarning nazariy va amaliy jihatlari rivojlantirish asosida talabalarining pedagogik e'tiqodi, ilg'or g'oyalar, faoliyat tamoyillari, vaziyatlarni tahlil qilish va konstruktiv harakatlarni tizimini amalga oshirishga sharoitlar yaratadi. Bu jarayonlar t'yutor intellektual salohiyat va shaxsiy his-tuyg'uga ega bo'lish, ilmiy va ma'naviy dunyoqarash, shaxsiy psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda noan'anaviy, interfaol shakl va usullari (subhatlar, savol-javoblar, seminar-mushofra, bahs-munozara, davra suhbat, moduli dars, sahnaviy ko'rinishlar shaklidagi darslar, aqliy hujum, dars-matbuot konferensiyasi, «Quvnoqlar va zukkolar» musobaqalari) dan ijodiy foydalanishni talab etadi. Chunki ijodiy yondashuv t'yutorning faoliyatida ilmiy-metodologik asos sifatida uning rivojlanishini ta'minlaydi. T'yutorning ijodkorligi talabalarda fanga bo'lgan faollik imkoniyatlarini yaratadi. Ularda bilish, mulogot, kasbiy mahorat, ta'limni boshqarish, ijodiy yondashish, kitob mutolaa qilish, umuminsoniy qadriyatlarini rivojlantirish kabllarning mazmun mohiyatini takomillashiradi.

Talaba qobiliyatlarini rivojlantirish t'yutorning bilim va ko'nikmalari tajribalari va juda ko'p sharoitlarga bog'liqdir. Shu jihatdan ham t'yutor jiddiy tekshirmay shoshilinch ravishda talabada qobiliyatlar yo'q deb xulosa chiqarishi uning jiddiy xatosi bo'ladi. Qobiliyatlar mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonlarini turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishda namoyon bo'ladi. Demak, qobiliyat shaxsning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda namoyon bo'ladigan individual psixologik xususiyatidir. Shaxsning ma'lum sifatleri pedagogik jihatdan asoslab berilgan vaqt oralig'ida egallagan faoliyati talablariga javob bersa, bunda mazkur faoliyatga nisbatan qobiliyati bor deb xulosa chiqarishga asos bo'ladi. Qobiliyatlar taraqqiyotining yuksak bosqichi murakkab mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli mustaqil va original tarzda bajarish imkonini beradi. Qobiliyati ustoz bo'lish juda ko'p mehnatni talab etadi. Qobiliyatli kishilar shubhasiz mehnat orqali olamga mashhur bo'lganlar t'yutor pedagogik faoliyatini tashkil etishda muhim

o'rin tutadi.

T'yutorning bilim, tushuntirish, nutq, tashkilotchilik, obro' ortira olish, diqqatni taqsimlay olish kabi pedagogik qobiliyatlar uning axloqiy madaniyati irodaviy xususiyatlarini namoyon etish bilan ular bir-biri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, bir-biriga ta'sir etadi va bir butunlikni hosil qiladi. T'yutor o'z qobiliyati asosida talabalarining nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutilib qo'yganliklarini tasavvur etishi asosida ularga aniq va tushunarli ma'lumotlar berishi, xarakterini shakllantirish ishlarni rejalashtirishi, ularning qanday o'zlashtirayotganlarini aniqlab olish usullarini amalga oshiradi. T'yutorning talaba ichki dunyosiga kira olish qobiliyati uning kuzatish mahoratiga bog'liq. Ushbu jarayonda t'yutor talaba shaxsining ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik xususiyatlarining o'zgarishlari ham fahmlab oladi. U biror talabani xafa bo'lganini yoki dars tayyorlamaganini ko'zidan biladi. Ushbu jarayonda t'yutor o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash nutqi, yangi mavzuni tushuntirishi, talabaning javobini tahlil etish o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsa bilan qiziqayotganligi bilini turadi. T'yutorning nutq madaniyati fikrlari ifodasi talabalar uchun aniq va soddada, tushunarli bo'lishi, uzundan uzoq jumalalar, murakkab so'z birkmalari, qiyin termin, iboralarni qo'llashda o'rinni yummor, hazil, yengilgina isteazo bilan yaxshi munosabatda bo'lish, nutqini aniq jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan erkin, ifodalii, his-xayajonli bo'lishi, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Ayrim talabalar tez, ayrimlar sekin gapirishga moyil bo'ladilar. Nutq madaniyati t'yutor va talabalarining o'zaro birgalikda harakat qilishi va faoliyat ko'rsatishi jarayonlari birlashtirilgan vosita hisoblanadi. Turli xil tillarda so'zlashadigan kishilar bir-birlari bilan murosa qila olmaydilar. Bu esa birgalikdagi harakatning amalga oshirilishini amri mahol qilib qo'yadi. Qo'llaniladigan so'zlar zaminida munosabatlarining mustahkamlanishi asosida shaxslar turli axborotlarni ayriboshlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Nutq yoki so'zlashish jarayonida talabalar hayot va ijtimoiy tarixiy tajribalarni o'zlashtiradilar. Bir-birlari bilan munosabatga kirishish jarayonida aniq tovushlardan foydalanish kishilarga moyillik tug'diradi. Til yordamida munosabatga kirishish turli borliqning alohida bir kishining miyasidagi in'tiqosi boshqa odamlarning miyasida aks etayotgani bilan doimiy ravishda to'ldirilib

turadi o'y fikrlarni ayriboshlab axborot berish ro'y beradi. So'zlar muayyan bir mohiyatga ega, ya'ni ashyoviy olamga allaqanday tarzda tegishi bo'ladi. T'yutor u yoki bu so'zni ishlanganda anglashimovchilikka yo'l qo'ymasligi kerak. So'zlar tizimi talabning butun hayoti davomida rivojlanib va boyib boradi. Uni shakllantirish oliy ta'limning markaziy bo'g'ini hisoblanadi. Nutq bu og'zaki kommunikatsiya, ya'ni til yordamida munosabat qilish jarayoni demakdir. Ijtimoiy tajriba biror bir mohiyatni anglatadigan so'zlar og'zaki kommunikatsiya vositasi hisoblanadi. So'zlar eshittirib, yo ovoz chiqarmasdan aytilishi, yozib qo'yilishi yoki kar, soqov kishilarda biror bir mohiyatga ega bo'lgan imo ishoralar bilan almashtirilishi mumkin. Odamlar o'rtasidagi munosabatlarni telegraf orqali axborot berishga o'xshatish mumkin emas. Odamlar munosabatiga aloqa bog'lovchilarning his-hayajoni ham qonuniy ravishda jalb etilgan bo'ladi. Kommunikatsiyaning mazmuni munosabatga kirishganlarga taalluqli bo'lib, nutqiy fikr, mulohazalar bilan qo'shilgan holda tarkib topadi. Nutqsiz kommunikatsiya vositalariga qo'l bermog va yuz harakatlari imo-ishora, ohang, pauza, turq-tarovat, kulgi, ko'z yoshi qilish va shu kabilar kiradi. Bular og'zaki kommunikatsiya vositalari so'zlarni to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi, ba'zan esa o'rinni bosuvchi belgilar tizimini hosil qiladi. T'yutor bitta so'zning o'zini talabaga goho buyruq, goho iltimos, goho nasihat va h.k. mano baxsh etgan holda turli ohangda talaffuz eta bilish kerak. Nutqsiz kommunikatsiya imo-ishora, pantomimika, nutqning ohangdagi rangbaranglik ham rivojlana boradi. Kommunikatsiya jarayonida teskari aloqalar shakllanadi, ya'ni talaba hamsuhbatning yuzlaridagi ifodani o'qishga (nutqning), uning ohangida ma'qullash yoki ma'qullamaslik alomatini payqashga, t'yutorning so'zlariga ilova bo'ladigan va kuchaytiradigan qo'l-barmoqlar va yuz harakatining ma'nosi tushunishni o'rganadi.

T'yutor faoliyatida mulogot madaniyati muhim o'rin tutadi. Muomala kategoriyasi umumiy psixologiya fanining asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u o'z ichiga shaxslararo munosabatlarning eng muhim mexanizmlarini kamrab olgan. Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng aloqani mujassamlashtirib, odamlar o'rtasida o'zaro munosabatlarni aks ettiradi. Muomalaning eng muhim tarkibi mulogot sanaladi. Muomala hamkorlik faoliyatining ehtiyoidan vujudga kelib ko'p qirrali jarayondir. Muomala quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topgan.

Muomala o'z ichiga hamkorlik faoliyatining qatnashuvchilari bilan o'zaro axborot almashinuvini qamrab olgan bo'lib, kommunikativ jabha sifatida tavsiflanishi mumkin. Odamlar bir-birlari bilan mulogotga kirishishi jarayonida muomalaning muhim vositalaridan biri tilga va nutq faoliyatiga bevosita murojaat qiladilar. (ikki tomonlama interfaol ta'sir)-mulogotga kirishuvchilarni o'zaro ta'siri, ularning nutq faoliyatida nafqat so'z orqali fikr almashinuvini, balki xatli-harakati va xulq atvori o'zaro ta'sir o'tkazish tushuniladi. O'zaro bir-birini idrok qilishi, anglashi, mulogot jarayonida namoyon bo'ladi. Ya'ni, ulardan biri ikkinchisining ishonchiga loyiq, aqlli, farosatli, tajribali, yuksak tayyorgarlikka ega sifatida idrok qilnadi. Inson muomalaning tarkibiy qismlarini yaxit olib qarash, hamkorlik faoliyatida namoyon bo'ladi. T'yutor bilan talabalar hamkorlik faoliyatiga kirisha olsa, shaxsni shakllantirishning maqsad va vazifalariga o'zaro ta'sir ko'rsatsa shundagina pedagogik muomala amalga oshadi. Pedagogik muomala-bu t'yutorning talabaga tasir o'tkazish, ularning bir-birlari bilan hamkorliklarining faoliyatidir. Hamkorlik o'zaro axborot almashinuvini, turlicha kommunikativ vositalar yordamida t'yutor va talabalar bilan o'zaro munosabatlarni tashkil kiladi. Pedagogik faoliyatda muomala muayyan dastur asosida maqsadni amalga oshirish, rejalashtirish va o'tkazish funksiyasini bajaradi. Ya'ni, muomala: o'quv faoliyatini bajarishning vositasi; -tarbiya jarayonini ta'minlashning va muvaf-faqiyatini ta'minlovchi, t'yutor bilan talabalar o'zaro munosabatlarni tashkil qilishda, talaba individualligini takomillashtirishda, iste'dodini qaror topshirishda imkon beruvchi jarayon sifatida xizmat qiladi. T'yutor pedagogik jarayonda yetakchi sifatida talabani o'qitish va tarbiyalash vazifasini amalga oshiradi. Shuning uchun ham, uning axloqiy sifatlariga, talabalar bilan muomalasiga nisbatan alohida yuksak talablar qo'yiladi. T'yutor hayotga endigina kirib kelayotgan, barkamol shaxs sifatida shakllanayotgan bo'lajak mutaxassislar bilan mulogotda bo'ladi. Shuning uchun ham t'yutor talabalar ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bilan birga, ularda muomala odob normalarini, qoidalarini shakllantirish qobiliyatiga ega bo'lishi muhim hisoblanadi. Talabalarga ta'lim-tarbiya berish, ko'zda tutilgan maqsadga erishish, birgalashtib harakat qilish, t'yutorning maqsadi bilan hamohang bo'lmog'i kerak. Har bir talabaning tarbiyasi uchun mas'uliyati, intizomi, jamoadagi muomala odobi, axloqiy munosabatlarni, o'zaro yordam va ishonch

kabilarga amal qilish kabilar tvtorning pedagogik qobiliyatiga bog'liqdir. Ushbu jarayonda tvtor o'quv-tarbiya jarayonini takomillashirish, jamoada sog'lom aqliy-ruhiy muhitni vujudga keltirish bilan chegaralanib qolmasdan, balki har bir talabanning e'tiqodiga, foydali ishlariga, ma'naviy qiyofasiga ta'sir ko'rsatishi, uning burchini to'g'ri anglashi, xulqini to'g'ri baholay olish mas'uliyatiga ega bo'lishi lozim. Tvtor muomala madaniyatini maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta'minlash uchun jtimoiy nazorat va jtimoiy qonun-qoidalariga amal qilishi va ba'zi holatlarda talaba xulqi xatti-harakatidagi salbiy e'tiroz, tanbeh, eslatish kabi vositalar bilan ta'sir o'tkazishi muhim ahamiyatiga ega. Ushbu jarayonda tvtorning asosiy vazifalari: axborot almashuv, o'zaro ta'sir, o'zaro idrok qilish, tadbirlarni to'g'ri amalga oshirish, idora qilish, har bir fikr va mulqotlarni fahmlab turish, talabanning tashqi ko'rinishlariga, o'zgarishlariga e'tibor berishi zarur. Muomala jarayonida ba'zi bir xatti-harakat o'ylamay bildirilgan fikr, ortikcha imo-ishora odobsizlikka olib keladi. Odobsizlik esa qarama-qarshilik ziddiyatli vaziyatni keltirib chiqaradi. Buning natijasida muomala, fikr almashuv o'zini vazifasini nizoli vaziyatga bo'shatib beradi. Pedagogik muomalada psixologik aloqa o'rnatish alohida ahamiyatiga ega, chunki talaba bilan o'zaro munosabat, hurmat ishonch negizida ko'riladi. Bunda tvtor talabanning huquq majburiyatini, uning jamoat joylarida, oilada bajaradigan vazifasi nimadan iborat ekanligini e'tibordan chetga chiqarmasligi lozim. Tvtorning prinsipialligi, talabalar ta'sir o'tkazish samarasi uning talabchanligida o'z aksini topadi. Bundan tashqari u o'ziga ham o'ta talabchan bo'lmog'i, shaxsiy namunasi bilan tabiiy ravishda obro'-e'tibor qozonmog'i lozim. Muomala jarayonida va hamkorlik faoliyatida tvtorning talabalar ta'sir o'tkazish natijasida ularda - o'z-o'zini va o'zgalarni hurmat qilish - o'z-o'zini va boshqalarning faoliyati, xulqini baholash - o'z-o'zini boshqarish - o'z-o'zini nazorat va o'zgalarni nazorat qilish-o'z-o'zini takomillashirish xususiyatlari shakllanadi. Do'stona muomalada talaba bilan tvtor o'rtasidagi bilimlarni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi va mukammal shaxsiy fazilatlarini tarkib toptirishga xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda sodir bo'ladigan muomala odobi, tvtorning axloqiy madaniyati, tarbiyalanganlik darajasi aks etadi. Uning pedagogik kasb egasi sifatida o'ziga, o'z kasbiga, talabalarga bo'lgan munosabati uning mahoratida yaqqol namoyon bo'lishi mumkin. Pedagogik

jarayondagi aloqalar tizimida tvtor bilan talaba o'rtasidagi muomala munosabatlari katta o'rin egallaydi. Pedagoglar jamoasida ijodkorlik muhiti, muomala odobining shakllanishida jamoat tashkilotlarining roli kattadir. Ular tvtorning obro'sini oshirish, jamoat ishlariga faol qatnashirish yo'li bilan talabalarining axloqiy madaniyati, mas'uliyatini oshirishga ko'maklashadi. Tvtor har bir so'zini o'ylab gapirishi, talabalarining so'zi, fikri, mulohazalarini tinglay olishi va jamoada ular bilan o'zaro muomala munosabatlari asosida shaxsini shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan mazkur masalalarni hal qilishi, kuch g'ayratini, qat'iyatni, tirishqoqlikni, tadqiqotlar olib borishga intilishini, yangi vaziyatga, yangi jamoaga kirishish qobiliyatini, samimiylik, to'g'ri fikr va halollikni, o'tkir aql-idrokni rivojlantirishi muhim hisoblanadi. Tvtor ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarga ega bo'lish uning pedagogik faoliyatida madaniyatni ekanligini namoyon etadi. Ushbu jarayonda tvtor talabalarni kuzatish, ularning jamiyat hayotidagi jtimoiy g'oyalarga bo'lgan munosabatlarini o'rganish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar asosida tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish, chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir tizimga solishga oid pedagogik bilim, ko'nikma, malakalarga ega bo'lishi muhim. Chunki tvtor talabanning yaxshi o'qishi, samarali mehnat qilishi, yaxshi dam olishi, hamma vaqt qiziqarli mashg'ulotlar bilan band bo'lishi kabilar tashkil etishini uyushtirish uning pedagogik mahoratiga bog'liq. Yangi O'zbekiston sharoitida olib borilayotgan ulkan ishlarni talabalarga tushuntirish bilan birga ularning tafakkurini, o'zligini anglash imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va ma'naviy intellektual, aqliy amaliy rivojlanishi uchun yangi shart-sharoitlar yaratadi va yuksak ma'naviy va axloqiy talabga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashiradi. Tvtor tarbiya jarayonida talabalarda yangi O'zbekistonning jtimoiy hayoti, jamiyat taraqqiyoti inson qadriini ulug'lash, shaxs kamoli va o'qituvchi faoliyati haqidagi bilimlarni rivojlantirishga oid muhozaralar, tadbirlar, uchrashuvlar o'tkazishi kabilar shaxsning ham jismoniy, ham aqliy va ma'naviy kamol topish jarayonini rivojlantiradi. Ushbu jarayonda tvtor talaba shaxsini rivojlantirishning biologik va jtimoiy xususiyatlarining o'zaro chambarchas bog'liq ekanligini pedagogika va psixologiya fanlari asosida chuqur o'rganishi, ularning har tomonlama

kamol topishining samarali bo'lishida ta'sir ko'rsatadi. TUTOR talaba shaxsi faoliyatining shakllanishini tahlil qilishida avvalo uning tarbiyalanganlik darajasi va hayot sharoitlarini chuqur o'rganadi. Ularning yosh va o'ziga xos xususiyatlarini, ruhiy holatlarini hisobga oladi. Talabning xarakteri, xulq-atvori umuman jismoniy va ma'naviy taraqqiyoti va bu ularning ehtiyojlari, intilish va qiziqishlari o'zgarishlarini sodir bo'layotgani holatlarni muntazam ravishda kuzatib boradi. TUTORning eng muhim vazifasi talaba shaxsini shakllantirishda jitmioiy muhit bera olmagan narsalarni tarbiya orqali hosil qiladi. Hatto tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklarni ham o'zgartirib, shaxsni kamolga yetkazish mumkin. TUTORning har qanday faoliyati xoh o'yin, mehnat, o'qish, sport va boshqalar talaba shaxsining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shaxs faoliyati ham mazmunan, ham shaklan o'zgarib borishi natijasida talaba hayotida o'quv jarayonlarining ahamiyati va ta'siri beqiyos kattadir. Chunki bilimlarni o'zlashtirish asosida ularning tafakkuri, ijodiy qobiliyatlari, jitmioiy xulq normalari shakllanadi. Shaxs qaysi yoshda bo'lishidan qat'iy nazar, ularning rivojlanishida tarbiya ta'siri mavjud, chunki qayerda tarbiya jarayoni muammolari to'g'ri hal etilsa, shundagina shaxs tarbiyaning roli va imkoniyatlariga ishonch bilan qaraydi. Chunki tarbiya shaxsning rivojlanishini ta'minlash bilan birga ularga uning mohiyatini tushunish, bilish faoliyatining o'zgarish sabablarini aniqlash imkoniyatini beradi. Ushbu jarayonda TUTOR sog'lom avlod tarbiyasini rivojlantirish, shaxsning shakllanish masalalariga to'g'ri yondashish, talaba tabiati, tuzilishi, xulq atvorini va unga sabab vositalarini bilishi zarur. Shaxsning rivojlanish jarayoni bir qancha omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Irsiyat, ya'ni biologik omil, hamda muhit, ta'lim va tarbiya shaxs faoliyatining faolligini shakllantirishning asosiy omillari deb tushuniladi. Yangi O'zbekiston ta'lim tizimini yuksak darajaga ko'tarish barkamol avlodni voyaga yetkazish bevosita TUTORning faoliyatiga bog'liq hisoblanadi.

3. BOB. TUTOR PEDAGOGIK FAOLIYATIDA TARBIIYA ISHLARINI TASHKIL ETISH ASOSLARI

3.1. TUTORning pedagogik mahoratida tarbiya jarayonini boshqarish.

O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi yangi bosqichida yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini ta'minlash ko'p jihatdan talaba yoshlar faoliyati bilan uzviy bog'liq ekanligini ularga tushuntirish yangicha fikrlaydigan, tashabbuskor, el-yurtga sadoqatli kadrlarga keng yo'l ochib berish mexanizmlarini amalga oshirish dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Shu jihatdan ham TUTOR faoliyatida ham dolzarb masalalar, muammolarni tezkor hal qilish imkoniyatiga ega bo'lish kabi asosiy yo'nalishlar muhim o'rin. Talabalarining o'zini o'zi boshqarish faoliyatini har tomonlama yaxshilash, to'g'ridan-to'g'ri demokratiyani amalga oshirish ahamiyati va samaradorligini rivojlantirish bo'yicha amaliy yordam ko'rsatish, ularni mustaqil, kuchli va ta'sirchan fuqarolik mas'uliyati, erkin fikr yuritish, jitmioiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy masalalarda faol ishtirok etish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish hamkorlik aloqalarini tuzish ishlarini amalga oshirish lozim.

TUTOR oilalar bilan aloqani rivojlantirish, ezgu insoniy qadriyatlarimizni kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish, millatlararo totuvlikni yanada mustahkamlash, sog'lom, farzandlarni komillik sari intilishga tayyorlash ishlarini amalga oshirishda talabalarga O'zbekistondagi bog'rikenglik siyosati tufayli hozirgi kunda yurtimizda yagona oila bo'lib yashayotgan millat va elatlar, milliy urf-odat va qadriyatlarini rivojlantirish, yosh avlodni boshqa millatlarga nisbatan hurmat-ehtram va bog'rikenglik ruhida tarbiyalash, o'zaro mehr-ogibat muhitini yanada mustahkamlash, har bir millatlarining o'ziga xos madaniyati, tili, urf odat va an'analari, xalq hunarmandchiligi, ularning xalqimiz farovonligiga qo'shib kelayotgan hissalari haqidagi ma'lumotlarni ular ongiga yetkazishi muhimdir. Shuningdek TUTOR Yangi O'zbekiston huquqkorlari, yoshlarning huquq va manfaatlari sohasidagi davlat siyosati, talaba yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash masalalariga ham alohida ahamiyat qaratish ularni mustaqil va erkin fikrlash,

zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni puxta egallash, mehnat qilish hamda yetuk mutaxassis bo'lish kabilar uning asosiy negizi hisoblanadi.

Tyutor talabalar uchun jozibador bo'lish bilan birga ularni anglashi lozim. Tarbiya jarayoni boshqarishning eng samarali usullardan biri o'z nuqtayi nazarini ko'rgazmali shaklda, rang barang, kutimgan, hayotdan olingan voqealar va misollar bilan taqdim etilishidir. Tarbiya jarayonini boshqarishda tyutor auditoriyaning emosional holatini sezishi va unga to'g'ri munosabat bildira olishi, o'z hissiyotlarini bosib turishi, ba'zida esa, aksincha ularni tashqariga chiqarib tashlashlari uning mahoratlari ekanligini namoyon etadi. Chunki ushbu jarayon tyutordan ziyoralikni, diqqat bilan faoliyatini rejalashtirish va uni amalga oshirishni talab etadi. Shuning uchun ham tarbiya jarayonini boshqarishda faoliyat olib borayotgan tyutor talabalarining pozitsiyasini o'zgartirish, mavjud dalillar to'g'riligini tasdiqlovchi holatni atroflicha tayyorlash va ularga to'g'ri yondashish, kuzatish kabilar ularning ma'naviy faoliyatida hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan muhim omilga aylanadi va samaradorligini ta'minlaydi. Tarbiya jarayonini boshqarishda tyutor o'tkazilayotgan tadbirlarning izchilligi va uning ishonchligiga ta'sir etadi va talabalar faoliyatidagi zarur bo'lgan masalalarni ijobiy hal etadi. Uni burchakka tiqib qo'ymay unga "o'z sity-mosini saqlab qolishga" imkoniyat yaratadi. Ushbu jarayonlar bevosita tyutorning imjisi va maqomini oshiradi. Tyutor har doim talabalar bilan ijobiy munosabatda, yaxshi subhadosh bo'lishi, bir-birlarini to'g'ri tushinishi, ularning (minimika) harakatlari va turishini nazorat va tahlil qilishi va amaliyotda foydalanishi kabilar pedagogik faoliyatini samarali bo'lishini ta'minlaydi. Tyutor tarbiya jarayonini boshqarishda talabalar oldida faqatgina erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni qo'yish, ularning kerakli g'oyalarni taqdirlash kabilar ularning qiziqish-istak-xohish-harakatlariga e'tiborli bo'lish imkoniyatini yaratadi. Tyutor tarbiyaviy ishlarni boshqarish madaniyatini rivojlantirishda talabalarining ehtiyojlarini qondirish, erishish, kelishishga yordamlashish usullarini muvaffaqiyatli amalga oshirish o'z ustida ishlab, qiziqarli va mazmunli tadbirlarni tashkili etishi talaba shaxsini takomillashtiradi. Tarbiyaviy ishlarni boshqarish jarayonida tyutorning ma'lum tajribalari mashqlar orqali takomillashiriladi. Ushbu jarayonda talabalar faoliyatidagi kam-chiliklarni ganday bartaraf etish yo'llarini ko'rsatish, muhokama etilayotgan masalani yaxshi bilish, do'stona munosabatda bo'lish ta'im

oluvchilarda muhim ahamiyatga ega. Chunki, tarbiya va ta'lim ishlari-ni boshqarishda ijobiy taassurotlarni yuzaga keltirish, talabalarga ta'sir etish bilan birga ushbu jarayonlarni ular ishonchli tarzda qabul qiladilar. Tyutorning xulq-atvori, orzulari, maqsadi va yutuqlari talabanning shaxs bo'lib etishishiga ta'sir qiladi. Talabadagi kamchilik va xatolarni aniqlashda, dastlab tyutor uning muomalasini o'rganish sezilarli natija beradi. Tarbiya jarayonida tyutor talabalarga mehr berib, ularni qo'llab quvvatlash, ko'maklashish, sevish va sevilish kabi go'zal tuyg'ularni rivojlantiradi. Tarbiya esa talabalarga bilimlar, qoidalar, qadriyatlar, shaxsning jitmoylashuvi uchun kerak bo'lgan barcha an'analarni amalga oshiradi. Tyutor talabalarining tarbiya darajasini aniqlash uchun ma'lum boshqaruv tizimini yaratadi. Ushbu jarayonda ularning sevgi, mehr va tarbiya jihatlari e'tibor berishi va uning har bir istagini amalga oshirishi, ular o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlaydi. Tarbiya jarayonini boshqarishda belgilangan tartibga amal qilish talabning xatti-harakatlarini qat'iylilik bilan talab etish bilimlarini kengaytirish, darhol mulqotga kirishish, adashgan insonni kechirish, unga ko'maklashish, kechirimli bo'lish, o'ziga va atrofdagilarga ishonish, mehrbon bo'lish yaxshilik qilish ko'mak berish tuyg'ularini rivojlantiradi. Tyutor talabalarga nisbatan mustaqil va tenglik muhitini yaratishi, o'ta muloyim munosabatda bo'lishi tarbiyalanuvchilarda mustaqil fikr va axloqni shakllantiradi. Talabaning to'g'ri va noto'g'ri, yaxshi va yomonni agratishini tyutor uning o'ziga qo'yib beradi. Unga nima qilish yoki nimani qilish mumkin emasligi to'g'risida berilgan yo'nalishlar talaba xaq-huquqlarini rivojlantirishga qaramay belgilangan tartibga bo'yisinishi qat'iy talab etiladi. Mazkur boshqaruvni tanlagan tyutor "mening talabam ideal fazilatlar sohibi bo'lishi lozim" deb hisoblaydi va hech qachon unga tazyiq o'tkazmaydi. Tyutor talabaning maqsadi va harakatlari, hayot sinovlarida ko'makchi bo'lib, uni baxtli qilishni o'ylaydi. Mazkur boshqaruvda tarbiyalangan talabalar hamisha bir-birlardan yordam kutadilar, barcha istaklari bajarilishini xohlaydilar. Shuningdek hammanning diqqat-e'tiborida bo'lishni istaydilar. Tyutorning muloyimlik bilan boshqaruv talaba shaxsining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Lekin shuni alohida ta'kidlash kerakki ba'zi bir talabalar aylagan narsasiga erishmasa, tyutorga taxdid qiladilar. Tanqidni ko'tara olmaganlari uchun o'zlarini nazorat qila olmaydilar. Tarbiyasizlikka o'rgangan talabalar oliy maktab qoidalariga bo'yisinishda, kursdoshlari

bilan til topishib ketishda muammoga duch keladilar. Har bir istaklari bajo keltirilgani uchun vaqt o'tib, talaba ganoat qilmasilkni o'rganadi. Oqibatda talaba har bir xohishini odat tusiga aylantiradi va kezi kelganida axloq qoidalarini ham tan olmaydi. Bunday holatlarni vujudga kelmashligi uchun tyutor talabaga makr ko'rsatishi muhim hisoblanadi. Buning uchun u barcha imkoniyatlarini ishga soladi. Buning natijasida talabalarga mehribon bo'lish, o'ziga nisbatan hurmat va qadr, sa'y-harakat, o'z maqsadini amalga oshirish xususiyatlari shakllanadi. Bunday boshqaruvda talabalar o'ziga ishonch, inson bo'lish, jamiyatda o'z o'rnini topish, qaror qabul qilish xususiyatlari shakllanadi. Talabalar o'rtasida yaxshi munosabat ma'naviy yaqinlik, qadriyatli yo'nalishlarning birliigi, vaziyat va manfaatlarning umumiyliigi paydo bo'ladi. Ba'zi bir talabalarning muvaffaqiyatsizlik holatlari uning xarakteridagi sabby sifatleri, maqsadini amalga oshirishdagi qiyinchiliklar ularda umumiy yo'l-yo'riqlardan tashqarida bo'lish tyutor bilimlarining yo'qligini ko'rsatadi. Ushbu jarayonda tyutor talabani o'ziga jalb etishning aniq usullaridan foydalanishi uning mahoratiga bog'liq. Tyutorning kasbiy bilimlariga egaligi uning ma'naviy yuksalishida, aqliy kobilyatlarida, qiziquvchanlik bilan foydali ma'lumotlarni to'ldirib borishda, sezish, his etish ma'daniyatini yuksaltirishda, estetik tarbiyani rivojlantirishda irodani tarbiyalashda muhim ko'rsatkichlar hisoblanadi. Tyutor faoliyatida uning kasbiy mahorati, dunayogarashi kabilar tarbiya samaradoligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalarida talaba-yoshlarni ezgu niyatlar bilan o'ziga ergashtira olgan tyutor hamisha ularning hurmat e'tiborida bo'ladi. Talabalarni bir birlariga suyanib, tayanib, bir birlarini tushunib, muammolarini birgalashib bartaraf etishga da'vat qilish tyutorning noyob fazilati hisoblanadi. Tyutorning katta dushmani - kibru havo, o'ziga bino qo'yish, o'ziga ortiqcha baho berishdir. Bunday tyutor uzozqqa borolmaydi. Tyutor talabalar o'rtasida ma'naviy ruhiy, siyosiy-axloqiy muhitni yaratadi. Demak axloq madaniyati, uning samaradorligi bevosita uning kayfiyatiga, talabalarga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Tyutor barcha talabalarga birday odilona munosabatda bo'ladi. Albatta, talabalar har xil. Ularning orasida gap uqmaydigan, ba'zan esa ro'y rost e'tiroz bildiradiganlari ham bo'ladi. Tyutor degani barcha fazilatleri bilan bir qatorda nuqsonlari bilan ham yaxlitligicha usozdir. Haqiqiy tyutor ana shu yaxitlikni anglab, aql bilan his etib, talabalarning boshini

qovishirib, o'ziga ergashtira olishi bilan ular oldida munosib hurmat va izzat qozonadi. Tarbiyaviy ishlarni boshqarishda tyutorning ma'naviy ahamiyatga ega bo'lgan holatlari uning mas'uliyati, axloqiy tamoyil va qoidalariga ongli ravishda rioya etish irodasi talaba hayotini butunlay o'zgartirish, tahlil etish, anglab yetish va himoya qilish, nafakat o'z xatti-harakatlari, ishlari va uning natijasi uchungina emas, balki o'z qobilyatini ro'yobga chiqarish samaradorligini oshiradi.

Bugungi kunda tarbiya ishlarini boshqarish mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotining bargqoriligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etib bormokda. Tarbiya ishlarini boshqarish faoliyatida ma'naviy axloqiy xususiyatlarining ustuvorligini takomillashtrish, shuningdek, tyutorning tafakkurida mafkuraviy immunietni kuchaytirish, guruh jamoasini jipsligi, ma'naviy barkamolligi hamda jismoniy sog'tomligi, demokratik hamda umummilliy taraqqiyoti tahdidlariga qarshi tura olish kabilarini amalga oshirish bevosita uning faoliyati bilan bog'liqdir.

Shu jihatdan ham tyutor talabalarning ijtimoiy faolligini o'rganish uchun uning familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan yili, kun, oy, oila a'zolari va ularning yoshlari, ishlari, o'qishga, o'roqlariga, mehnatga, o'ziga, ota-onalariga, oilaning boshqa a'zolariga, jamoat ishlariga, odamlar va tabiatga bo'lgan munosabatlari, xarakter xususiyatlari, shuningdek, kasbga qiziqishi, ko'nikma va malakalarning ijobiyliigi, faoliyati, vazifalarini bajariganligi haqidagi ma'lumotlariga ega bo'lishi lozim. Tyutor talabalar bilan ishlashda o'zaro hurmat va mehr muhabbat muhitini, yuksak ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishga qaratilgan "Tarbiya oiladan boshlanadi", "Tarbiya: tajriba va kelgusi vazifalar", "Vatan taraqqiyotida bunyodkorlik g'oyalari", "Zamonaviy shaxsni shakllantirishda milliy qadriyatlarining roli", "Barkamol avlodni tarbiyalashda o'qituvchining vazifalari", "Tarbiya shaxs kamolotining asosi" kabi mavzularda ota-onalar va jamoatchilik bilan tadbirlar, suhbatlar o'tkazish o'z samarasini ko'rsatadi. Chunki, bugungi kunda tarbiya, mamlakat yaxlitligi va bargqoriligini ta'minlash va mustahkamlash, talabalarning madaniyatini oshirish, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy qarashlari, siyosati haqida keng va izchi ma'lumotlarni rivojlantirish bilan birga ularda jamiyatda yashash, ongni shakllantirish, yangilash, to'ldirish va mukammallashtrish kabi vazifalarni amalga oshiradi. Ta'lim turlari o'rtasidagi aloqa va uzviylikni takomillashtradi. Tyutor talabalarning ijtimoiy faolligini oshirish, ta'lim-tarbiyani

mazmun-mohiyati va ahamiyatini chuqur o'rganish, ularning ta'lim va kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishda har tomonlama ko'maklashish, iqtidorli yoshlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish, sog'lom turmush tarzini ta'minlash borasidagi ishlar samaradorligini oshirishda tizimli tashkilotchilik vazifasini bajaradi. Shuningdek, ta'lim-tarbiya masalalarini chuqur tahlil qilish, ilg'or tajribalar asosida mavjud muammolarini hal qilish, o'quv-tarbiya faoliyatini mustahkamlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarining talaba tarbiyasidagi rolini oshirish, tadbirlarni muvofiqdoshlashtirish, davlat va jamoat tashkilotlari bilan samarali hamkorligini ta'minlash, ularga uslubiy-amaliy ko'maklashish kabilarini amaliyotga tatbiq etadi. Bu o'rinda tyyutor turli tashkilotlar bilan hamkorlikda talaba yoshlarning muammolarini o'z vaqtida bartaraf etishda jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda talaba tarbiyasi muammolari, ehtiyotlari va qiziqishlarini o'rganish, mahalla raislari va oqsoqollari faoliyatini samarali tashkil etishda yordam berish, oilalarning ijtimoiy ahvoli va turmush sharoiti, tarbiya muammolarini aniqlash qobiliyatiga ega bo'lishga oid muammolarini xalq etish bo'yicha "yo'l xaritalarini" ishlab chiqadi. Ushbu jarayonda oliy ta'lim muassasalarida talaba sog'ligini tiklash ishlarini tashkil etish, mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan kasblar bo'yicha ularning bilim va ko'nikmalarini egallashiga oid tadbirlar seminar mashg'ulotlarida, munozaralar, savol javoblar, referatlar tayyorlash kabilar asosida ularni tarbiyaviy ishlarga tayyorlash malakalarini oshiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish, pedagogik kadrlar tayyorlashga oid ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ishtirok etadi.

Tyyutor talabalar uchun tarbiya nazariyasining asoslari bo'yicha maxsus ma'ruzalar, suhbatlar o'tkazish bilan chegaralanmay, balki, ularni individual va jamoa asosida tarbiyalash metodlaridan kelib chiqib, shaxsni shakllantirish jarayonini bir butun holatda amalga oshirish, pedagogika va psixologiyaga oid bilimlarini rivojlantirish kabilarini amalga oshiradi.

Tyyutor tarbiya jarayonida befarqlik, talabalarining xatosi, ularning pedagogik savodsizlik holatlarini o'z vaqtida tezlik bilan bartaraf etishga yordam berish, milliy tarbiya nazariyasining asoslarini egallashda ular bilan birgalikda tarbiyaga oid bilimlarini targ'ibot qiladi.

Tarbiya jarayonida birinchi navbatda tyyutorning kasbiy darajasi, samaradorligini tahlil etish va baholash, shuningdek, uni takomillashtirish

irish uchun metodik tavsiyalar va talablar ishlab chiqish. "Talabani tarbiyalashda tyyutorning o'rni", "O'qituvchi faoliyatida tarbiya jarayonidagi ilg'or tajribalar" kabi yo'nalishlarda metodik tavsiyalar tayyorlash asosida ularning mahorati va bilimlarini oshirish, faolligini rivojlantirishda turli tarbiya shakli va metodlaridan foydalanish, tadbirlarning amaliy yo'nalishlariga e'tibor qaratadi.

Tyyutor faoliyatida tarbiya vositalari va omillari, metodlari ko'rganma, ishonchli, ochiq va natijalarining ijobiy va mustahkam bo'lishi talabalarda fugarolik his tuyg'ularini shakllantirish, topshirilgan vazifani bajarish guruh jamoasidagi ilg'or tajribalarni o'rganish va umumlashtirish, targ'ib qilish kabi vazifalarni amalga oshirish muhim jarayonlar hisoblanadi.

Tyyutor faoliyati o'ziga xos san'at va mahoratni talab qiluvchi pedagogik jarayon talablarni nazorat qilish, maqsadga erishish, ta'sir etish, ta'lim-tarbiya ishlarini muvofiqdoshlashtirish, tizimni tashkil etish vazifalarini amalga oshiradi. Ushbu jarayonda tyyutor, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi murakkab o'zaro munosabatlar, bu tortishuvlarni mahorat bilan ijobiy hal etish bilan birga oliy ta'lim muassasasida ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlash, rejalashtirish, rag'batlantirish kabilarini ilmiy-metodik asosda takomillashtiradi. Uni rejalashtirishni, iqtidorli kadrlarni tanlash, joy-joyiga qo'yish va ularning faoliyatini muvofiqdoshlashtirish, jarayonlarini tashkil etadi. Guruh jamoa a'zolarining yashash va o'qish sharoitlarini o'rganish asosida sog'lom ijtimoiy-ruhiy muhimi yaratadi. Bu usulda ijtimoiy-ma'naviy vaziyatga ta'sir etish yo'li bilan talabning fe'l-atvori, ruhiyatini hisobga olib, ularning ijtimoiy talablarni qondirish, shaxsiy xususiyatlarini o'rganish muammolarini hal qilishda quyidagilarga amal qiladi.

1. Talabanning ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari, qobiliyatlarini, mijozlari, harakatlarini hisobga olgan holda guruh jamoalarini tashkil etish, rivojlantirish, ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish, hamkorlikda ishlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi.

2. Talabalarga ijtimoiy yurish-turish me'yorlarini o'rnatish va rivojlantirishga yaxshi va namunali an'analarni qo'llab-quvvatlash va milliy urf-odatlarini joriy etish hamda jamoa ongini o'stirish.

3. Talabalarining intilishini, tashabbusini rag'batlantirish, umumiy ta'lim darajasini oshirish, madaniy, ma'naviy va ma'rifiy o'sish, estetik ravnaq va mehnatga ijodiy munosabatni ta'minlaydi.

4. Talabning madaniy va ijtimoiy maishiy ehtiyojlarini qondirish, maqsadida uzluksiz ta'lim tashkilotlari, klublar, profilaktoriyalar, sport inshootlari bilan hamkorlik ishlarini amalga oshiradi.

5. Talabalar jamoasida talabchanlik, o'zaro yordam, intizomni buzuvchilarga murosasizlikdan iborat sog'lom ijtimoiy-psixologik muhimi vujudga keltirish va uni qo'llab-quvvatlashga sharoit tug'diradi.

6. Talabalarining o'z o'qishidan, tanlangan mutaxassisligi va kasbidan qoniqishlari uchun shart-sharoitlarini vujudga keltiradi. Ularda xayrixoh va iltifotli bo'lish, oliyanoblik va beg'arazlik, xolislik, kishilarning qadr-qimmatiga etish, fuqarolik va kasbiy burchini bajarish o'z kuchiga, qobiliyatiga ishonish, shaxsiy kamchiliklarini bartaraf qilish, nutq madaniyatiga ega bo'lish va tashqi ko'rinishdagi ozodaligi, xushnuomatlilik, kamsuqumlik, vazminlik, andishalilik, mas'uliyatlik o'zaro yordam va qo'llab-quvvatlash tamoyillariga ega bo'lish, talabchanlik, qat'iy tartib-intizomni saqlash, tanqidiy tahlil, shaxsiy javobgarlik, mas'uliyatlik yuqori darajadagi fuqarolik, vatanparvarlik va baynalmillatlik, jamiyat baxt-saodati yo'lida halol mehnat qilish jamiyat boyligini ko'paytirish haqida g'amxo'rlik qilish kabi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim. Ushbu jarayonda tyutor uning shaxsiy aqliy, axloqiy va ruhiy jihatdan rahbarlik qilishidagi ma'naviy-madaniy qiyofasi, salohiyati, madaniyati, tajriba va malakasi, o'zlikni anglash, tarix va milliy qadriyatlariga munosabati, milliy g'ururi, iftixori ijtimoiy hayotda halollik, adolat, qonunchilik va haqiqatga tayanishi demokratik tamoyillarni qo'llay olishi, o'z manfaatini talaba manfaatini bilan uyg'un ko'rishi, o'z faoliyatda manfaatparastlik, shaxsiyatparastlik, boqimandalik, mahalliychilik, ta'magirlik kabi ilmlarga murosasiz kurash olib borish, kadrlar zaxirasini yaratish, ularni tayyorlash, halol, haqiqat yuzasidan ularni joy-joyiga qo'yish, shaxsiy fazilatlarini va tajribalarini, o'z-o'zini baholay olish, tashqaridan kuzatish, xatti-harakatlarini munozam ravishda tahlil qilish, tanqidiy baho berish salohiyatiga ega bo'lish kabi ma'naviy-axloqiy normalarga amal qilishi uning professional xizmat doirasida muvofaqqiyatga erishish garovi bo'lib xizmat qiladi. Tyutor faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan uning boshqaruv jarayoni va tajribasiga bog'liq hisoblanadi.

3.2. Tyutor pedagogik faoliyatida tarbiya ishlarini takomillashtirish.

Talabalarda yangicha fikrlash madaniyatini rivojlantirishda ta'lim-tarbiya mohiyatini o'rganish va tahlil etish, axloqiy tamoyillar, uning ma'naviy qiyofasi, kreativ yondashuv kabilar muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga tyutor murojaat etgan talabalar bilan samimiy munosabatda maynilik va xushnuomata bo'lish, ularni sabr-toqat bilan tinglash, o'zlari haqidagi gapirishlariga xayrixohlik bilan qiziqqan masalalar haqida suhbatlasha olish, ularga samimiy ta'sir ko'rsatish, jiboiy va ahamiyatli ishlarini amalga oshirishadi. Tyutor o'zini-o'zi boshqarish va rivojlantirish, o'z faoliyatini o'zi muvofaqlashtirish, o'z ustida ishlash, mustaqil ta'lim olish asosida rahbarlik uslublarining turli shakllari hamda usullaridan vaziyatlarga ko'ra oqilona foydalana olish, har qanday vaziyatlarda ham o'zini tuta olish, ehtiroslarga berilmaslik, tashabbuskor bo'lish, hamkorlik, hamjihatlik, ijodkorlik bilan ish yuritish, vijdonli va adolatli, samimiy, vazmin, bag'rikeng, ijodkor, bunyodkor va yaratuvchan, talabchan va mehribon, vaqning qadriga yetadigan, xushnuomata bo'lish, o'z faoliyatini va shaxsiy sifatlarini o'zi tomonidan tashxis tashkil etish, innovatsion g'oyalarni izlash, o'rganish va ularga asoslanish hamda ilmiy asoslangan ma'lumotlardan keng foydalanadi. Tyutor boshqaruvning pedagogik, psixologik va ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini o'zlashtirish strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirishga mos jamoa tuzish va uning muvaffaqiyati uchun muhim bo'lgan ma'naviy rejani ishlab chiqish, ko'zlangan maqsadga erishish uchun imkoniyat tug'diruvchi muhit va ishchani vaziyatni yuzaga keltirish, har bir talabning o'z vazifasini samarali bajarishini qo'llab-quvvatlashga oid ichki tizimini barpo qilishda faol ishtirok etadi. O'ziga ishonch, vazminlik va sabru bardoshlik, muvaffaqiyatga intilish, mas'ulilik va vazifani hal etishga qaratilgan ishonch, mustaqillik, mulqotga moyillik asosida tashabbusni o'z qo'lga olish, guruhga yetakchilik qilish, jamoani o'ziga jalb eta bilish, o'zaro munosabat natijasida o'ziga nisbatan xayrixohlik hissiini yaratish va murakkab vaziyatda masuliyatni o'z bo'yiga olish kabilariga amal qiladi.

O'ziga ishonchi bo'lmagan tyutor vaziyat o'zgarishi bilan, o'z qarorini o'zgartirib turadi. Bunday tyutor talabalar bilan muzokaralar olib borishga ham qodir emas. Chunki, o'z shaxsiga va qobiliyatiga

ishonmagan yutor talabada ishonch uyg'ota olmaydi. Atrofdagi insonning salbiy yoki ijobiy his-tuyg'ulari o'zaro kundalik muloqotda tez «yuvqish» xususiyatiga ega. Shuning uchun yutor qaltis va ziddiyatli vaziyatlarda nafaqat talabalarining hissiyoti ta'siriga berilmaslik, balki atrofdagilarga o'z muvozanati va jilovlangan his-tuyg'usi bilan ta'sir eta olishi kerak. Tyutorning bu fazilati bir tomondan asab tizimining tug'ma xususiyati bilan belgilansa, ikkinchi tomondan orttirilgan hayotiy tajribaga bog'liqdir. Asab tizimining mo'tadilligi uchun yutor o'z sog'ligi haqida qayg'urishi lozim. Pedagogik faoliyatini ratsional tarzda tashkil etish, ya'ni ijobiy jihatlarga ko'proq e'tibor berish, noxush vaziyatlarni donolik bilan bartaraf etish, ko'proq yaqin do'stlar davrasida bo'lish, jismoniy tarbiya va foydali mashg'ulotlarga ishqibozlik kayfiyatida, yaqni o'tkazish, har qanday stressga qarshi tura olishni kuchaytiradi, shuningdek, organizmning ishtahanlik qobiliyatini qayta tiklashga xizmat qiladi. Muvaffaqiyatga intilishda yutor o'z oldiga maqsad qo'ya olishi va uni bajarishga urinishi lozim. Umuman olganda, insonga xos intilishni ikki toifaga bo'lish mumkin. Bu muvaffaqiyatga intilish va mag'lubiyatdan qochish.

Biron-bir qiyin va inqirozli vaziyat paydo bo'lganda, ba'zi birlar mazkur vaziyatni hal etish orqali muvaffaqiyatga erishish haqida o'ylasa, boshqa biron esa talafotga uchramaslik g'amida o'zini iloji boricha ofatdan olib qochadi. Ushbu jarayonlarda yutor yangiliklar bilan talaba e'tiborini jalb qilish, ular bilan muomalaga kirishish jarayonida dilkashlik, ibolilik va nazokati bo'lish, aql-idrok va farosat bilan ishbilarmonlik qobiliyatini rivojlantirish, ularning nuqsonlarini bartaraf etishda turli treninglardan foydalanish yuqori samaralar beradi. Muammolarning umumiy qonuniyatlariga oid treninglar jarayonida yutor umumshahar yodob mohiyati va unga rioya qilish yo'llariga taalluqli treninglar (millyiylik, ma'naviyat, stereotiplar, indentifikatsiya, refleksiya bo'yicha), muayyan rollar, psixodramalar orqali vaziyatning psixologik manzarasini yaratish o'yinlari, ishbilarmonlik o'yinlari, favqulodda holatlarda o'zini-o'zi boshqarishga doir mashqlar, kommunikatsiya texnologiyasi va yo'l-yo'riqlarni egallashga oid treninglar, muomala ko'nikmasini o'zlashtirish bo'yicha (qaddi-qomat tutish, nutq faoliyati, o'zgalarni tushunish va anglash), mimika va pantomimik mashqlari, audio va videotringlar (magnitafonda ovoz va videoka-meralarda yozuv tasmlariga asoslanib o'z nuqsonlari bo'yicha kor-

reksion-tuzatish ishlari o'tkazish) va daliliy materiallar bo'yicha tuzatish mashqlarini bajarish, ko'zgu yordamida xatti-harakat, yurish-turish ko'nikmalarini egallash va shaxsiy nuqsonlarini bartaraf etish, yo'qotish, motivatsion, emosional, regulyativ, kongitiv jabhalarning namoyon bo'lishiga qarab muomala usuli va yo'l-yo'riqlarini maqsadga muvofiq ravishda o'zgartirish kabilar muhim o'rin tutadi.

O'z-o'zini nazorat qilishda talabaning ilmi, xulqi, umumiy qobiliyatini o'rganish, insonshunosligi, boshqaruv strategiyasini ko'ra bilish, maqsadga erishish uni amalga oshirishning asosiy jihatlarga e'tiborli munosabatta bo'lish, ularning oilasi, qiziqishlari, muammolarini bilish, ular bilan norasmiy suhbatlar o'tkazish, qiyin daqiqalarda ularga yordam berish va qo'llab-quvvatlash, ularni tinglash fikr bildirish, o'zi haqida gapirishga rag'batlantirish, tez tabassum qilish, tanqid qilishda juda ehtiyot bo'lish, talabaning har bir kamtarona yutuqi uchun ham tez-tez maqtash, ularning xatosini va nuqsonlarini ko'rsatib o'tish kabilarini amalga oshirish uning faoliyatini tashkillahtirishga xizmat qiladi. Tyutorlik faoliyatida talabalar buyruq berish o'rniga savol berish usulidan foydalanish, masalan, "bu haqda nima deb o'ylaysiz?", "bunday qilinsa yaxshi bo'ladimi, siz nima deysiz?" kabi iboralarni qo'llash kabilar talabalar mas'uliyatini oshiradi. Ularni o'z o'rniga qo'yishi, nuqtayi nazar bilan qarashga urinib ko'rish, fikr va mulohazalarini hurmat qilish, ularga xohlagan narsani bajarishga ruxsat berishi bo'lajak o'qituvchilarda ishonch mas'uliyat, munosabat, madaniyat jarayonlarini takomillashtiradi.

Tyutor pedagogik faoliyat jarayonida talabalarining stress va bartaraf etish holatlarida uning qobiliyatleri, ehtiyojlari va moyilliklarini baholash omillariga muvofik keluvchi ish turi va hajmini tanlash, topshiriqlarni bajarish, muvaffaqiyatli natijalarni darhol ularga vakolat va mas'uliyat yuklash, biron-bir topshiriqni bajarish uchun zarur vaqt va resurslar berish muhim hisoblanadi.

Chunki yutor tarbiya borasida talabalar jamoasini birlashtirish, birlikka, yakdillikka alohida ahamiyat berish ular bilan bo'ladigan munosabatlarni mustahkamlash, axloqiy madaniyatini rivojlantirish, har bir talaba shaxsini o'rganish ularni kuchli sevimli va sog' bo'lishiga e'tibor berish omadli, suyuqli, ochiq va erkin, dadil bo'lishga erishishiga, o'zini yaxshi ko'rishga, yaqin do'st bo'lishiga yordam berish, har bir ishi uchun minnatdorlik izhor etishi, inson qadriga

yetishi, munosabatlari mustahkamlab borish kabilarini ularga o'rgatish katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Chunki do'stlik munosabatlardan ortiqroq boylik mavjud emas. Hayotda uchragan barcha kishilar bilan yaxshi do'st bo'lish, hamisha boshqalarga yordam berish, odamlarni qabul qilish, ularni sevish, ularning munosabalaridan qat'iy nazar yaxshi ko'rish, barchaga ochiq yuz bilan muomala qilish, har bir oila a'zolari uchun ham, jamoa uchun ham mehr va g'amxo'rlik imkoniyatini yaratadi. Munosabatlarni o'zgartirish orgali xatarlar, xatolar va salbiy voqea va hodisalar bartaraf etiladi. Ushbu jarayonda odamlar to'g'risidagi qarashlar o'zgaradi. Kingadir yordam ko'rsatish begona bir inson bilan suhbat qilish kabilar har bir shaxsda kuchli qoniqish uyg'otadi. Buning natijasida talabada hayot quvonchi va shodliklari, ochiq va erkin tuyg'ular rivojlanadi va zafarlar quchishga muvaffaq bo'ladi. Bu o'rinda tarbiya jarayonidan samarali foydalanish uchun qancha vaqt talab etilsa, shuncha sarf etish kabilarini tushunish, anglash, ijobiy natijalarga sababchi bo'ladi. Shuni unutmashlik kerakki tarbiya jarayonini uzluksiz amalga oshirish yangi qobiliyatlarini namoyon etishda, ijodkor bo'lishda, muvaffaqiyatga olib boruvchi asos hisoblanadi. Talaba yangi va qiziqarli bir davrda kerakli xislatlarga ega bo'lishi uchun tinmay mehnat qilishi, diqqat bilan kitob o'qishi, doimo bilimlarni egallashi kabilar ko'p natijalarga ega bo'lish imkoniyatlarini yaratadi. Talabalarining izlanuvchanligi, turli axborotlar olishga bo'lgan intilishi, ularning imkoniyatlari va tafakkurini rivojlantiradi. Qiziqish uni ko'plab ajoyib hodisalarga ro'baro' qiladi. Ularning bir xillari foydali bo'lsa, boshqa birlari vaqtni bekorga sarf bo'lgani qoladi. Talabaning shaxsiy shakllanishi, mashqlar, dars mashg'ulotlarida bilim egallash, tafakkurini anglash uning beqiyos kuchga ega ekanligini namoyon etadi. Bilimga ega bo'lish va yuksak muvaffaqiyatlarga erishish uchun zarur bo'ladigan mahorat va xarakteri, ishlash qobiliyatini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan ko'nikmalar hayotda o'z o'rnini topgan shaxs bo'lib shakllanish imkoniyatini beradi. Ushbu jarayonda o'z-o'zini tarbiyalash va irodani mustahkamlash qobiliyatini ko'ra bilish, namoyon qilish, o'zini anglash va bilish, rivojlanish va o'zi uchun zarur bo'ladigan o'qish va mashq qilish, tez sur'atlarda o'sish va sezilarli o'zgarish kabilar kelajakda bo'ladigan hodisalarni belgilab beradi. Agar talaba mukammallikka intilsa unda jo bo'lgan narsalardan eng yaxshisini namoyon qilish uchun barcha amallarni bajarishi tufayli

ajoyib o'zgarishlar yuz beradi. Ushbu jarayonda talaba shaxsining kamol topishi har tomonlama manfaatli, o'z iste'dodini taraqqiy ettirish, o'zini qaytadan chuqur zabt etishi ko'nikmasini rivojlantiradi. Hayotga, atrofmuhitga oid munosabalar turlicha bo'lishi mumkin. Goho achchiq hasrat va nadomatlar, goho yoqimli holatlar uchrab turadi. Ushbu imkoniyatlar yaxshi g'oyalarni quvonchli, zavqli yoki zerikarli og'ir va shavqatsiz hayot bilan namoyon bo'ladi. Ushbu jarayonlarda fikrlar birligiga zid bo'lishi mumkin. Lekin ajablanarlisi shundaki, har bir inson o'zicha haq hisoblanadi. Nimaga ishonishdan qat'iy nazar, bir-biriga umuman zid bo'lgan qarashlarning biri haqiqat, ikkinchisi esa yomon bo'lishi mumkin. Ushbu ziddiyatni tushunmoq uchun tevarak-atrofdagi voqeiklarga nazar tashlash natijasida haqiqatni anglash mumkin.

Oliy ta'lim muassasalarida tuzatuvchi pedagogik faoliyati barkamol avlodni voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va boshqarish, nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish, mazmuni o'qitish metodlari, tamoyillarini mustahkam egallashda talabalar bilan o'zaro ijobiy, yuzma-yuz, shaxsiy, munosabatlarni amalga oshirish, ularning kasbiy mahoratini takomillashtrish, ular o'zlaridagi muzokaralar, tortishuvlar, ijtimoiy o'zaro bog'lanish kabilar amalga oshiriladi. Bunda tuzatuvchi ma'ruza, darslik, kompyuter yordamida didaktik, ijtimoiy, pedagogik hamkorlik texnologiyalari asosida ta'lim-tarbiya jarayonida tadbirlar, uchrashuvlar, anjumanlar tashkil etadi. Tuzatuvchi pedagogik faoliyatini amalga oshirishda o'ziga, o'zining tajribasiga, pedagogik qarashlari va harakatiga asoslangan holda talaba shaxsini tarbiyalash va rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi holatlarni amalga oshiradi. Talabalar bilan hamkorlik faoliyatini amalga oshirish asosida, ilmiy, tashkiliy, kasbiy jihatdan boshqarishda ularga bevosita ta'sir ko'rsatishi, fanni yaxshi bilishi, mas'uliyatni his etish, o'zining haq ekanligiga ishonish, to'g'ri muomala qila olish, ularga yaqin bo'lish, o'zaro munosabat o'rnatish kabilarini rivojlantiradi. Talabaning kelgusida qanday odam bo'lishi haqida tasavvurga ega bo'lishi va uni tarbiyalab voyaga etkazishda odamlarning bir-birlariga ta'sir ko'rsatishi va tushunishiga alohida ahamiyat qaratadi. Bunda tuzatuvchi faoliyatida talabalarda e'tiborlilik, hushyorlik, irodalilik, mustaqillik, qat'iylik, o'zini tuta bilish xususiyatlari, ularning xatti-harakat va xulq-atvor, o'zaro ta'sir o'tkazish, anglash kabilarini rivojlantiradi. Bunda tuzatuvchi maqsad va vazifalari talabaga ta'sir o'tkazishi, ular bilan mulohot

jarayonida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalashi tushunari, o'rinni, jonli, obrazli, talaffuz jihatdan erkin, ifodali, his-hayajonli bo'lishi, ularning bilimlarni o'zlashtirishlarida yaxshi natija beradi. Ushbu jarayonda tuteur talabalarning kasbiy mahoratlari, mustaqil fikrlari, o'quv faoliyatidagi tajribalari, nazariy bilimlari, maqsad va harakatlari, pedagogik g'oyalari, turli muammolarni hal qilish ta'lim-tarbiya faoliyatini tahlil qilish, psixologik bilimlarni egallash kabilarini bosqichma-bosiqch amalga oshiradi. Tutorsning nazariy, ilmiy-metodik bilimlari, ta'lim-tarbiya jarayonidagi muammolarini tahlil qilish, modellashirish, konstruktiv masalalarni yechish, pedagogik o'yinlar o'tkazish, yangi O'zbekiston taraqqiyotiga oid g'oyalarni amalga oshirishi talabalarning qobiliyatlarini shakllantirishda o'z samarasini beradi. Tutorsning pedagogik faoliyati, ijodiy qobiliyatlari va tafakkuri talabalar bilimlarini mustahkamlash, mahorat mashg'ulotlarini tashkil etish va amalga oshirish, o'quv materiallarini tushunish, takrorlash, intilish kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu jarayonda tuteur ijodiy hisobotlar, pedagogik o'qishlar, kasbiy tanlov, metodik xizmatlarni tashkil etish, zaruriy muammolarni yechish, pedagogik muhimni tushunish va izlanish, tafakkurni rivojlantirish kabi masalalarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Tuteur yuzaga keladigan va amalga oshiriladigan faoliyatiga ijodiy va aqliy yondashish, talabalar bilan ishlash jarayonlarida hamkorlik va hamjihatlik aloqalarini muvaffaqiyatli amalga oshiradi. O'zining kasbiy va ishchanlik sifatlariga asoslangan holda talabalar sog'lom fikrini shakllantiradi va samarali ishlarni tashkil etadi. Talabalarda o'zaro ishonch, g'urur, ongli intizom, uyushqoqlik, iroda, xulq, nazorat, milliy an'analarini saqlash, jamoaning yakdilligi va birligini ta'minlash, haqqoniylik, insonlar bilan xayrixohlik, do'stona muhtimni tashkil etish, tanqidni qabul qila olish, o'z kamchiliklarini bartaraf etishga intilish, yutuq va kamchiliklarini ko'ra olish, ularni tushunish, o'z faoliyatini, o'z harakatlarini muvofiqlashtirib borishda tuteur nafaqat nazariy bilimlar, balki ularga uslubiy jihatdan yordam berishda ta'lim-tarbiya tajribalarini ommalashirish, kasbiy mahoratini rivojlantirishda tavsiyalar beradi. Tuteur talabalarni ilmiy-tadqiqot, diagnostik ishlarga jalb etish, ijtimoiy fanlarni o'qitishga bo'lgan yondashuvlar asosida ularda ong va tafakkur, ijtimoiy siyosiy jarayonlarga nisbatan qiziqish, ijtimoiy faollik, iqtisodiy, siyosiy va huquqiy savodxonlik darajasini oshirish, milliy tarix, madaniy merosni

chuqurroq o'rganishga bo'lgan ehtiyojni yanada rivojlantiradi. Dunyoda bo'layotgan turli xil voqea hodisalarni teran anglash, ushbu jarayonlarni tahlil qilgan holda talabalarga to'g'ri etkazish asosida yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini puxta egallagan yoshlarda milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, Vatanga muhabbat va sadogat tuyg'usini kamol topirish uchun tuteursning o'z ustida ishlashi, mashg'ulotlar, tadbirlar o'tkazish usullarini tinimsiz boyitib, kengaytirib, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirib borishda o'z fikri, o'z dunyoqarashi, zamonaviy bilim va tafakkuriga ega bo'lgan yangi avlodni voyaga etkazishda muhim o'rinni tutadi. Shu bilan birga tuteur kuchli mas'uliyat, ijodiy yondashish, erkin fikrlash hamda o'z tahlil va xulosalarini mustaqil bayon eta olish xususiyatlariga ega bo'lishi talabalarni tarbiyalash va ijodiy rivojlantirish hamda samarali ishlashi uchun jamoada sog'lom muhtimni yaratadi. Tuteursning bilimi, har tomonlama rivojlangan madaniyati, ta'limning uzluksizligi va izchilligi, insonparvarligi va xalqparvarligi, ilmiyligi va dunyoviy yo'nalishini ta'minlash ishlarini muvofiqlashtirishda ta'limni optimallashtirish, tizimlashtirish, tashkil etish va boshqarish, tavsiyalar berish, o'qish, qayta ishlash, o'zlashtirish kabi ishlarni amalga oshiradi. Abdulla Avloniyning «Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halovat, yo saodat-yo falovat masalasidir» degan fikri o'zbek millati uchun qanchalar muhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda ham shunchalik, balki undan ham ko'ra muhim va dolzarbdir. O'zbekistonning buyuk kelajagi bo'lgan sog'lom, barkamol nasl tarbiyalash davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Har bir bola oila, maktab, mahalla muhitida voyaga yetishi jamiyatta, ishda, turmushda, oila va jamoa orasida o'z o'rini qadrlini topishi bevosita tarbiya jarayoniga bog'liqdir. Shu jihatdan ham yangi O'zbekiston taraqqiyotida tarbiya jarayoni jamiyatta mustaqil fikrlovchi erkin shaxsni shakllantirish, o'zining qadriyatini anglash, irodasi baquvvat, iymoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo'lgan komil insonni voyaga yetkazish, ongli turmush kechirish, o'z aqli, o'z tafakkuri, o'z mehnati, o'z mas'uliyati bilan ozod va hur fikrli fuqaro bo'lib yashash o'zining aql-idroki va qadriyatini bilan hayotiy maqsadlarini ham amalga oshirishlari uning asosiy konsepsiyasi hisoblanadi. Ushbu jarayonda yosh avlod shaxsida bilim, o'qib, barkamollik va shijoat mustaqillik, ong kabi ma'naviy-axloqiy

fazilatlarini shakllantirish ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish bilan birga, vatanparvarlik tuyg'ularini kamol toptiradi. Albatta, ularda mardlik va halollik, jasurlik, e'l-yurt uchun jonini ham ayamaydigan ruhda tarbiyalash davr talabi hisoblanadi. Shunday ekan talabalarga zamon talablari darajasida bilim berish, ularni haqiqiy vatanparvar va yurtparvar etib tarbiyalash, ularni voyaga yetkazish kabilar tuteur faoliyatining asosini tashkil etadi. Ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatlil talabalarni tarbiyalash jarayonida oila muhiti o'laga xos an'analar, qadriyatlar, urf-odatlar muhim o'rin tutadi. Chunki ularga kichik yoshligidan oq sha'n-shavkati, g'urur-iftihori irodasi, o'zlikni anglash tarixni bilish, millatni asrash va himoyalashga oid tushunchalarni shakllantirish ularda mehr-oqibat, shafqat va muruvvat, or-nomus fazilatlarini rivojlantiradi. Har bir o'zbek yigit-qizlarda o'zini yorug' dunyoga keltirgan, oq yuvib oq taragan, voyaga etkazgan ulug' zotlarni bir umr boshiga ko'tarish odamiyiligi kamol topadi. Chunki ushbu jarayonlar talabalar jamoasini birlashtiruvchi, yo'lga boshlovchi omillar sifatida ularning ruhini, g'urur-iftixorini, qudratini, orzu intilishlarini mujassamlashtiradi. Tarbiya jarayonida tuteurning maqsadi o'zining ulug'vorligi, hayotiyiligi, haqqoniyiligi bilan talabalarda xalq, millat, ilm, tafakkur, ezgulik ong ziyov, fayz-baraka kabi ma'naviyatning o'zagi bo'lgan tushunchalarni rivojlantirish asosida axloq, xushnuomalik jasorat, insof va adolat iymon, halollik xususiyatlarini kamol toptirish lozim. Aql-zakovatli, yuksak ma'naviyatli talabalarni tarbiyalashda aniq maqsadlarga erishish, yurtimizda farovonlik va taraqqiyotni qaror toptirish, hushyor bo'lish, yaxshi iz qoldirishga oid jifimoiy, siyosiy e'tiqod, huquq va erkinliklarini rivojlantirish ularning qalblarida shu muborak zaminning har bir qarichiga mehr-u muhabbat uyg'otish-xalqimiz, millatimiz dovrug'ini butun dunyoga taratgan, ming-ming yillik tarixga ega Samarqand yodgorliklari, Amir Temur bobomizning hayoti va faoliyatiga oid ma'lumotlarini ular ongida shakllantirish tuteurning muqaddas burchi hisoblanadi. Shuningdek tarbiya jarayonida tinch yashash, muhabbat va e'tiqod, sadoqat va bunyodkorlik matonati va mardligi bilan, avvalo, oilasiga, xalqiga, Vataniга sadoqatli, vafodor bo'lishi zarurligi haqida talabalar bilan tadbirlar o'tkazish ularda bu hayotda orzu-intilishi, ko'zlagan maqsadga erishish, yurt istiqloli, xalqning erk-u ozodligini ko'z qorachig'iday asrash, uning xavfsizligini

himoyalash xususiyatlarini rivojlantiradi. Yoshlarni tarbiyalash jarayonida, ularda vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish, milliy ongi va tafakkurini rivojlantirish yangi O'zbekiston taraqqiyotini mustahkamlashda va ularning qobiliyati, bilimi va orttirgan kasbiy malakasini rivojlantirishda samaradorlikka erishish imkoniyatlarini yaratadi. Shuning uchun ham umuminsoniy yuksaklikka erishish uchun talabalarga sifatli ta'lim berish, yoshlarni intellektual, ma'naviy, axloqiy yetuk, salohiyatli mutaxassis, haqiqiy vatanparvar inson qilib tarbiyalash g'oyasi zaminida tuteurning yuksak tafakkuri muhim o'rin tutadi. Chunki tuteurning malakasi, bilimi, tashkilotchiligi, hayotiy tajribasi, axloqiy fazilatlarini bilan bir qatorda ilmiy, falsafiy, pedagogik, psixologik xususiyatlarining ma'no-mazmuni talabaning ongi va ruhiyati bilan chambarchas bog'langan jamiyat, millat va xalq hayotida hech narsa bilan o'ljahab bo'lmaydigan yangi O'zbekiston taraqqiyotiga oid ma'naviy iqtisodiy va demokratik jarayonlar alohida o'rin tutadi. Chunki talabalarni ruhiy jihatdan poklaydigan, aqliy jihatdan ulgaytiradigan, ichki olamini boyitadigan, irodasini mustahkamlaydigan, iymon-e'tiqodini butun qiltadigan, vijdonini uyg'otadigan kuch bu tarbiya jarayoni hisoblanadi. Shu jihatdan ham tuteurning asosiy maqsadi jamiyat, davlat va ta'lim oluvchi shaxsning zarur ehtiyojini qondirish, mamlakatning ma'naviy, ijimoiy iqtisodiy taraqqiyotiga, xizmat qila oladigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash keng dunayogarashga ega, mustaqil va erkin fikrlaydigan, yangi O'zbekiston istiqboli uchun xizmat qiladigan yoshlarni tarbiyalashdan iboratdir. Albatta bu o'rinda talabalarining hayotiga bo'lgan qiziqishlari tufayli har qanday narsalarni ko'rishiga oid harakatlar atrof-muhitga bo'lgan munosabatlari, oldinga intilishiga bo'lgan imkoniyatlarini yaxshi fikrlarni talab etadi. Chunki hayotdagi har qanday-quvonchli, zavqli yoki zerikarli, og'ir va shafqatsiz voqea va hodisalar atrof muhida qanday tarzda o'zini tutish jarayonlari ularning fikrlari, shaxsiy tajribalari ishonishlari tuteur faoliyatiga bog'liq hisoblanadi. Lekin har qanday holatda ham fikrlarning biri haqiqat, ikkinchisi esa aksi-yomon bo'lishi yoki biri boshqasiga nisbatan haqiqatga yaqinroq bo'lishi shart emas. Ushbu ziddiyatni tushunmoq uchun tuteur tevarak-atrofdagi voqealarga, talabalar faoliyatiga etibor bilan munosabada bo'lishi asl haqiqatni anglashda muhim hisoblanadi. Negaki ushbu jarayonlar o'z navbatida atrofdaagi cheksiz hayot sinovlari va voqealarini ko'rish imkonini

beradi. T'yutor talabalariga hayot juda ham sirlı, o'tkinchi va o'zgaruvchan ekanligini tasavvur qilish, unda yashayotgan ibratli insonlarga o'xshash, fahmlash, jamiyat hayotida bo'layotgan barcha voqealikalarni ularning ongiga yetkazishi muhimdir. Chunki talaba dunyoni ko'rishda, hayotda bo'layotgan voqea va hodisalarni shundayligicha qabul qilishida undagi bilimlar, tajribalar yetarli darajada shakllanmagan bo'lsa ham o'zining shaxsiy niyatlari va qarashlaridan kelib chiqqan holda hayotda nimalar sodir bo'layotganini his etish, fahmlash bilan birga ularni imkoni boricha egallash uchun foydali yo'nalishlarni tamlash, qobiliyatlariga ega bo'lishi ularning hayotini shakllantirishda, kelajakda turmush tarzini belgilab berishda muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda t'yutorning o'y-fikrlari, hayotdagi tajribalari, ruhiy hissiyotlari talaba ongida asta-sekin muhriani bularning qarashlarini shakllantiradi. Atrof-muhitda sodir bo'layotgan voqea hodisalarni talabalarning ongida shakllantirishi uchun t'yutor ularga o'z hayotini ko'rish, ta'sir o'tkazish, anglash fikrlash, kelajakdagi turmush tarzi, tafakkur qilishga oid imkoniyatlarni o'rganish asosida, ularda ishonch, ijodkorlik va yaratuvchanlik ruhiyatini vujudga keltiradi. Shunday ekan t'yutor talabalarning tafakkuri va xatti harakatlarini qar'iy ishonch bilan amalga oshirish, hayotdagi barcha voqealarni aynan shundayligicha talqin qilish, turli ma'lumotlarni saralash va qarorlar qabul qilish, muayyan qarashlarga ta'sir qilish xususiyatlarini yuzaga keltiradi. Ushbu jarayonda t'yutorning mas'uliyati shundaki talabalarni har tomonlama nazorat qilish, ularning fikrlariga e'tibor berish vazifalarini amalga oshiradi. Buning natijasida talabalarda hayotga yangi nuqtayi nazar bilan qarash, asta-sekinlik bilan duch kelayotgan muammolar, imkoniyatlar, fikrlashlarni tushuna boshlash, tinimsiz mehnat qilish, yangi fikrlarni ilgari surish, muvaffaqiyatlarga erishish uchun imkoniyatlar yaratishga tayyorlash kabilar ularni ulkan g'alabalarga erishish asoslarini tashkil etadi va hayotdan qoniqish darajalarini rivojlantiradi. Ushbu holatlar, fikrlar talabada dunyoga nazar tashlash hayotdagi ma'lumotlarini saralash hodisa va voqealarini tahlil etish, kelajagi haqida tasavvurga ega bo'lish maqsadlarini amalga oshiradi. Bu fikr mulohazalar ijobiy yoki salbiy ekanligi, shuningdek ushbu jarayonida t'yutor talabalarning tafakkurini tahlil qilish, ularni yozib chiqish, diqqat bilan o'qib chiqish, har bir fikrni tasavvur qilish ishlarini amalga oshiradi. Talabaning hayot faoliyatidagi tajribalarni har tomonlama tahlil qilish, uning manfaatiga zid bo'lgan qarashlardan

voz kechib, ma'qul keladiganini olishi uning ongini o'zgartirish imkoniyatini yaratadi. Bunda talabalarda tartib intizom, mantiq va hissiyotlar, ongni to'liq ishlatish va o'z taqdirini o'z qo'lga olish imkoniyati vujudga keladi.

3.3. Talabalarda ma'naviy axloqiy ma'daniyatni rivojlantirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'qituvchi va murabbiylar kuni" ga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma'naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylamishi kerak. Bu o'lmas meros hamisha yonimizda bo'lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag'ishlashi lozim. Avvalambor, milliy ta'lim tizimini ana shunday ruh bilan sug'orishimiz kerak. Buning uchun olim va mutaxassislarimiz, hurmatli ulamolimiz bu ma'naviy xazinani bugungi avlodlarga soddada va tushunarli, joziba shakllarda yetkazib berishlari zarurligiga oid bir qator vazifalarni amalga oshirishga alohida e'tibor qaradi. Albatta ushbu vazifalarni amalga oshirishda allomalar merosini, ayniqsa ulug' mutafakkirlarning ilg'or fikrlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Chunki ularning ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya sohasidagi benazir fikrlari, axloqiy qarashlari bugungi taraqqiyot uchun ham, yosh avlod kamoloti uchun ham o'z ahamiyatini yo'qotgan emas. Ularning hayot ma'nosini, jamiyatda tutgan o'rni, axloq haqidagi purnama fikrlari har bir talabani tarbiyalash jarayonida muhim o'rinni egallaydi. Shu jihatdan olganda O'ra Osiyo mutafakkirlarining tarbiya haqidagi fikrlari-o'g'itlari shunday kuchga egaki, ular talabalar qalbida insoniylik urug'larini unib, katta hayot yo'lga olib chiqishga yordam beradi. Xalqiga va qarindosh-urug'lariga qo'lidan kelgan barcha yaxshiliklarni qilish, ularni hurmatini joyiga qo'yish kabi insoniylik fazilatlarini shakllantiradi. Bu esa iymonli, e'tiqodli, g'ururli, odobli, tarbiyali shaxsni voyaga yetkazishning asosiy maqsadidir. Demak, ulug' mutafakkirlarning asarlari haqida tushuncha va ma'lumotga ega har bir shaxsning dunyoqarashi, ongi, fikri, his-tuyg'u, iroda kabi insoniy fazilatlariga ta'sir etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yililigini keng nishonlash to'g'risida"gi qarori allomalar merosini o'rganish

nafqat xalqimiz, balki milliy tarbiya asoslarining rivojida alohida o'rin tutadi. Chunki, ulug' shoir o'zining she'riy va nasriy asarlarida yuksak umuminsoniy g'oyalarni, ona yurtga sadoqat tuyg'ularini ifoda etishi, er yuzidagi millionlab xalqlar qabidan munosib va mustahkam o'rin egallagan. Shu jihatdan ham Alisher Navoiyning boy va serqirra ijodiy merosini har tomonlama chuqur o'rganish, uning o'lmas asarlarini yurtimizda va xorijiy mamlakatlarda keng targ'ib qilish hamda xotirasini abadiylashtirish borasidagi ta'lim tizimida bir qancha uzluksiz ishlarni amalga oshirishni taqozo etadi. Chunki, o'zbek xalqining buyuk mutafakkiri, shoir Alisher Navoiy butun hayoti davomida va asarlarida tarbiyaga katta ahmiyat bergan. Yosh avlodga tarbiya va ta'lim berish uchun vaqtini ham, kuchini ham ayamalikka harakat qilgan. Mutafakkir shu bilan birga inson huquqlarini, uning or-nomusi va qadr-qimmatini himoya qildi. Navoiy, dunyoda inson kamolotidan ulkan narsa yo'q, chunki unga tabiat va jamiyat sir-asrorlarini va cho'qqilarni bilish qobiliyati, aql-zakovat kuchi hadya etilgan, deb o'yladi. Shuning uchun ham xalqning osoyishta va bunyodkor hayotini buzuvchi yomonlikka, xalqning xo'rlanishiga va ijtimoiy ofatlarga olib keluvchi voqea-hodisalarga qarshi chiqadi. Xalqqa zo'ravonlik qilishni u eng ulkan yovuzlik deb qoralaydi. Shu sababli shoir o'sha davrdagi qon-qardoshlar urushlari va ijimoiy falokatlarga qarshi baralla bosh ko'tarib, yovuzlikning butun mudhish oqibatlarini jonli misollarda ko'rsatib berdi. Alisher Navoiyning tarbiya konsepsiyasida vatanparvarlik, mehnatsevarlik va boshqa juda ko'p ilg'or g'oyalar o'rin olgan.

Inson kamolotining fazilatlaridan hisoblangan adolat tushunchasi va adolat tuyg'usi Navoiy donishmandligining asosini tashkil etadi. Uning ta'kidlashicha ongning mavjudligi adolatning mavjudligi. Adolatsiz ong-ong emas. Insoniyat tirikligining davomiyligini ta'minlaydigan birdan-bir narsa ham adolat. Navoiy tafakkur dunyosining bosh mezonini ham xuddi shu adolat bo'lgan. Barchaga barobar manfaatli adolat ustuvor bo'lganida mamlakat va uning fuqarolari farovonlikka erishishi Navoiyning orzusi edi.

Mamlakatning osoyishtaligi, obodonchiligi, xalqning nizolarsiz tinch-totuv yashashi, turmushning farovon bo'lishi davlatni aql bilan idora qiliadigan dono yo'lboshchiga, saxiy va oliyjanob, kamtarin va adolatlil shohga bog'lik deydi, Alisher Navoiy. Shuning uchun ham

Navoiy adolatning buyuk qudratini ko'rsatib, davlat boshqaruvchilarini bundan ibrat olishga chaqiradi.

Ki adl ichra o'tganda bir soate
Erur behni, jinni bashar toate.

Ya'ni adolat bilan o'tgan bir soat vaqt butun insonlarni jinlar yohud -parlarning birgalikda qilgan toat-ibodatidan ham afzal. Navoiy adolat bobidagi fikrlarini rivojlantirib Payg'ambarimizni yana bir fasohatli hadisini keltiradi.

Qolur kufr aro qolsa obod mulk,
Bo'lur zulm agar bo'lsa barbod.

Agar obod mamlakatga qaralmasa, vayron bo'ladi, demak bu mamlakat boshlig'ining xalqqa zulm o'tkazganligining natijasidir. Hazrati Alisher Navoiy adolat haqida yana shunday degan edilar.

Adl ila odam yuzini obod qil,
Xulq ila odam elini shod qil.

Buyuk tarixchi olim Alisher Navoiyning zamondoshi Xondamir "Makorimul axloq" asarida "...adolat va insof eshiklarini insoniyat yuziga ochib qo'ydi", -deb hazrat Navoiyga yuqori baho bergan.

Shu bois mavlono Navoiy adolat va insonparvarlikning eng yuqori namunasi edi. Buyuk bobolarning mana shunday turfa xislatlari avlodlar qonida doimo shiddatli jo'shishi, ularni erku adovatga da'vat qilib turish kabilar yutor pedagogik faoliyatining asosi hisoblanadi. Chunki yutorning axloqiy qiyofasi, jamiyat manfaatlariga, Vatan baxt-saodati uchun qilinadigan munosabati, uning buyuk allomalarning hayoti va faoliyati haqida egallagan ma'lumotlariga, olgan tarbiyasiga bog'liqdir. Yutorning ma'naviy tarbiyasi yetuklikligining asosi hisoblanadi. Har bir kishi xayotga o'zining insoniy burchi nuqtayi nazaridan qarashi bohalik yillaridan shakllanishi lozim.

Shuning uchun ham Navoiy insonning eng yuksak fazilatlari saxovat va himmat deb hisoblaydi. Uning fikricha, yaxshilik sari muhoj kishiga foydali bo'lishga intilish har bir axloqli kishiga xosdir. Navoiy ana shu fazilati bo'lmagan insonni dursiz chig'anoqqa, ko'klam fasi yomg'ir keltirmaydigan bulutga o'xshatadi.

Alisher Navoiyning "Hayrat-ul abror" dostonida yetuk shaxsning ma'naviyatidagi yaxshilik, saxovat, soffik, hayo, muruvvat, andisha, adab, kamtarlik, qanoat, rostgo'ylik, insof, adolat, bag'ri kenglik singari fazilatlar ta'rifi bilan, ruhiy kamolot yo'llari tahlil etilgan. Navoiyning

orzulari inson yuksak darajaga ko'tarish dunyoqarashi shakllantirish bo'lgan.

Alisher Navoiy "Olamdan o'tay desang, ilm-u hunar o'rgan. Dunyodan kamolotga etmay o'tish, hammomdan toza bo'lmay chiqishning o'zi" deb ta'kidlaydi. Uning fikricha, yosh avlodni kamolotga yetkazish ularni xalqparvar, bilimli, eng yaxshi fazilatlariga ega kishilar qilib yetishtirishdir. Bunda tarbiya yetakchi rol o'ynaydi. Shu bilan birga u tarbiya ta'siriga beriluvchi, qobiliyati o'quvchi bolalar bo'lgani singari yomon xulqli bolalarni tuzatish mumkinligiga ishonch bildiradi. Navoiy bolalarga ilm-ma'rifat berish bilan birga odobga o'rgatishni ham vazifa qilib qo'yadi. Bola shaxsining kamolotida tarbiyaning yuksakligini ta'kidlaydi.

Navoiy "Farhod va Shirin" dostoni bilan xalqaro birodarlikni va do'stlikni, buyuk o'zbek xalqining asrlar bo'yi xalqparvar va do'siparvar bo'lib kelganini isbotlaydi. Dostonda baynalmillik insoniylikning asosiy belgilaridan biri sifatida ko'rsatiladi. Do'stlik, sadogat, sevgi va vafodoy va millat tanlamasligi xitoylik Farhod, Shopur va arman qizi Shirin misolida, go'zal tasvirlarda bayon etiladi. Dostonni o'qir ekamiz, yaxshi va yomon odam, adolati yoki yovuz qalbar bo'lishi mumkinligiga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Farhod va Shirin o'tirasidagi abadiy do'stlikning asosi vafodoy va sadogatda, jasorat va mardlikka barobar bo'lishlarida, xalqi va vatanlarini birdak sevishtiradidir.

Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" dostonida vafodoy, do'stlik va sadogatni juda ulug'laydi. Bu vafodoy va sadogatni Shopur obrazida juda yaqqol ifodalaydi. Farhod bilan Shopur do'stlashib, buyuk sadogat bilan biri biriga yordamlashadi. Ulug' shoir insonni do'stsiz, birodarsiz tasavvur eta olmaydi va uni o'z hayotida isbot qiladi. Alisher Navoiyning bir umr yolg'iz o'tganligi, uylamaganligi o'z sevgilisi Guliga bo'lgan vafodorigi emasmi? Alisher Navoiy Guliy vafot etgach qabriga borib turishni haj ziyoratidek biladi. Yurting otashnafas bulbulidek she'rilar bitadi.

Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" dostonida ilm orqali Farhodning aql-idrokini, bilimdon, hunarmand, kamtar, irodali va e'tiqodli insonning yetukligini ko'rsatuvchi sifatlardan biri ilm egalash ekaniiga ishonch hosil qiladi.

Jahonda qolmadi ul etmagan ilm,
Bilib tahqiqini kash etmagan ilm.

Bu satrlarda shoir Farhoddagi insoniy sifatlarni tarannum etib, uning faqat ilm egalabgina qolmay, odamiyilgini ko'rsatadi. Haqiqatdan ham Navoiyning Farhod obrazida insonparvarlik, mehnatga muhabbat g'oyalari mujassamlashgan. Farhoddagi kamtarlik, boylikka qiziqmag'lik o'zini oddiy kishi deb bilishi, mazlum xalqni chin ko'ngildan hurmat qilishi, umummanfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yishi kabi fazilatlar har bir o'quvchiga ibrat bo'ladi. Farhodning insonparvarlik xislatlarini faqatgina adabiyot darslaridagina emas, "Tarbiya" mashg'ulotlarida ham tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Ana shundagina talaba kamolot yo'lga chiqish uchun asta - sekin o'zligini izlaydi, olamni taniydi.

Hazrat Navoiy komillik ma'nosida juda ko'p xususiyatlarni nazarda tutganlar: "Kishi o'zini hirs-ta'ma, nafs, g'afat, singari maylardan poklash komil bo'lolmaydi. "Olam uy"da yashash masalalariga ahmiyat qaratgan Mir Alisher Navoiy insonning oqil farzand mavqeyiga ega bo'lishi kamolotning oliy cho'qqisi deb bilganlar.

Navoiy o'z davrida komil insonlarni ahli ma'ni kishilar deb bilgan. Ahli ma'ni bu fikrli odamlardir. Fikrsiz xaloyiqning ongida ma'ni chuqurtligi bo'lmaydi. Fikrlash-haqiqatni anglashdir. Hamma narsa to'g'risida mustaqil mushohada yuritish demakdir. Ahli ma'niilik tufayli axloqiy ong rivojlanadi. Odam va olam taqdiriga vijdon bilan qarash qobiliyati shakllanadi. Ahli ma'ni kishilar guruhiga oqil va dono, kamtar va oliyanob, haqiqatparvar va fidoyilarni ko'rsatish mumkin. Bunday fazilatlariga ega bo'lgan kishilarning tafakkur qilishi kengdir. Chunki ulara aql oddiy so'z va tushunchalardan emas, diyonat, adolat, inson, imon, ishq, dard tuhfalari kamol topgani bo'ladi. Navoiy deydiarki: "ahli suratlariga shoh bo'lguncha ma'ni ahli yig'inida gado bo'lmog' ming karra afzaldir. Alisher Navoiyning fikricha, ahli ma'ni kishilar ma'naviyati yetuk shaxslardir.

Alisher Navoiy ota-ona ulug'ligini kuyilar ekan "Jannat onalar oyog'i ostidadir" deya ulug'laydi. Navoiy asarlarida qizlarga xos iymonli, hayoli bo'lishlarini, qiz bolaning o'ziga xos ma'suma ekanligini uqitradi. Alisher Navoiy asarlarining qahramonlarni Iskandar, Farhod, Shopur, Bahrom, Shirin, Layli, Majnun, Mohinbonu va boshqalar yuksak axloqli, fazilatli, komil inson ma'naviyati yetuk insonlardir.

Alisher Navoiyning komil inson haqidagi fikrlar, yuksak axloq-odob

haqidagi g'oyalar bugun ham tarbiya jarayonlarida qimmatli dasturdird. Madomiki shunday ekan, ulardan ta'lim-tarbiyani takomillashtirishda keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu munosabat bilan talabalar yoshlar o'rtasida Alisher Navoiy faoliyati, hayoti, ijod yo'li haqida hikoya qiluvchi lavhalar namoyish etish, milliy mumtoz go'shiqlari, adabiy gurunlar, ijodiy subhatlar, she'rxonlik kechalarini o'tkazishi bobolarimizni ibratli hayotini o'rganish kabilarini mamlakatimizdagi ma'rifiy yangilanish va milliy tarbiyani takomillashtiridagi o'rni va ahamiyati benihoyat kattadir. Ayni paytda tarbiya jarayoniga qaratilayotgan cheksiz e'tibor Navoiy qadrlagan, e'zozlagan shaxsga bo'lgan ehtiramning amaldagi yorqin namunasidir. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki tyutor tashkilotchiligi asosida hazrat Alisher Navoiy hayoti va ijodi asosida "Navoiy siymosi va asarlari festivalini o'tkazish, shoir g'azallari asosida "Nazm va navo" kechalarini, maqom tanlovlarini tashkili etish kabilarini amalga oshirish talabalarida ulug' ona yurtimizni yuksaklarga ko'tarish sadogahni shakllantiradi. Bu o'rinda ajdodlarimiz merosini kelajak avlodga yetkazish o'qituvchilarning mas'uliyati burchi hisoblanadi. Chunki allomalar merosi millat madaniyati va tarbiyaning asosiy ko'rsatkichidir. Shu jihatdan ham talabalar asrlar davomida kishilar tomonidan yaratib kelingan xalq og'zaki ijodi va uning muhim tarbiyaviy ta'siri ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-madaniy hayotda to'plagan tajribalari asosida talabalarda axloqiy poklik, halollik va rosogo'ylik, kattalarga hurmat, kichiklarga shafqat, o'zini tuta bilish, mehnatsevarlik, do'stlik-o'rtoqlik, oddiylik va kamtarinlik, adolat, nomus, insoniy tuyg'ulari, xalq o'rtasidagi hikmatli so'zlar, turmushda o'rtirilgan donoliklarini chuqur egallashlari ularning tarbiyalanganlik darajalarini samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Tarbiyaviy ishlar jarayonida tyutor talaba yoshlar bilan hadislarida axloq - odobga doir ko'rsatmalarni, hadis ilmining yirik targ'ibotchilari va mualliflari Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy, Abu Iso Muhammad ibn at-Termiziy, Abu Muhammad Abdullox ibn Abd-ar Raxmon ad-Dorimiy as-Samarqandiy, Abu Muhammad Abdullox ibn Abdul Yazil ibn Mojjalar haqida tushuncha va ma'lumotlar asosida va Islom dini ta'limotlardagi ma'rifiy-tarbiyaviy ta'limning mohiyati kabilarini ular ongida shakllantirishi muhim hisoblanadi. Shuningdek, Temuriylar davri G'aznaviylar, Xorazmshohlar, Navoiylar zamonini o'rganish, ulug' allomalarning salohiyati va faoliyati ilm-fan,

ta'lim va tarbiya, madaniyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini talabalar ongiga etkazish ularda tarixiy va madaniy taffakur taraqqiyotining asosi hisoblanadi.

Tarbiyaning inson uchun, uning hayotida, yashashida tengsiz ahamiyatiga ega. Shu jihatdan ham Hazrati Bahouddin Naqshbandiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad Donish kabi buyuk allomalarning tarbiya haqidagi fikrlarini, o'zbek xalqining rivoyat va hikmatlarida, mardlik, osoyishtalik, muloyimlik, shodu-xurramlik, xayr-sahovat kabi xislatlarini o'lada, oliy maktabda keng jamoatchilik orasida o'rganish va talabalarda yoshligidan tejankorlik, saxovat va ko'mak, iqtisod mohiyati, uning qonun-qoidalari, shart-sharoitlari, ishbiarmonlikni rivojlantirish kabilar bozor iqtisodiyotida o'quvchilarning mehnatga va o'z kasbiga bo'lgan munosabatini rivojlantiradi. Talabalarda salomatlikning qadr-qimmatini haqida sog'lik tushunchasi, sog'liqni saqlash va mustahkamlash yo'llari haqidagi Ibn Sino, Kaykovusning "Qobusnoma" asaridagi yoshlik va navqironlik, mehnat qilish, dam olish, tabiat qo'ynida bo'lish - salomatlik manbai ekanligi, to'g'ri ovqatlanmaslik, chekish va spirtili ichimliklar ichishining zarari haqidagi fikrlari, talaba-yoshlarning ilmi va odobini rivojlantiradi. Tarbiya jarayonida tyutorning muloqot ustasi pedagogik ta'sir ko'rsatishga ega bo'lishi talabaning chuqur bilim olishga, erkin fikrlashga, shaxsiy xislatlarini tarbiyalashda o'z samarasini ko'rsatadi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlarida o'zbek xalqi madaniyatida mashhur ma'rifaparvar shoir va adiblar, jumladan, Ahmad Donish, Furgat, Muqumiy, Avaz O'tar o'g'li, Zavqiy, Sadriddin Ayniy, Cho'lpon, Firat asarlarida axloq-odob tarbiyasi mavzularining yoritilishi, Behbudiy, Saidrasul Aziziy, Abdulla Avloniy, Abdugodiriy Shakuriy, Munavvar Qori Abdurashidov kabilarining ta'lim-tarbiya va axloq-odob masalalari Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo'qon, Toshkent va boshqa joylaridagi ko'plab tarixiy obidalar, yodgorliklar, xalq og'zaki ijodiyoti, folklor, o'tanlar, ayitshuvarlar, maqomlar, xalq kuydari, lhaparlarni o'rganish talabalarining madaniyatini rivojlantirish bilan birga ularning istiqbolini belgilashda keng imkoniyatlar yaratdi.

Ma'naviy hayotimizda o'chmas iz qoldirgan atoqli yozuvchi va shoirlarning tarixiy xotirasini o'rganish, talabaning madaniy-ma'rifiy shaxsiyatini yuksaltirish maqsadida ochiq darslar tashkil etish va ular ruhiyatida jasorat, mardlik, ulug' ideallarga sodiqlik kabi g'oyalarini

teran idrok etish, jamiyat hayoti, milliy istiqbol g'oyalari, o'zbek xalqining millatparvar fidoiy ijodkorlari, shoir va yozuvchi, dramaturg va publitsist, 20-yillardagi muhim ijtimoiy-madaniy jarayonlarning faol ishtirokchilarining tarixi va ijodini chuqur o'rganish, ularni keng targ'ib qilish ishlarini tizimli tashqil etishda qilish muhim o'rin tutadi. Chunki ushbu jarayonlarda yoshlar yurtning ertasi, buguni, yorug' yuzidir. Shu jihatdan ham yoshlarni doim har sohada faol bo'lishga, yurtimiz ravnaqi yo'lida xizmat qilishga, yangi O'zbekistonning taraqqiyotiga tayyorlash kabilarini takomillashtirish ularning ma'naviy olamini, ta'lim tarbiyaviy mohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu vazifalar talaba-yoshlarda vatan tuyg'usi, millatning sha'ni va qadr-qimmatini, or-nomusi, orzu-umidlari, yuksak g'oyalarni amaliyatga joriy etishda muhim o'rin tutadi.

Allomalar merosini o'rganish tarbiya jarayonida har bir talabanning ijtimoiy xayotida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki tarbiya jarayonida allomalar merosini o'rganish talabanning axloqiy fazilalarini rivojlantirish asosida jismonan baquvvat, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, ishlash va ongli yashash qobiliyatiga ega bo'lgan, zamonaviy fan-texnika va texnologiya yutuqlarini o'zlashtiradigan, ma'lum kasb-hunarni egallagan barkamol avlodni shakllantirish vazifalarini amalga oshiradi. Allomalar merosi asosida talabalar ongini na tarkib toptirish va rivojlantirish bilan birga tarbiya jarayonlarini faol amalga oshirish yangi O'zbekistonda yangi avlod kadrlarini tayyorlashda o'z samarasini ko'rsatadi.

4. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATINI TASHKIL ETISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI.

4.1. Talabalarda milliy tafakkur madaniyatini shakllantirish.

Talabalarining samarali ta'lim olishi, manaviy-axloqiy sifatlariga ega bo'lishi bevosita tyutor hodimining tarbiya jarayonlarini boshqarishiga bog'liq. Chunki tyutor yangi O'zbekistonning yangi o'qituvchisiga pedagogik faoliyatni sevish, dars o'tish mahoratini kun sayin emas, soat sayin oshirib borish, o'z ustida qunt bilan mehnat qilish, ta'lim-tarbiyaning zamon talablariga mos bo'lishiga intilish, mehnatsevarlik, haqiqatgo'ylik, ifodali va hissiyotli nutq, pedagogik takt, ijodkorlik, tashkilotchilik, sabr, bag'rikenglik, qat'iyyat, intizom kabi g'oyat zarur bo'lgan odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyogarashini o'zgartirishi, vazifalarni va mahoratni rivojlantirish, jahonda bo'layotgan o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etish ko'nikmalarini shakllantirish va davr talablari bilan uyg'unlashira olishi o'zligini anglash. "Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz?" degan g'oya va g'ururni ularning qalbida doimo aks sado berishiga ahamiyat qilishi, nafaqatgina ularning bilimlarini oshirib qolmay, balki ularda ong, tafakkur, madaniyat, mas'uliyat, munosabat taraqqiyot tushunchalarini rivojlantiradi. Buning uchun tyutor tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda yangi usullarini amaliyotga tatbiq etishi talabalarda fidoiylik, o'z ustida tinimsiz ishlash, kasbga muhabbat, kundalik hayotida, har bir qadamida duch keladigan masalalarga yordam berish ularning aqlini doimiy charxlash, o'zini-o'zi tan olish, ishonch, his tuyg'ularini shakllantirish o'ziga-o'zi sog'lom baho berish, tashqi faoliyatini o'zgartirishi, yangilash kabilar muhim o'rin tutadi. Talabalarga tyutor o'qituvchi qadri nimeligini tushunib yetishda ustozlarning fikrlarini o'zlashtirish, ular mehrihga tuyib, kelajakda o'z kasbida ishlashini orzu qilish xususiyatlarini rivojlantiradi. Ana shu orzularni amalga oshirishda tyutor talaba faoliyatida o'z kasbiga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishi qiyin bo'ladi. Odatda o'qituvchilik kasbiga kirib kelishida turli bilimlar talabalarga ta'sir qilishni boshlaydi. Talabalik faoliyatida uchraydigan tushkunliklardan chiqib ketish yo'lini bilmassik natijasida o'z kasbiga nisbatan ko'ngil qolish holatlari vujudga keladi. Ushbu holatlarni bartaraf etishda tyutor talabalarda o'ziga ahamiyat berish, o'z kasbiga

to'la tayyor bo'lish, o'ziga bo'lgan munosabati hamisha nazorat qilib borish, o'qituvchilik faoliyatida ro'y beradigan tushkunliklar, ko'ngilsizliklar, mag'lubiyat va muammolarni bartaraf etish qobiliyati ni rivojlantirish, sog'lom turmush tarziga rioya qilish, o'ziga yuqori baho berishni o'rgatish, ongini o'zgartirish, o'zi haqidagi ijobiy, ruhlantiruvchi, xursandchilik baxsh etadigan fikrlarga yo'naltirish, ba'zi hollarda orzulari, tasavvurlarining qanday bo'lishidan qat'iy nazar, haqimi-nohaqimi barchasini qabul qilishini o'rganishga tayyorlash muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda tyutor talabalariga Siz noyobsiz!, "Siz kabi fikr yuritma oladigan, har bir ishini bekanu-ko'st bajaradigan talaba topilmaydi" kabi so'zlar bilan rag'batlantirishi ulardagi ba'zi bir kichik xatolarni bartaraf etadi. Tyutor talabalarining o'ziga qarab ish yuritish, nafas olayotgani va holatini, o'z ishidan mamnun ekanligini his qilishini boshqarish, ularning hayotidagi imkoniyatlar, kundalik tashvishlar, doimo harakat qilish, muvaffaqiyat qozonish haqidagi bilimlarini rivojlantirish qobiliyatiga ega bo'lish, tadbirkorlikni bilish, musiqqa asboblarni echalish, xohlagan klub a'zosi bo'lish, ilmiy ish qila olish, fikr yuritish kabi keng dunyog'arash va o'z-o'zini boshqarish madaniyatiga ega bo'lishi talaba qobiliyatini rivojlantirish bilan birga uning tarbiyalanganlik darajasini barqarorlashtirish imkoniyatini vujudga keltiradi. Ushbu jarayonlarda o'zi haqida fikriga ega bo'lgan talabalarni ko'rish mumkin.

Talabalaridagi tortinchoq fikrlar-tortinchoqlikni, dadil fikrlar dadillikni, kuchsiz fikrlar-irodasizlikni, kuchli fikrlar-shijoatilikni, maqsadga yo'naltirilgan fikrlar aniq maqsadni ko'zlashni, zaif fikrlar-zaiflikni, g'ayratga to'la fikrlar-g'ayratlikni; muvaffaqiyatli fikrlar muvaffaqiyatga erishuvchanlikni vujudga keltiradi. Talaba qanchalik o'ziga nisbatan masuliyat bilan yondasha, butun hayotini faravonlikda o'tkazadi. Mehr-muhabbat va mehribonlikni shakllantiradi. Tyutor talaba shaxsini shakllanishi va ijodiy xislatlarga ega bo'lishini boshqarishda ularni qo'llab - quvvatlash, sodiq bo'lish, anglab yetish, o'zini boricha qabul qilish kabilarni rivojlantiradi. O'ziga nisbatan ishonchi past bo'lgan yoki o'zidan hech ham ko'ngli to'lmagan talabalarni qo'llab-quvvatlashi har qanday ishini uddalay olish, muvaffaqiyat qozonish, qat'iy bo'lish, kelajakka intilish, fikr yuritma olish, o'zini tutish, o'z kuchiga ishonish, har qanday vaziyatlarda to'g'ri yo'l tutish, yon atrofdagi o'zgarishlarni sezish madaniyatini rivojlantiradi. Tyutor

talabalarda tarbiyaviy tadbirlarni muvaffaqiyatli tashkil qilish, shaxs tarbiyasiga yangicha yondashish, o'ziga-o'zi ishonish, insonlar bilan muomalada, oilada, biznes yoki ishda, jamiyada ruhlaniish, qandaydir yangiliklarni doimiy kashf qilish va hayotga joriy etish mahoratlarni rivojlantiradi. Tyutorning pedagogik faoliyati talabalarining savollariga beradigan javoblari, muammolarni bartaraf etishda namoyon bo'ladi. Ba'zi bir tyutorlarda pedagogik faoliyatning etishmasligiga oid holatlar ham uchray turadi. Bunday jarayonlarda tyutor talabalar orasidagi tafovutlarni topish, keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib fikr yuritishda o'z ongi bilan ularning qiziqishlarini, fikr yuritish usullari, qarashlarini aniqlaydilar. Ijodiy fikr yurituvchi talabalar o'zlarini shaxs sifatida tan oladilar, ijodiy qobiliyati sustroq shakllangan talabalar esa o'zlarida ishlarni bajara olishga uquvlari etarli darajada emas deb hisoblaydilar. Ba'zi bir talabalarda, yangi hali hech kim bilmagan g'oyalarni yaratma olish, yangi yondashuvlar, g'oyalar, echimlar topish maqsadida olib borilgan ishlar va natijalar ularda yaratuvchanlik qobiliyatiga ega bo'lish, bunyodkorlik, ijodkorlik, yangi orzularni amalga oshirish kabilarni rivojlantiradi. Albatta ushbu ishlarni amalga oshirishda tyutorning ijodiy strategiyasi muhim o'rin tutadi. Buning uchun tyutor yangi fikrlar, yangi g'oyalarni amalga oshirishda, ustozlarning o'g'itlari, usullari, ta'lim-tarbiya va ilm fanidagi barcha yutuqlarni chuqur o'rganish asosida talabalarda intilish, muvaffaqiyat va baxtiga erishish, kabilarni rivojlantiradi. Tyutor o'z faoliyati davomida doimiy izlanish, talabalar savollariga javob berish asosida ularning bilim olishga bo'lgan ishtiyogini ta'lim-tarbiya taraqqiyotining ajralmas bo'lagi sifatida namoyon etadi. Ushbu jarayonda tyutor ta'lim-tarbiya jarayonida nimalarni o'zgartirishi zarurligi, nima sababdan har bir talaba bilan ishlashda ko'proq vaqt ajratish, ta'lim tarbiya sifatini oshirishga yordam berish, qanday kitoblarni o'qish zarurligiga oid muammolarni hal etishi uning pedagogik faoliyatining takomillashirishiga yordam beradi. Ushbu ishlarni amalga oshirishda tyutor faoliyatidagi eng dadil va eng ajoyib o'zgarish bu uning farosatini namoyon bo'lishi - rost so'zlashi, sofdil bo'lishi, o'zini qunt bilan boshqarishi, ta'lim-tarbiya jabhalariga e'tibor qilishi, arziqlik fikrlar va sohalarni aks ettirishi, ehtiyoj va ishtaklarni yuzaga chiqarishida uning qarashlari, harakatlari, ma'naviy qadriyatlari, maqsadlari, turmush tarzi, kelajagi kabilarni hal qiluvchi kuchga ega hisoblanadi. Bu o'rinda talabalar bilan

savol javoblar, testlar o'tkazish kabilar ijodiy imkoniyatlarni yanada takomillashtiradi. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish tuzotning bilimi va mahoratiga bog'liq. Yaxshi fikrga ega bo'lishning eng maqbul yo'li bu keng tafakkurga ega bo'lishdir. Agar tuzot faqat bitta fikr, muammoning bitta yechimiga ega bo'lsa, harakat qilishi uchun ham bittagina yo'l mavjud bo'ladi. Ushbu holat tuzot faoliyatida xavfli hisoblanadi. Ba'zi bir tuzot ongida "Bir javob, bir echim" singari qarashlar qat'iy o'rnatilgan. Qandaydir yechim va javobni izlash jarayonida uning ongida birinchi paydo bo'lgan fikrga yopishib oladi. Ushbu jarayonda tuzot aql va tafakkur yordamida turli xil yechimlarni qidirishda erkinlik bilan munosabatta bo'lish uning ijodiy faolligini oshiradi. Tuzotning o'z faoliyatiga tashabbuskorona yondashish tamoyiliga amal qilishi uning muvaffaqiyat garovi hisoblanadi. Tuzot o'z ustida ishlar ekan konsepsiyalar yaratishi, har bir g'oyaga ijodiy yondashuv bilan munosabatta bo'lishi unda izlanish, rivojlantirish imkoniyatlarini takomillashtiradi. Tuzot tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda eski qarashlarni chetlab o'tish va ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'zgarishlar, yangi – yangi strategik vazifalarni amalga oshirish asosida natijalarga erishish uchun ba'zi qoidalarni o'zgartiradi, talabalarida salbiy odatlardan voz kechish, g'affatdan uyg'onish, tashabbusni qo'lga olish kabi vazifalarni amalga oshiradi. Tuzot o'z faoliyatini tashkil etish va boshqarishda tajribalarni o'rganish, talabalar faoliyatida yangi g'oyalarni amalga oshirish ularni hurmat qilish, ijodiy yutuqlari, harakatchanligi yoki uzogni ko'ra bilish qobiliyatini rivojlantirish asosida tarbiya jarayonini takomillashtiradi. Talabalar faoliyatidagi muammolarni xal qilish, bilim va qobiliyatlarini rivojlantirish, tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish, ularning vaqtini to'g'ri tashkil etish, "ichki ilhom"ni rag'batlantirish mahoratini shakllantirish muvaffaqiyatlarga erishish, tafakkur yuritish va uni baholash, yirik kashfiyotlarini amalga oshirish ishlarini boshqaradi. Ushbu jarayonda har bir talabada masalani tushunish, butun kuchi bilan olg'a qadam tashlash, yaxshi kayfiyat bilan fikr yuritish kabilar bilan birga ularni tadbirkorlik, bog'bonlik, ishbilarmonlik kabi ishlarni tashkil etishga oid mehnatsevarlik g'oyalarni takomillashtiradi. Bugungi XXI asrda III Renessansni vujudga keltirishda talabalarining faol ishtirok etish faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda ularning qobiliyatlarini, ijodiy ruhi, ichki sezgilarini rivojlantirish, yuz beradigan muammolarining yechimini topish, noan'anaviy usulda tadbirlarini

amalga oshirish, qalbida hamisha mavjud ko'tarinkilikdan foydalanish va nodatiy o'y-fikrlarga amal qilish, ijodiy muhitini yaratish, undan foydalanish kabilarini rivojlantirishga yordam beradi.

4.2. Talabalarda ijodiy yondashish madaniyatini shakllantirish.

Tuzot o'z faoliyatini tashkil etish va boshqarishda talabalarining ijodiy fikrlash madaniyatiga e'tibor berishi, ularning to'g'ri va to'g'ri emasligiga, yoki vujudga keladigan salbiy munosabatlardan, murakkab vaziyatga nisbatan qarashlarini tahlil etishi, ushbu holatlarga ahamiyat berishi ularning axloqiy madaniyatini takomillashtirishda o'z samarasini ko'rsatadi. Ushbu jarayonda tuzotning fikr yuritishi, o'z qarashlarida talabalarini ko'ra bilish imkoniyatlariga ega bo'lishi, o'zining va ular o'rtasidagi yangi ijodiy fikrlar yaratish va ularni ishonch bilan mustahkamlash mahoratiga ega bo'lish, o'zining ulg'vorligini isbotlay olish kompetensiyalarini o'zida mujassamlashtirishi muhim o'rinni tutadi. Tuzot talabalaridagi tor fikrlashlarni bartaraf etishi uchun yangi ijodiy fikrlarni yaratish va eskilarni chiqarib yuborish maqsadida yangi bilimlarini rivojlantirish, yangilash va amaliyotga qo'llash asosida salbiy va ziyon keltiruvchi fikrlashlardan xalos bo'lish holatlarini talabalarga tushuntirishi muhim hisoblanadi.

Bugungi kunda tuzot o'z faoliyatida topshiriqlarni bajara olish, muammoli vaziyatlarni bartaraf etish, talabalar bilan yaxshi munosabat o'rnatish kabilar undan yangi bilim, yangi fikr, mustakam irrodaga ega bo'lishni talab etadi. Lekin shuni alohida ta'kidlash kerakki, ba'zi bir jihatlarda yosh avlod tarbiyasi uchun ko'z nuri, qalb qo'ri, butun bo'rlig'ini baxsh etish, talabalarini ezgu fikrlar ruxida kamol toptirish, inson qadriini ulug'lash kabilarini amalga oshirishda tuzot bu masalalarga yetarlilicha e'tibor bermaydilar. Buning natijasida talaba shaxsini tarbiyalash, uni o'zgartirish, yangi fikrlarni shakllantirish uzozqqa cho'ziyadi. Tuzot yangi fikrlardan qanchalik ruhlanmasin, quvonmasin, agar ilk bora zavqlanishidan so'ng olg'a qadam tashlay olmasa yoki bunga intilmasa, u albatta, yana orgaga, dashtlarki holatiga tushib qoladi. Buning uchun tuzot tarbiya borasida talaba bilimi bilan birga, uning tafakkur va fikrini nihoi kabi, o'zini tutib olishi uchun alohida e'tibor bilan g'amxo'rlik qilishi, uning ongida gurkirab o'sishi uchun ma'lum bir vaqt o'tishini talab etadi. Ushbu jarayonda tuzot yangi fikrlarning

talaba ongida chuqur o'rashib samara berishi uchun ularga ishonish, ijobiy munosabatlarda bo'lish kabilar tarbiya jarayonining tasirchanligini mustahkamlab boradi. Talaba shaxsi kishilar bilan munosabatlarda, ayniqsa, ularning bir-birlariga bo'lgan ruhiy, ma'naviy ta'sirlari najasida tarkib topadi. Talaba tarbiya va ijtimoiy muhit ta'siri bilan yaxshi yoki yomon, munosib yoki nomunosib bo'lishi mumkin. Ushbu xususiyatlarni takomillashtirishda t'yutor talabalar faoliyatiga baho berishi, uning shaxsiyatini anglashi, kamchiliklarini bartaraf etishi, tasavvur etishi, bilimlarini mustahkamlash, fikrlarini o'zlashtirish vazifalarini bajaradi. Agar talaba t'yutor mehri unga to'yib bilin egallasa, ulardan kerakligicha g'amxo'rlik ko'rsa, uning ustoz haqidagi fikri ijobiy bo'ladi. Agar t'yutor o'z talabasi ustidan kulib, jerkib tashlasa, bunday tarzda unga nisbatan baho juda past bo'ladi. Talaba ustozlik dunyosiga kirib kelar ekan, chegarasi yo'q bilimlar, fikrlar unga ta'sir qilishni boshlaydi. T'yutorning talabalarga hayotda ko'p uchrab turadigan tushkunliklardan chiqib ketish yo'lini tushuntirishi, maslahat berishi kabilar unga bo'lgan mehri va muhabbat darajasini oshiradi. Shu jihatdan ham talabalarni jiddiy qabul qilish, ularni hayotda kuchli bo'lishini rivojlantirishga ahamiyat qaratish, munosabatlarni hamisha nazorat qilib borish kabilar ularning faoliyatida ro'y beradigan tushkunliklar, mag'lubiyatlar va muammolarini bartaraf etishning asosi hisoblanadi. Tarbiya jarayonida t'yutor har bir ishni beqam-u ko'st bajarishi, o'zining hurmatini saqlashi, doimo talabalar bilan munosabatlarda bo'lishi, ularning yosh xususiyatlariga e'tibor berishi, eng asosiy o'z faoliyatidan mamnun ekanligini his etishi uni muvaffaqiyatlar qozonishiga olib keladi. T'yutor - tarbiya faoliyatida ustozlik qobiliyatiga ega bo'lishi, musiqqa asboblarini chalish, ilmiy ish qila olishi, komp'yuter texnologiyalaridan foydalanish, jamoani boshqarish imkoniyatlariga ega bo'lishi, mashg'ulotlarda pedagogik mahoratini namoyon etishi talabalarga nisbatan rahm shavqat, ochiq munosabatlarda bo'lishi kabilar ularda yangi fikr va ijobiy xislatlarni rivojlantiradi. Ijodkor t'yutor yangi O'zbekiston taraqqiyotida ro'y berayotgan o'zgarishlarni anglab etishi va ularni talabalarga etkazishi, bosim qilmastligi, o'zini nihoyatda talabchan qilib ko'rsatmasligi, o'zini qanday bo'lsa shundayligicha namoyon etishi va o'z-o'ziga va tarbiyalanuvchilarga nisbatan doimo ijobiy munosabatlarda bo'lishi kabilar ularda har qanday ishni uddalay olish, muvaffaqiyat qozonish, qat'iy bo'lish, niyat qilish, omadsiz

lahzalarni esdan chiqarish, kelajakka ishonish, qanday ish tutish va har qanday vaziyatlarda to'g'ri yo'l tutish jarayonlarini rivojlantiradi. Natijada talabalarda o'zgarishlar sodir bo'ladi. Yon atrofdagilar ularning o'zgarganligini sezadi. T'yutor va talaba hamkorligining, uzviy munosabatlari ularda hayotda kasb egallash, yashash mahoratini shakllantiradi. Shunday ekan t'yutor talabalarni yozuvchilar, rassomlar, shoirlar, musiqachilar, quruvschilar, muhandislar kabi turli mutaxassislar faoliyati bilan tanishtirish, qiziqarli tadbirlarni tashkil etishi kabilar ularning muomalada, oilada, biznes yoki ishda, jamiyatda muvaffaqiyat qozonish yangilikni kashf qilish va tarbiya jarayoniga joriy etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu jihatdan ham t'yutor talabalarni ijodiy fikrlashga tayyorlash asosida ularda hayot quvonchlari va tashvishlariga bo'lgan munosabatlarni savol va javoblar orqali qanday tasavvur etishini aniqlash, hayotga bo'lgan qarashlarida ishonish yoki ishonmaslik holatlari, muammolarni bartaraf etish fikrlari va ularni qanday tatbiq etish jihatlari aniqlaydi. T'yutor talabalarda ijodiy fikrlash madaniyatini rivojlantirishda ruhshunos mutaxassislar bilan hamkorlik qilishi, ular orasidagi tafovutni topishda yordam beradi. Psixologlarning kelirgan ma'lumotlariga asoslanib, ijodiy fikr yuritishga unchalik mahorati bo'lmagan talabalar bilan ishlash usullarini amalga oshirish xususiyatlarini aniqlash uchun test savollarini uyushtirish maqsadga muvofiqdir. Ularga ta'lim va tarbiya mashg'ulotlarida savollarga javob olish kabilar ularning tushunchalarini, fikr yuritish usullarini, qarashlarini umumlashtirish asosida aniqlash mumkin bo'ladi. Ijodiy fikr yurituvchi talabalar o'zlarining faoliyatlari, ijodiy qobiliyati, sustroq shakllangan talabalar esa o'zlarida ijodiy ishni bajara olishga talablari yetishmasligini ko'rish mumkin. Ba'zi bir talabalarining qandaydir yangilik yaratma olmasligi, t'yutorga g'alati tuyulmasligi kerak. Chunki ular shunchaki o'zlarini o'zgarish qila oladigan kishi sifatida baholamaydilar. Boshqacha qilib aytganda ularda ijodiy faollik yetishmaydi. Lekin ijodiy qobiliyatga ega bo'lgan talabalar tinmay yangi yondashuvlar, fikrlar va yechimlar topish maqsadida ish olib boradilar. Buning natijasida ularda yaratuvchanlik qobiliyatiga ega bo'lish tuyg'usi mustahkamlanadi. Demak, ijodiy fikrlash jarayonida talabaning javoblari, qobiliyati, hayollari va g'oyalarda yaratuvchanlik, bunyodkorlik tuyg'ulari rivojlanadi. Ushbu jarayonlar talabalarda o'z bilimini rivojlantirish, bunyodkorlik ishlarini, orzularini amalga oshishiga

xizmat qiladi. Natijada ularda nafqat ijodiy mahoratga ega bo'lishi, balki hayot yo'llarining ahamiyatini his etish tuyg'ulari kamol topadi. Buning oqibatida ularda ijodkorlik rivojlanadi. Ushbu jarayonlarda samaradolikka erishish uchun tyutor o'z faoliyatida yangi fikrlarga yo'l ochish, ta'lim – tarbiya metodlarini izlab topish vazifalarini bajarishning o'ziga xos yo'llarini qo'llashga harakat qilish, tarbiyaviy ishlarni tashkil etish, ta'lim va ilm fanidagi barcha yo'nalishlarni o'rganishi uni muvaffaqiyatlarga erishishida, o'zining yo'lini topishida, tajribali ustoz bo'lishida muhim ahamiyat kasb etadi. Tyutor o'zining pedagogik faoliyat davomida ta'lim-tarbiyaga oid savollar berishi va ularga javob izlashi, uning bilim olishga bo'lgan ishtiyogining kuchli bo'lishi unda hech bir narsaga ko'r-ko'rona ishommasligi, soddada bo'lmashligi, bermoqchi bo'lgan savollari ichida qolib ketmasligi kerak. Demak, tyutor oliy ta'lim muassasalarida o'tadigan ilmiy kengashlarda va turli yig'ilishlarda tortinmay yangi O'zbekiston taraqqiyoti strategiyasi asosida ta'lim – tarbiya jarayonida nimalarni o'zgartirish kerak? Ta'lim – tarbiya jarayonlarini isloh qilishda tyutorning vazifalari nimalardan iborat? Ota-onalar bilan mulogot qilganda nima haqida fikr yuritish kerak? Qanday qilib talabalar bilan ishlashga vaqt ajratish mumkin? Nega ba'zi bir talabalar yoqmaydi? Tyutoridagi qaysi qobiliyatlar talabalarga yoqadi? Dars mashg'ulotlarining strategik vazifalari nimalardan iborat? kabi savollarga javob izlash va olgan javobdan ko'ngli to'lishi kerak. Tyutor o'z faoliyatida erkin ijod kilish, o'zini baxtli his etish, pedagogik faoliyatda va eng ajoyib o'zgarishlar qilish bilan fikr yuritish, rost so'zlash va o'ziga qunt bilan munosabarda bo'lish, e'tiborli, o'z maqsad va vazifalarini aks ettirish kabi xususiyatlarini rivojlantirishi talabalarining ehtiyoj va istaklarini yuzuga chiqaradi. Tyutor o'z faoliyatida talabalarda yangi fikr va bilimlarni vujudga keltirish, harakat qilish, moslashuvchanlik va o'zgaruvchanlik, izlanish jarayonlarini rivojlantirish kabilar ularda turli yechimlarni hal etish, ijodiy fikrlarga erishish o'z-o'ziga ijobiy yo'llarni topish faolligini oshiradi. Tyutor talabalarni ijodiy fikrlarga tayyorlashga yondashishi muvaffaqiyat garovi hisoblanadi. Shuning uchun haan tyutor har bir tarbiyaviy tadbirlarda tayyorgarlik ko'rishda turli didaktik vositalardan foydalanishi, talabalar faoliyatini amalga oshiradigan ishlar tizimini vujudga keltirishda turli fikrlarni qo'llashning ijodiy yondoshuviga oid imkoniyat va yechimlar topishi uning mahoratiga bog'liq. Tyutor

istayotgan natijalarni qo'lga kiritish uchun ba'zi tarbiya tadbirlarini o'zgartirishi, salbiy odatlar va qoidalardan voz kechishi, g'afardan uyg'unlash, o'z faoliyatini o'zgartirishi, tashabbusni qo'lga olishi, hissiyotlarni o'z o'miga qo'yishi, harakatlarini zo'yr ketmagani anglab etishi muhim. Tyutor o'z tajribasi jarayonida hayolini real voqelik darajasida ko'rish, nimani o'ylagan bo'lsa shu narsaga amal qilishi, uning ijodiy yutuqlari, harakatchanligi, uzogni ko'ra bilish qobiliyati, kinga o'xshashni havas qilgan bo'lsa o'sha ustozning xatti-harakatlarini tasavvur qilish bilan birga uning muommolarini va vazifalarini, holatlarini ko'rib chiqishi, qanday harakatlanish, qaysi bidadan voz kechish, vaziyatdan qanday chiqish uchun qanday chora izlab topish, qaysi bilim va qobiliyatlardan foydalanish, qanday keskin o'zgarishlarni amalga oshirish degan savollarga javob berishi muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda tyutor talabalarga g'amxo'rlik qilishi asosida, ularning qanday bilimlarga ega ekanligidan xabardor bo'lishi, mustaqil ishlar va dam olish kunlarida vaqtni to'g'ri sarf eta olishini bilishlari muhim hisoblanadi. Dunyodagi muvaffaqiyatga erishgan kishilarning aksariyati fikrlar, tafakkur yuritish, hayotni baholash, yirik kashfiyotlar qilish, har bir ishga ijodiy yondoshuvi asosida natijalarga erishganlar. Ular ushbu jarayonlarni tushunish, biror ish bilan mashg'ul bo'lishi, butun kuchi bilan olg'a qadann tashlashiga sabab bo'lgan. Ajoyib fikrlarning deyarli hammasi insonning ijodiy yondashuv asosida yaratilgan. Bu odatiy usul bo'lib qolmay, balki xursandchilik kayfiyatida fikr yuritishni anglatadi. Ushbu jarayonda o'z ishlaridan ortib, o'ziga xos ishlarni o'ylab topish, rassomlik qilish, milliy buyumlar yasash kabilar kishini rang'bartlantiradi, ruhiy jihatdan kayfiyatini oshiradi. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida turli xil fikrlar, o'zgarishlar, yangi usullar, texnologiyalarning shiddat bilan hayotimizga kirib kelishi natijasida turmush tarzini o'zgaritib bormoqda. Bunday istiqbollar, muvaffaqiyatlar ochilayotgan imkoniyatlar, ko'riyotgan osmon o'par binolar haqida talabalarni tanishtirish ularning siyosiy, tarixiy, bilim va fikrlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

4.3. Talabalarda inson qadriini ulug'lash madaniyatini takomillashtirish

Tyutor guruh talabalariga rahbarlik qilish jarayonida har biri bilan shaxsan uchrashishi, haqiqiy holati, oilaviy ahvoli, sharoiti muammo va takliflari, xullas, hammasi haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi muhim hisoblanadi. Shuningdek oliy ta'lim muassasalarida talabalar uchun turli kurslar, to'garaklar davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda markazlar tashkil etishi, ularni ilmiy loyihalarga jalb qilish kabirlarga doimiy ravishda amaliy ahamiyat beradi. Tyutor tarbiya jarayonini bir butun yaxlit rivojlantirish bilan bir qatorda talabalarining tafakkur, madaniyat, ma'naviyat, rostgo'ylik, poklik, insonparvarlik va boshqa oliyanob fazilatlarini va axloqiy me'yorlar, qadriyatlarini mujassamlashtiradi. Tyutor talaba kamolotini rivojlantirishda, ular hayoti va faoliyatini tashkil etishda, shuningdek, moddiy va ma'naviy boyliklarini takomillashtirishda ustozlik vazifalarini amalga oshiradi. Ushbu jarayonda tarbiyaga bevosita bog'liq bo'lgan, hayotning moddiy, texnik, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va boshqa sohalarini va mehnat faoliyatiga oid bilimlarni egallashda ustozlik vazifalarini bajaradi. Tarbiya inson uchun suv va havodek zarur bilimlar bilan birga dunyo, jamiyat, oila, ota-ona, bolalar, xalq, mustaqil davlatimizga sadoqat, insonlarga hurmat, ishonch, vijdon, erkiniigi kabirlarning muayyan maqsadini amalga oshirish uchun katta umid, kuch va qudrat baxsh etadi.

Jamiyat, davlat, xalq va millat, inson shaxsining tarbiya jarayoniga bo'lgan ehtiyoji shu qadar katta va benihoyat uni hech qachon ikkinchi o'ringa qo'yish tamomila xatodir. Tarbiya tushunchasi ijtimoiy hayotning ma'lum boyliklari, tajribalari, qobiliyatlarini, kasb malakalari, o'zaro munosabatlarini namoyon etuvchi jarayon hisoblanadi. Tarbiya turlari o'zining mazmun va mohiyatiga ko'ra bir-biridan o'zaro farq qiladi. Tarbiya bu mehnat qurollarini, mehnat ko'nikmalari, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan va moddiy hayot uchun xizmat qiladigan yangiliklarni, ixtirolarni o'zida namoyon etadi. Shu jihatdan tyutor o'zida ham, talabalarda ham tarbiya mas'uliyatini shakllantirish muhim o'rin tutadi. Chunki tarbiya jarayonining qamrovi behad keng bo'lib, u insonlar tomonidan yaratilgan boyliklarni, ilmiy, badiiy, huquqiy, diniy, axloqiy, falsafiy va boshqa yo'nalishtarni, fandagi

ilg'or g'oyalar va ta'limotlarni, badiiy asarlar, estetik qarashlarni ham qamrab oladi. Shu jihatdan ham tyutor talabalar bilan uchrashuvlar tashkil etish ularning intellektual salohiyatini oshirishi sifati ta'lim olishi, chuqur bilimga ega bo'lishi uchun shart-sharoitlar yaratishi, tarbiya jarayonini samarali tashkil etishi, ularga ustubiy, ijtimoiy va psixologik jihatdan yordam berishi, tarbiyaviy tadbirlarning mazmuni va ish sifatiini oshirishi, talabalarining manfaati va muammolarini tahlil qilishi, ularning qobiliyatlaridan kelib chiqib, aniq maqsad sari yo'naltirishi kabilar ularning intellektual salohiyatini rivojlantiradi. Shuningdek tyutor talabalarining ta'limga nisbatan qiziqishini aniqlash va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tadbirlarni ishlab chiqishi, ularning tashabbuslarini amalga oshirishga yordam berishi, tahlil qilishi ularning faoliyatida asosiy negiz hisoblanadi. Tyutor talabalar faoliyatida hech qanday muammolar kelib chiqmasligini orzu qiladi. Biroq muammolar tyutor va talaba faoliyatining asosiy va zaruriy qismi hisoblanadi. Shu jihatdan ham ulardan qochish to'g'ri emas. Balki ularning mohiyatini tushunib yetishga intilish zarur. Hech bir narsa tasodifan yuz bermaydi. Ko'pincha tyutor va talabalar faoliyatida muammolar ko'rinishida ma'lum holatlar vujudga keladi. Ushbu muammolarning kelib chiqishini tyutor tasodif deb o'ylamay unga alohida ahamiyat berishi, uning nimani anglatishiga oid o'y fikrlari to'g'risidagi ma'lumotlar va harakatlarga diqqatli bo'lish, har bir masalani chuqur o'ylab ko'rish, uning asl sababini topish kabilar tyutordan ijodiy yondashuvlarni talab etadi. Buning uchun tyutor ushbu muammoni chuqur o'rganishi, har qanday vaziyatlarning ijobiy yechimiga doir imkoniyatlarni izlash darajasidagi bilimlarga ega bo'lishi, talabalarga yo'l ko'rsatishi qiyinchiliklarni bartaraf etishi muhim hisoblanadi. Tyutor tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda fikr yuritishi nigohi, diqqati, imkoniyatlari nafaqatgina talabalarining aqliy salohiyati va tajribasini rivojlantirish, balki ularda o'z ishidan qoniqish, muammolarni bartaraf etish, yutuqlarni qo'lga kiritish, mehnat qilish, maqsadini ro'yobga chiqarish, tinmay ishlash, qo'llab-quvvatlash, ularni hayotga tayyorlash vazifalarini amalga oshiradi. Tyutor muammolar kelib chiqishi va ularni bartaraf etish bilan birga talabalarini rag'batlantirish va hayotdan shodlik va qulaylikka oid ishlarni takomillashtradi. Talabalarining ongida inson qadriga yetish va ularda, yangi qoniqishlarni taqdim etishi ularning hayotini quvonchlariga to'ldiradi. Yangi ta'surotlar va muvaffaqiyatlarining har

bir lahzasida hayotda sodir bo'layotgan eng yaxshi voqealar va yaxshi g'oyalarni talabalararga yetkazish, ishonitirish, harakat qilish, sog'liqni mustahkam saqlash, yangi munosabatlarni yo'lga qo'yish, o'lg'a harakat qilish, qiziqarli umr o'tkazish, tadbirkorlik qilish, to'g'ri g'oyalarni yaratish kabilar ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Oliy ta'lim muassasalarida t'yutor ta'lim-tarbiya, tadbirlar jarayonida dunyodagi o'zgarishlar, yangidan yangi imkoniyatlardan foydalanish g'oyalarni talabalar ongiga yetkazadi. Bazi bir insonlar xudbin, xasis bo'lishadi. Oilasiga g'amxo'rlik qilmaydi va ularning qarashlari to'g'ri emas deb hisoblaydi. Ba'zi bir inson muvaffaqiyatga erishish o'z go'lida deb fikrlaydi. U bunga ishonadi, chunki u boshqalarga ko'mak berishda saxovat ko'rsatishda fidoyilik ko'rsatadi. Albatta bunda t'yutor talabalarida saxovat ko'rsatish, do'stlariga ko'maklashish, manzilga yo'naltirish bo'yicha ishonchli misollar orqali ularning tushunchalarini mustahkamlash muhim o'rinda tutadi. Bu o'rinda t'yutor talabalariga dunyo boyliklari, hayot shodliklari, inson imkoniyatlari haqida suhbatlar o'tkazishi o'z samarasini beradi. Albatta ushbu jarayonda talabalarida izlanish, qidirish, topish kabilar ularni muvaffaqiyatlarga erishish garovi hisoblanadi. Tarbiya jarayonida har bir talabani omadi, bilimni deb baholash, ko'p do'stlarga ega bo'lish, salomatligini mustahkamlash, kerakli g'oyalar aytishi, o'z hayotini to'liq his etishi, qiziqqan sohasini topish xususiyatlarini rivojlantirishda boshqalarning muvaffaqiyatiga hech qachon hasad qilmasilik, uni tan olish va xursand bo'lish kabilar sog'lom fikrli shaxsga xos hisoblanadi. Faqat omadsiz, ongi yetarli bo'lmagan shaxs har kimning muvaffaqiyatlarini yerga urishga harakat qiladi. Shaxsdagi bunday xayol va fikrlar kuchli zaharga o'xshaydi. Ular muvaffaqiyat tomon talpingan odamga hasadgo'ylik qiladi. Shuning uchun xam talabalarida erishilgan muvaffaqiyatlarga xursand bo'lish, muvaffaqiyat tomon intilish, har qanday ishni bajarishda turli yangilik o'zgarishlar olib kirish kabilar nur ustiga a'lo nur bo'ladi. Shuningdek axborotlardan to'g'ri foydalanish har xil adabiyotlar o'qish, jamoa orqali muvaffaqiyatga erishish kabilar talabalarida ijobiy g'oyalarni shakllantirishda o'z samarasini beradi. Bu esa ularda hayotda o'z maqsadlarini ro'yobga chiqarishga, baxtli inson bo'lish, boshqalarga yordam berish, bilim egallash, mashg'ulotlarda faol ishtirok etish, bir birlariga ko'maklashish, do'stlar va atrofdagi boshqa kishilarga foyda keltirish, inson qadriini ulug'lash kabi xususiyatlarini rivojlantiradi. T'yutor

har qanday holatda ham talabalarida bir birlari bilan yaqinlashishga va o'zaro munosabatlarda asosida yangicha qarashlarni qo'llab quvvatlashga zamin yaratish, bir biriga yordam berish yo'llarini izlab topish, ochiq muloqat qilish, bir birini boricha qabul qilishda erkinlik, tekkilik va ruhlantirish kabi tuyg'ularini yanada rivojlantirishi ularning aloqalarini yanada mustahkamlaydi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, har bir talaba o'ziga xos, noyob va hurmatga loyiq takrorlanmas, bebaho va matunkor hisoblanadi. Hayotdagi ustozlarning har biri qaysi sohada ishlamasin ularning barchasi bir biriga o'xshamas ham, ajoyib va hurmatli insonlardir. Ularning kim bo'lishidan qar'iy nazar, o'ziga xos ekanligini anglash, munosabat bilan hurmat qilish millatimizga xos bo'lgan qadriyatlar hisoblanadi. Chunki, ular o'zlarining takrorlanmas xislatlarini namoyon etmasalar ham, muomala jarayonida ularning har birida ulug'vorlik, qalbining go'zalliklari va iqtidorlarini ko'rish mumkin. Shu jihatdan ham t'yutor talabalar bilan bo'lgan munosabatlarda ularning ziyotak va xushchaqchak inson ekanligini sezish, qobiliyatini hurmat qilish, hayratlanish, maqto'vlar yog'dirish, u haqida o'ylash, yoqimli ekanligini anglash, yoqimli gaplar eshitish kabilar ular shaxsini rivojlantirishda yordam beradi va ijobiy, quvvatlantiruvchi, quvonarli natijaga olib keladi. Ushbu jarayonda talabalarining ba'zi bir salbiy narsalardan noliish holatlarini bartaraf etish natijasida ularning yuzlarida mamnunlik atomatlari vujudga keladi. Ularda yaxshilik xatti harakatlari, fikrlari, his tuyg'ulari rivojlanadi.

Talabalarida inson va jamiyat farovonligiga o'z hissasini qo'sha olish qobiliyatini shakllantirish, uni qo'llab - quvvatlash kabilar uning hayotida tub burtilish yasatishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun ham insonning tashqi ko'rinishiga aldanib qolib, undagi ulug'vorlikni ko'rmay qolishdan ehtiyot bo'lish munosabatlari o'rganish asosida talabalar bilan bo'ladigan aloqalarda chuqur ahmiyat berish, muloqot va suhbardosh bo'lish, o'zgalarga yordam berish, sevisish va boshqa bironvga ilinish qobiliyatlarini t'yutor faoliyatida katta qudratga ega hisoblanadi. Darhaqiqat, t'yutor faoliyatida talabalarining bir-biriga g'amxo'r, ta'sirchan bo'lish, salbiy holatlarni bartaraf etish maqsadida ularni kuzatish, kimdir ularga qat'iq muomala qilsa yoki qalbini jarohatlasa unga g'amxo'r bo'lish, biron sabab tufayli muammo yuz berganda uni bartaraf etish, mehribon bo'lish, unda ro'y berayotgan iztirob yoki qalbidagi og'riq, havotir, qo'rquv, tushkunlik va chigallikni

tushunish, subballashish, turli vaziyatlarni o'zgartirishga yordam berish, rahm-shafqat tuyg'usini shakllantirish kabilar uning xafaligini esidan chiqarib yuboradi. Agar tengdoshi unga nisbatan qo'pol muomalada bo'lsa, u haqida mehribonlik bilan o'ylashni odat qilish, uning qo'pol munosabatiga yarasha javob qaytarishdan o'zini to'xtatib, undan xafa bo'lmagan, aksincha, uni qo'llab-quvvatlashga harakat qilish kabilar uning ajoyib, qobiliyatli va hurmat qilishga arzigulik ekanligini namoyon etadi. Har bir talaba xayolan yoqimli, xushmuomala va jozibali ekanini tasavvur qilishi, ko'z o'ngiga keltirishi va kursdoshi bilan gaplashmasdan yurgani uchun uzr so'rashi yanada do'st bo'lish istagini bildiradi. Buning natijasida talabaniing kayfiyati ijobiy tomonga o'zgarib boshlaydi. Ular yaqin do'st bo'lib, yoqimli va quvnoq bo'lib qoladi. Shunday holatlar ro'y berganda talabalarga bo'lgan munosabatlarni o'zgartirish ularning o'zaro aloqalarini mustahkamlaydi. Ushbu jarayonda tvtutorning talabalarga bo'lgan ta'siri uning kelajakda yaxshi mutaxassis bo'lib shakllanishida muhim o'rin tutadi. Buning uchun tvtutor talaba fikriga yopishib qolmay, balki uning ota-onalari bilan bo'lgan munosabatlari, ularning ijobiy va salbiy tomonlari, o'zini tutishi, qo'pol muomalada bo'lmashligi, ijobiy natijalarga erishishi bilan birga birinchi navbada uning qanday ekanligini, qanday fazilatlariga egaligi, hayotda o'zini tutishi, tasavvuri, hayoli, do'stlari haqida malumotlarga ega bo'lishi, har bir kichik detallarga ham ahamiyat berishi, ularga yoqadigan fazilatlarini o'rganishi va shunga asosan munosabarda bo'lishi muhim. Tvtutor tarbiya jarayonida jahon ta'limi yangiliklari, texnologiyalari haqida bilimlarni takomillashtirgan holda amaliyotga joriy etish mahorati asosida talabalarning hayotdagi quvonch va tashvishlarini tushunishga tayyor bo'lishi, talaba qadriini ulug'lash, xohish, ichki sezgilari va imkoniyatlarining amaliy munosabatlarda o'z ifodasini topishi muvaffaqiyatlarga olib keladi. Ushbu jarayonda talabalaridagi axloqiy xususiyatlar, qobiliyat va ma'lumotlarga ega bo'lishi kerakligini tasavvur qilish, uning xohishi, tushunchalari, qiziqadigan sohasini munosabatlar jarayonida aniqlash, o'zaro hurmat qilish, undan ko'ngli to'layotganini ko'z oldida gavdalantrish, ularga nima taklif qilish mumkinligini, qanday tajribasi borligi haqida to'g'ri fikr yuritish, ularning taklif qiladigan narsalarga ehtiyotlarini qondirish, jamoada ba'zi bir ko'rimmas talabalarga ko'mak berish ularda inson qadriini ulug'lashga oid ko'rsatma va g'oyalarni amalga oshirishi muhim.

Tvtutorning vazifalari talabalaridagi amaliy imkoniyatlar, xohish va ichki sezgi, ongini harakatcha keltirish, mashg'ulotlar jarayonida tarbiyaga oid mashqlarni bajarishi va dunyo qarashini rivojlantirish, ularga kuch va dadillik baxsh eta olish, o'ziga xoslik, xushmuomalatlik, sabrli bo'lish, harakat qilish tuyg'ularini rivojlantirish kabilaridan iboratdir. Ushbu jarayonlarda tvtutor talabalarining fikrlaridan mamnun bo'lishi, minnadorchilik bildirishi, faxrlanishi, tasalli berish kabilarini amalga oshirishi o'zaro munosabatlarni mustahkamlaydi. Natijada talabalarda kuch va dalilik, o'zini tutib olish, gapirish, o'zining e'tirofni bildirish, hammaga ko'mallashish, do'stlarini qo'llab quvvatlash, ularga ijobiy yondashish xizmatini qadrlash kabi xususiyatlar rivojlanadi. Tvtutorning oddiygina qilib, chin didan va samimiy fikr bildirishi, ezgu tilaklar, baxt va omadni amalga oshirish, mehr muhabbat to'g'risidagi so'zlari, qo'llab quvvatlashlari talabalarda ruhiy sokinlik kuchli va dadil bo'lishlariga sabab bo'ladi. Agar tvtutor talabalarga ularning o'ziga xos, sevimli va kerakli ekanliklariga ishonitra olsa, bundan ular kuch olib, yanada dadillashadilar. Ushbu harakatlar ularga chuqur ta'sir etadi va uning kuchi bardavom bo'ladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki tvtutorning qarashlarini o'zidan boshqa hech kim o'zgartira olmaydi. Tashqaridan ham, hech kim uning ixtiyoriga qarshi biron fikrni singdira olmaydi. U o'z qarashlarini belgilash va talabalar e'tiboriga havola etishning asosiy maqsadi ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish shijoati asosiy o'rinni egallaydi. Bu tizimni siddiqdidan o'rganish, uni hayotga tatbiq qilish vazifalarni amalga oshiradi. Uning qarashlari, pedagogik tajribalari talabalarni nazorat qilish imkoniyatlari yangi O'zbekiston taraqqiyoti haqida ma'lumotlarni o'rganish, inson qadriini ulug'lash, hayotda sodir bo'ladigan voqealar, tasodiflarga o'z munosabatini bildirish, kelajakning qay tarzda rivojlanishini tasavvur qilish kabilar uning o'z taqdirini o'zi belgilashga oid fikr va qarashlari o'zgaradi. Tvtutor bajarayotgan harakatlarning har biri oliy maktab doirasidan tashqarida sodir bo'lmaydi. Shuning uchun hozirgi vaqtda o'timish va kelajakni qayta yaratish va qayta qurishga imkon beruvchi jarayonlarni o'rganish muhimi hisoblanadi. Tvtutorning ijobiy sifatlari va talabalarga mehr ko'rsatish, g'amxo'rlik va rahmdillik qilish bilan bog'liqdir. Ushbu jarayonlarning amalga oshirishda ota-onalarning holatini o'rganish bo'yicha ularga quyidagi savollar bilan murojaat qilish ularning oilasidagi muhit va axloqiy tarbiyani

o'rganishga yordam beradi. «Sizning otangiz qachondir kimgadir yetarlicha g'amxo'rlik ko'rsatganligi haqida nimalarni bilasiz?», «Xudbinlik, qizg'onchilik yoki yomonlik qilish, odamlarga zarar etkazish, haqida nimalar bilasiz?» «Kimlarni razil va xudbin odam deb aytilish mumkin?» Ushbu savol-javoblar talabalarda nafrat tuyg'ularni shakllantirish bilan birga salbiy illatlarni bartaraf etish mas'uliyatini rivojlantiradi. Tyutor ushbu jarayonlarni qachon va qay tartibda amalga oshirishni talabalar tushuntiradi. Tyutor talabalarga intiluvchan bo'lish, o'z manfaatini o'zining foydasiga qo'llash asosida muvaffaqiyatga erishish haqidagi ishonchini mustahkamlaydi. Bunda «Mening ongim bu mening muvaffaqiyatga erishishdagi hamkorim» degan fikrga amal qilish talabada qat'iy ishonch, his qilish, ko'rish, harakat, e'tibor, natijalar, fikrlash, takrorlash kabildarning mohiyatini anglab olish imkoniyatini faollashtiradi. Qat'iy ishonch harakat qilishning asosiy omili sifatida talabada samarali ravishda bilim olish imkoniyati ishonch va ijodiy munosabatta bo'lish, farovonlikni namoyon qilish harakatini rivojlantiradi. Egallagan bilimlarni amaliyotda qo'llash ganchalik ahamiyatga ega bo'lmasin bu talaba uchun katta qadam hisoblanadi. Ushbu jarayonda talaba qat'iy ishonchlariga ega bo'lishi, ongini o'zgarishi, tarbiyaviy tadbirlarda faol ishtirok etishi, tashabbus bilan chiqishi kabilar kuchli istak orqali amalga oshadi. Chunki kuchli istak talabaga faqatgina bilimlarni hayotda egallash bilan chegaralanib qolmay, balki o'z orzulariga erishishga yordam beradi. Kuchli istak ularning ongi, hayollariga ta'sir etib hissiyotlarini rivojlantiradi. Talabalar hayotida muvaffaqiyatlariga erishishi holatlarini vujudga keltiradi. Lekin, ushbu jarayonda komillik darajasiga etishi uchun muvaffaqiyatlarini ushlab qolishga bo'lgan kuchli istagi, maqsad sari intiluvchanligini rivojlantiradi. Tarbiya jarayonida talabaning aqlliq bo'lishiga harakat qilishda tyutor maslahatlarini e'tiborga olishi uning orzularini amalga oshirishining asosiy xususiyatlari hisoblanadi. Shuning uchun talaba o'z oldiga qo'yilgan maqsadga erishishga bo'lgan his tuyg'uga boy istagi, uning aqliy salohiyati va harakatlarini amalga oshirishda o'z samarasini ko'rsatadi. Tyutor uchun ushbu holatlar hech narsani anglatmasligi mumkin. Lekin uning doimo talabalar bilan hamkorligi ularni har bir narsani ko'rishga, tez fikrlash qobiliyatiga, hissiyotiga ta'sir etishda donolik va mehr muhabbatini rivojlantiradi. Tyutor talabalarga «Siz istayotgan narsangizning aniq va qisqa ifodasini

yozing? Maqsadga erishish uchun nima qilmogchi ekaningiz yoki nimani bera olishingizni ko'rsatib o'ting? Qanday malaka, ko'nikma, mahorat, bilim, harakatlarni o'zlashtirmogchisiz yoki amaliyotda qo'llamogchisiz? Aniq va qisqa ayting? O'zi maqsadlaringizga erishish yo'lida sizni hech narsa to'xtata olmaydi deb so'z bering? O'zingizda shakllantirilgan maqsadga erishish uchun barcha kerakli harakatlarni qilishingiz haqida majburiyat bering? O'z qaroringizda qattiq bo'ling? Siz o'z faoliyatingizni takomillashtirishga oid reja tuzing va uni amalga oshirishni boshlang? Siz o'zingizni istagan inson holida ko'ring va his qiling?» kabi savollarga javoblar olish natijasida ular o'z oldiga qo'ygan maqsadga erishish, istagini amalga oshirishdagi orzu umidlarini ro'yobga chiqishi, bilimlari, imkoniyatlari, hayotda muvaffaqiyat va faravonlikka erisha oladigan qat'iy ishonchlariga oid ma'lumotlarga ega bo'ladi. Ushbu jarayonlar katta kuchga aylanishi va muvaffaqiyatlarga erishish uchun kerakli vaziyatlar va imkoniyatlarni vujudga keltirish holatlarini tashkil etishda tyutor talabada istak, mas'uliyat, qat'iy ishonch yaratish asosida uning ongini rivojlantirish, muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatlarini amalga oshirishi ularning bilim, malaka, mahorat va iste'dodga ega bo'lishining, asosiy omillari hisoblanadi. Farovonlikni sezish bu borliqni, atrof-muhitni, insonlarni, tabiatni, bunyodkorlik ishlarini ko'rish va ularda ishtirok etish demakdir. Ushbu jarayonda talabalarining tabiat qo'ynida sayohat qilishlari, tarixiy yodgorliklar bilan tanishishlari, yangi O'zbekistonda inson qadrimini ulug'lash uchun olib borilayotgan farovon ishlari bilan tanishtirish kabilar ularning ongida muvaffaqiyat, go'zallik, oliyanoblik, ezgulik, yaxshilik, borliqni ko'ra bilish, haqiqatni anglash va hayotda uni yaqqol ko'rsatish mas'uliyatini ijodiy salohiyat va samaradorlik bilan amalga oshirishda yaqqol namoyon bo'ladi. Odamlarga yordam berish, katta va kichik barcha mavjudodlar, hayotning barcha shakllarida xoh u o'simlik bo'lsin, xoh jonivor, barchaga va hamma vaziyatda tirik narsalarni anglash va muhofaza qilishda faol ishtirok etish istecodi va qobiliyati uzviyligini ta'minlashga talabalarni ishontrish, o'z salohiyati, imkoniyatlarini rivojlantirishi, ularni hayotga tatbiq qilishi kabilar ularning muvaffaqiyatga erishish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Talabaning muvaffaqiyati bevosita uning harakat qilishi, kerakli bilimlarni egallashi, aqliy salohiyatga ega bo'lishi o'z iste'dodini rivojlantirishi, erkin ixtiyorga ega bo'lishi, o'z xayollari va qat'iy

ishonchlarini qiziqtiradigan sohalarda namoyon etish maqsadlarini ko'zlay olishi tom ma'noda istagan narsani qilish, muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi. Talabalar ganchalar aqlli bo'lib ko'rinsa ham, lekin ularning tajribalari, egallagan bilimlarini kerakli ravishda yo'naltirisa, tegishli fikr va rejalarni amalga oshirishga yordam beradi. Ularda muvaffaqiyatlarga erishishda donoqlik, bilim va fikrlar, qat'iy ishonch, xavf-xatarning oldini olish, hissiyotlar, hodisalarning o'zaro ta'siriga kirishishini bilish uning hayotini butunlay yangilashga imkon beradi. Bunda talabalarining idrok qilishi, intellektual ravishda o'zining ongidan samarali foydalanishi uchun olgan bilimlarni amaliyotda qo'llashi kerak bo'ladi. Buning natijasida talaba asta-sekin hayajon va g'ayrat bilan ishlashi, kunduzi ham, kechasi ham harakatda bo'lishi, aqli, ongi, idroki bilan munosabatta bo'lish kabi turli holatlar uning shaxsini rivojlantirishda muhim hisoblanadi. Bu o'rinda t'yutor talabaning ba'zi bir vazifalarini bajara olmagani uchun ko'nglini cho'ktirmasligi, ranjimasligi muhim o'rin tutadi. T'yutor talabani ixtiyoriy ravishda kerakli tomonga yo'naltirishi mumkin. Shunda unda tirishqoqlik, muvaffaqiyatga erishish uning hamkoriga aylanadi. U bilan t'yutor doimo uyg'unlikda ishlashi, tashabbusni o'z qo'liga olishi, mas'uliyati, fikrlari, g'ayrat va sabot bilan munosabatta bo'lishi, talaba ongidagi real voqealar, turli imkoniyatlar, istaklarini yaratishda muhim o'rin tutadi. T'yutorning qarorlari va harakatlari o'zining hayotiga ham, talabalarning hayotiga ham ulkan ta'sir o'tkazishi va bu jarayonni to'xtovsiz amalga oshirishi, o'z fikrida qat'iy turishi, doimo rivojlanish, o'zgarish, shakllanish jarayonida ularda ishonch va tashabbuskorlikni shakllantiradi.

5. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATINI BOSHQARISH ASOSLARI.

5.1. T'yutor pedagogik faoliyatida talabalar bilan o'zaro munosabatlar madaniyatini rivojlantirish.

T'yutor oliy ta'lim muassasalarida talabalarining intellektual salohiyati, zamonaviy bilim va ko'nikmalari, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa sohalardagi faoliyatini takomillashtirishda, ularning manfaatini himoya qilishda, dolzarb masalalarning nazariy va amaliy jihatlarining yechimini topishda asosiy yetakchi hisoblanadi. T'yutor talaba shaxsiga ijobiy ta'sir etish, ularning orzulari va o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirish, tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va saodat yo'lga boshlovchi ustoz sifatida tarbiya jarayonida ularning, ongini, tafakkurini shakllantirishda mas'uliyati vazifalarni amalga oshiradi. T'yutor talabalarda, o'zlikni anglash, millatimiz va xalqimizning g'urur va iftixorini yuksaltirish, qadimiy va boy tariximiz, bebaho merosimizni chuqur o'rganish, vatan uchun, el uchun sadog'at bilan xizmat qilish kabllarini rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish uchun katta marralar sari yo'l ochish maqsadida katta hajmidagi vazifalarni bajaradi. T'yutor nafaqat tarbiya jarayonini takomillashtirish, yoshlar iqtidorini yuksaltirish, ijtimoiy vaziyatni barqarorlashirish, talabalarning bilim darajasini oshirish imkonini yaratadi. Tarbiyaviy ishlar jarayonida talabalar bilan bo'ladigan munosabatlarni uzviy ravishda yo'lga qo'yish, mustahkamlash, ularga uslubiy, ijtimoiy va psixologik jihatdan yordam ko'rsatish, Vatanga bo'lgan muhabbat hissinini oshirish, bo'sh vaqtni samarali tashkil etish, ularning faoliyatini muntazam tahlil qilish, ijtimoiy ahvolini o'rganish va takomillashtirish, intilish va iqtidorini, ilmiy salohiyatini, ijtimoiy faolligini oshirish, iste'dodi va tashabbusini rag'batlantirish hamda hayotda o'z o'rnini topishga ko'maklashish, navqiron avlodni vatandarparvarlik ruhida voyaga yetkazish, ularning intellektual jihatdan kamol topish va ma'naviy rivojlanishini ta'minlash, huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi bo'lgan yoshlar bilan tizimli ishlash kabllarini samarali va ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilan tanlovlar, ijodiyot festivallari, salomatlik uchun yurish va yugurish marafonlari hamda «Yosh ekolog» aksiyasini o'tkazishni

tashkil etish va ushbu jarayonda ularga psixologik yordam ko'rsatish kabi amalni amalga oshirish asosida ularda vatanga, jamiyatga, xalqqa va o'z kasbiga muhabbat ruhini rivojlantiradi. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ma'naviyatga, yoshlar tarbiyasiga qaratilgan maqsadlar ilgari surilgan. Strategiyada buniyodkorlikni umummilliy harakatga aylantirish», «Kitobsevar miliab», «Buyuk ajdodlar Ilmiy merosini chuqur o'rganish va targ'ib qilish» kabi katta maqsadlar qo'yilgan. Strategiyaning yetti yo'nalishidan ikkitasi bevosita, tarbiya bilan bog'liq. Ushbu jarayonda t'yutor tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish metodikasi, yoshlar bilan hamkorlikda ishlashni doimiy ravishda takomillashtirish, izlanish kabilarni amalga oshirish t'yutor qadriini yuksaltiradi va shogirdlar va elu yurt nazdida hurmatga sazovor etadi. Shu bois, t'yutor talabalar jamoasida hurmatning yuqori saviyada bo'lishi shaxs kamolotida asosiy o'rin egallaydi. Talabalarining ichki olami, hayollari, turli tasirlarga munosabat bildirishi ham ruhiy salomatligi ham t'yutor pedagogik mahorati va bevosita tashqi olamdagi voqea hodisalar hayotiy tajribalar bilan o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, uni anglab yetish uchun samarali ishlarni amalga oshirish jarayonida ularning axloqiy fazilatlariga ega bo'lishiga oid bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Shu jihatdan xam t'yutor uzluksiz ravishda tarbiya jarayonlarini rivojlantirishga katta e'tibor berishi talabalarning ijtimoiy muvaffaqiyatlarga erishishda asos hisoblanadi va ijobiy natijalarga erishishi imkoniyatini beradi. Shu jihatdan ham t'yutorning tarbiyaviy ishlari ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, qudratli kuch sifatida talaba kamolotida muhim o'rin tutadi. Psixologlar va pedagoglarning fikriga ko'ra bolalarda yoshlik davridayoq o'ziga o'zi baho berish, o'zini anglash va fe'l atvori shakllana boshlaydi. Tarbiya jarayoni esa bolaga o'zini o'rab turgan muhida o'ziga ishonch bilan dadil harakat qilishga, ezgu fazilatlar va ajovib qobiliyatlarga ega bo'lishga yordam beradi. Buning uchun t'yutor tarbiya jarayonini dastlab o'zi to'liq o'rganishi, so'ng talabalarga o'rgatishda sabrli bo'lish bilan birga unga alohida vaqt ajratishi, mashg'ulot va tadbirlarning tushunari qiziqarli va samarali bo'lishiga e'tibor qaratishi va unda ularning ishtirok etishini to'liq ta'minlashga erishishi talaba shaxsini shakllantirishda o'z samarasini ko'rsatadi. T'yutorning talaba bilan tarbiya haqida suhbat qilishi, uning qobiliyatini rivojlantirishi, kundalik rejasini

o'rganishi ularda ijobiy fikrlash ko'nikmasini paydo qiladi. Ko'pincha talabalar kun davomida o'rtirgan taassurotlari, xavotir va qo'rquvlarini ustozlarga aytilishini yoki maslahat olishini istaydilar. Albatta bunda t'yutor talaba uchun vaqt ajratishi va u bilan samimiy suhbat qilishi, kuzatishi, ularni diqqat bilan eshitishi va unga qat'iyatli bo'lishi, tushuntirish ishlarni olib borishi kabilar ijobiy natijalarga erishishning garovi hisoblanadi. Agar tarbiya mashg'ulotlari yoki tadbirlar qiziqarli bo'lsa, talabaga quvonch keliradi. Buning natijasida ular o'ziga bo'lgan qiziqishi va ishonchi rivojlanadi. Buning uchun t'yutor talaba xatti harakatlarni o'zgartirish bilan chegaralanib qolmay, balki ularni mashg'ulotlar jarayonida rag'batlantirib turishi muhim ahamiyatga ega. Odatda, talabalar yangi narsalarga qiziqadilar. Shuning uchun ham ular t'yutor tomonidan berilgan topshiriqlarni mas'uliyat bilan bajaradilar. Ushbu jarayonda t'yutor ularni "Sen bugun topshiriqlarni mas'uliyat bilan bajarding" deb rag'batlantirishi muhim. Berilgan topshiriqlarni a'lo darajada mas'uliyat bilan bajarishga harakat qilishga dalda berish uni muvaffaqiyat sari yetaklaydi, kuchiga kuch to'ldiradi. T'yutor talaba o'y-fikrlarini his qilishi, maqsadga erishishda yangicha munosabat imkoniyatlarini ochadi. Bergan saboqlari asosida har bir talabada kasbga bo'lgan ko'nikma va tajribalarni rivojlantiradi. To'g'ri tanlangan so'zlar talabaning o'y-fikrini to'g'ri yo'naltirishda, ongini shakllantirishda, xatti-harakatlarini rivojlantirishda, o'z fikrini ifodalashda muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda t'yutorning so'zlari tushunarli va aniq bo'lishi, talabalarda nutq madaniyatini rivojlantirishi har bir so'zning mano-mazmunini ifodalari o'qishda o'z mahoratini namoyon etishi, talabalar bilan ishlashga ko'proq imkoniyatlar eshigini ochish, baxtli va kuchli bo'lib o'ziga ishonch bilan munosabatta bo'lish, darslarni o'zlashtirish kabi vazifalarni amalga oshirish usullarini bajarish imkoniyatini yaratadi. T'yutor talabalar o'rtasida do'st o'rtirish, ijodkor va izlanuvchanlik, intilish, sog'lik-salomatliklarini asrash, ijobiy fikrlashga o'rgatish, kasbga tayyorlash, o'zligini anglash va hayot qadriga yetish ularni sevish, ruhlanirish vositalari orqali ularga ko'mak berish vazifalarini amalga oshiradi. Buning natijasida talabalarda har qanday ishni qila olishni o'zlashtirish va uni amaliyotga tatbiq qila boshlash, ijobiy o'zgarishlarga erishish kabi xususiyatlar rivojlanadi. Talabalar bilan munosabatta bo'lishda ularning harakatlarni o'rganish, fidokorlik va aql bilan ish ko'rish jarayonida hech qachon xatoga yo'l

qo'ymaslik, ibratli bo'lish, to'g'ri xulosa chiqarish va oldinga intilish kabilar tyutordan mehruhabbat bilan tarbiya ishlarini amalga oshirishni talab etadi. Tyutor talabalar bilan qilingan har bir muomalada ularning tarbiyaviy jihatlari ahamiyat berishi, kelajakda yaxshi yashashni orzu qilishga o'rgatishi, jamoa muhiti rivojlanishida va munosabatlarni mustahkamlashda ijobiy natijalar beradi. Buning uchun tyutor talabalar bilan ishlash jarayonida ularning, salbiy yoki ijobiy jihatlarni tahlil qilishi nafaqatgina jamoa muhiti o'rganishi ularning tafakkuri, dunyoqarashini aniqlash imkoniyatini beradi. Ushbu jarayonda tyutorning mahorati shundaki talabalaridagi sarqit va befoydaharakatlarni bartaraf etish, o'zligini anglash, qilyotgan ishini ongli ravishda bajarish, o'rganish, xatolarni bartaraf etish, tahlil qilish asosida ijobiy jihatlarni saralab olishi kabilar uning pedagogik mahoratiga bog'liq. Tyutor tarbiya jarayonida talabalarga har kuni uzluksiz namuna, mehrohqibati bo'lish uchun ustozlarining har bir ishdan o'tmak olish, ularning xulq atvorini shakllantirishda ziyraklik bilan xatti-harakatlar qilishga oid pand nasihatlar, ibratli naqlar orqali katta-katta zafarlarga erishishda, milliy va umuminsoniy qadriyatlariga sadoqat bilan munosabatda bo'lishiga yordam beradi. Talabalar bilan Vatn, vatanparvarlik, insonparvarlik haqida tadbirlar o'tkazish orqali ularning fikrlarini bilish, mehrohqibati bo'lish, yaxshi muomala qilishni o'rgatish muhim va qadri ekanligini tushuntirish tyutor mahoratiga bog'liq. Albatta ushbu holatlarda talabalarga to'g'rilik, rostgo'ylik, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'rgatish, ishlarni bajarishlarida dalil bo'lish, rag'bartlantirish, xatoliklariga yo'l qo'ygularida ularni koyimaslik kabilar ularning dunyoqarashlari, umidlari, fikri va hayollari, o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishida ijobiy samara berishini ta'minlaydi. Ushbu jarayonlarda tyutor talabalarining qobiliyatlarini rivojlantirishga oid fikr va mulohazalarini bildirishlari ularni aniq maqsadga yo'naltirilgan ijobiy fikrlarga ega bo'lish, a'lo darajada o'qishga bo'lgan munosabatlarni shakllantiradi. Dars qilishlari uchun kuch va shijoatni rivojlantiradi. Talaba a'lo o'qish haqida o'ylaydi. Yaxshi natijalarga erishish uchun harakat qiladi. Ushbu jarayonda tyutor talabalarini tushkunlikka tushmaslik, qo'rqmaslik kabi tuyg'ularini rivojlantirish asosida ularidagi quvonchli ijobiy fikru hayollarini takomillashtiradi. Qayg'uli va salbiy holatlarni bartaraf etadi. Talaba faoliyatidagi voqealar va vaziyatlarga bo'lgan munosabatlarni

o'zgartirish, salbiy hayollarni bartaraf etish, ijobiyarni rivojlantirish kabilar ular uchun ham qiziq ham yoqimli bo'ladi. Buning uchun tyutor kayfiyati buzilgan talabaga darsga kelish, o'qish kabilarini xotirjamlik bilan tushuntirishi, bilimlarni egallashga oid subhatlar, tarbiyaviy ishlar olib borishi uning fikrlarini o'zgartiradi. Ko'pgina hollarda tyutor talabaning nimani istamasligi haqida emas, balki nima qilishni istashi haqida o'ylashi, ularning fikrlarini ijobiy baholashi yordamida muammoni xal qilishga ruhlantirish so'zlarini aytishi ularga quvnoqlik bag'ishlaydi. Tyutorning mehri tufayli talabalar o'zlarini yaxshiroq his qilish bilan birga o'z maqsadlarini har qanday holda amalga oshirish faoliyati haqida ijobiy fikrlarga ega bo'lish bilan birga o'qishga bo'lgan qiziqishini rivojlantiradi. Natijada ularida kioblar bilan ishlash, ko'p o'qish qobiliyatlari mustahkamlanib boradi. Tyutor talabani qanday tutishi holatlarini o'rganishi, kuzatishi asosida o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash uchun ularga nisbatan "Sen haqiqatdan yaxshi o'qiyasan" deb kutmagan so'zlarni aytishi, bilimaganini o'rgatish uchun u bilan shug'ullanishi "Sen tinglashni bilasan" "Senda yaxshi g'oyalar ko'p". "Sen keng tasavvurga egasan, sen juda aqllisan", "Sening ijodiy qobiliyating katta", "Senga ishonaman", "Sen hamma narsani uddalayasan, Sen yaxshi o'qiyasan", "Sen baxtisan, sen doim to'g'ri qaror qabul kilasan" kabi so'zlar bilan rag'bartlantirishi ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Ushbu jarayonda talabalar ovoz chiqarib o'qish, ichida qaytarib o'qish, ifodalni talaffuz qilish, so'zlarni sekinroq, qaysi birlarini his-tuygu bilan aytish orqali tarbiya ta'sirchanligi oshiriladi. Shuni yodda tutish kerakki agar talaba o'zini yomon tutayotgan bo'lsa, undagi salbiy holatlarni bartaraf etish, xatti-harakatlarini rag'bartlantirish kabilarining turi hayot yo'llarida samara berishini tushuntirish muhim. Albatta bunda ularga namuna bo'lish, kutilmagan vaziyatga tushib qolganda, asta unga eslatish, ongini ishlatishga erishish muvaffaqiyatlarini e'tirof etib borish, yordam berish, kuchli ta'sir qilish kabi usullarni qo'llash ularida maqsadga intilish, o'ziga ishonish va umid qilish jihatlarni mustahkamlaydi. Har bir fikrlarning ijobiy bo'lishi muammo emas. Balki uni echimini aks etishi o'ziga bo'lgan munosabatini yangi fikrlar bilan o'zgartirishi mumkin. Ushbu jarayonda takrorlash, o'zi bilan qaytarish kabilar talaba shaxsiga ta'sir ko'rsata boshlaydi. Hoji boricha tez-tez qaytarish, tegishli bilimlarini egallash, talabaga "Sen aqlli, sen bilimdomsan" kabi

so'zlarni aytish uni yoqimli o'y-fikrlarni shakllantirishga, voqealarni xotirada o'zlashtirishga yordam berish bilan birga ularni ijodiy yakun topishiga ko'maklashadi. Talabalarga vaziyatni ijodiy tomondan tushunishda voqealarni atrofdagilar bilan qanday munosabatda bo'lganligini aniqlash, ko'nikmalarini oshirish, istagan narsasiga erishishda nima qilish kerakligini tushuntirish, ishlatyotgan so'zlarga ishonch hosil qilish, yodda tutish orqali ularning tasavvurlarini amaliyotga joriy etish, g'ayratiga-g'ayrat berish, kayfiyatni ko'tarish bilan birga ushbu holatlarni to'g'ri bajarishda o'zini yaxshi xis qilish, egallagan bilimlarini tez-tez qaytarib turish, har kuni turli mashqlarni takrorlash, maqsad sari ongli harakat qilish usullarini bajarish imkoniyatini yaratadi. Talabanning o'zidan va hayotidan qoniqishida tyutorning o'rni behisob bo'lib, ushbu holatda ularni tanqid qilavermaslik, kamsimaslik kabilar ularning ijodiy xislatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Shunday ekan, talabalarni e'tirof etib borish, xohlagan vaqtda uni maqtash uchun sabab topa olish, samimiy bo'lish, muvaffaqiyatlarini ko'ra bilish, o'zlarini maqtovgga loyiq va alohida xislatga ega deb anglashi, uning e'tiborini bir vaqtlar erishgan va endi erishayotgan yutuqlariga qaratah kabilar unga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bu esa o'z navbatida muvaffaqiyat, kuch-quvvat, g'ayrat paydo qilib, talabani yangi yutuqlariga erishish uchun ruhlantiradi. Tyutor talabanning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirib tursa, u o'zida ishonch va ichki kuchni xis qiladi va oldinga qarab qo'rqmasdan qadam tashlaydigan bo'ladi. Uning ijodiy qobiliyati, aql-zakovati, xisсий olami rivojlanadi. U o'zida noyob xislatlar borligiga, maqtovgga loyiqligiga va har qanday vaziyat va qiyinchiliklardan oson chiqib keta olishiga ishonadi. Talabanning ijodiy xislatlarini baholashlar uning sevimli va ardoqli ekanligini, bu olam uni intizorlik bilan kutayotgani kabilar mehnatga, ishblarmonlik, tadbirkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ushbu jarayonda ijodiy jihatdan o'zini-o'zi anglash, o'zi haqidagi fikr-munosabatlarga e'tibor berish, atrof-muhitni o'rganish ijodiy va axloqiy faoliyatlarini takomillashadi. Buning natijasida talabalarda hamma narsaga qiziqishi, ko'proq ko'z orqali qabul qilish, o'z nazari bilan qarash moyilligi oshib boradi. Ularda atrofdagi odamlarning betakror va hurmatga loyiq ekanliklariga oid tushunchalar, tasavvurlar o'ziga ishonch va dadillik xususiyatlari shakllanadi. Tyutor pedagogik faoliyatida o'zining qobiliyati, ijodiy ruh, ichki sezgi va ongi talaba hayotida yuz beradigan

muammolarni echimini topish, turmushda kelib chiqadigan tashvishlardan yuqori turish, nooddiy o'y-fikrlarga amal qilish jarayonida ijodiy muhitni yaratishi va undan foydalanish, ular hayotini xush kayfiyatda o'tishiga yordam berish ishlarini amalga oshirishi muhim hisoblanadi.

5.2. Talabalarda o'ziga ishonch madaniyatini shakllantirish.

Talabalarda o'ziga ishonch va dadillikni anglash har qanday echimini topishda o'zining aqli zakavoti orqali uning mohiyatini tushunib yetish imkoniyati orqali namoyon bo'ladi. Har bir shaxsda o'ziga ishonch va dadillik jarayonlari tasodifan yuz bermay talabalar hayotining bir bo'lagi sifatida o'z-o'ziga ahmiyat berish, anglash, fikr yuritish, umid qilish, hatti harakatlarda muqobil yo'llarni ko'rsatish, hayot tarzini o'zgartirish, diqqati bo'lish, chuqur o'y-lab ko'rish kabilar ega bo'lishni talab etadi. Ushbu jarayonda tyutor talabalarga rahm qilaversa yoki qiyin vaziyatga tushib qolganda tushkunlikka berisa, ularning o'ziga bo'lgan ishonch va dadilligi qiyin holatga tushadi. O'ziga ishonch degan tushuncha bu talabalarining kuchli, irodali, dadillik xususiyatlari asosida har qanday vaziyatlar yechimiga imkoniyatlar izlash, yuqori darajadagi bilimlarga ega bo'lish, kamchilik va cheklovlarini ko'ra bilish, har bir duch keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish, fikr yuritish, ta'lim-tarbiya sohasida muvaffaqiyat qozonish uchun harakat qilish yo'lini tanlash kabilar ongli ravishda amaliyotda qo'llash vazifalarini bajarish demakdir. Ushbu jarayonda tyutor talabalarda tafakkur qilish, fikr yuritish, saxiylik, tejamkorlik, odamiylik ne'matlarini amalga oshira olish qobiliyatlarini rivojlantirish asosida inson va jamiyatga bo'lgan munosabatlarni shakllantirish, diqqatni bir erga to'plash, aqliy imkoniyatlarini takomillashtradi. Talabalar ongida aniq maqsadga erishish yo'lida atrofdagi imkoniyatlar, muammolar haqida yaxshilab o'y-lab ko'rish, fikrlarini rivojlantirish, uning holati, xursandchiligi va qoniqishi asosida hayotning murakkabligi va muammolaridan qat'iyy nazar nimanidir qo'lga kiritish uchun qattiq mehnat qilish kerakligiga ishonch hosil qilish va uni ro'yobga chiqarish uchun tinmay, mehnat qilishini qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish kabilar ular hayotini shodlik va quvonchlariga to'ldiradi. Buning natijasida talabalar hayotida qandaydir muammo yoki qiyinchiliklar vujudga kelsa, ularni yangi

imkoniyatlar va yechimlar asosida hal etish chora tadbirlarini amalga oshiradi. Bu esa talabada qoniqishlar paydo qiladi. Hayotga bo'lgan qiziqishlari ortib boradi.

Har bir inson hayotida boylik va sahovat, yangi taassurot va muvaffaqiyatlarga oid imkoniyatlar mavjud. Ushbu holatlarning talabalar hayotida sodir bo'lishi eng yaxshi voqea hisoblanadi. Nima bo'lishidan qat'iy nazar, ular hamma yaxshi fikrlar o'ziga insonlarda bo'lishiga qaramay ularni o'zlarida ham bo'lishiga ishonadilar. Ularning ongida har qanday vaziyatlar, nimagadir urinish ko'rishlar, hayotning har bir lahzasida nimalargadir qiziqish bilan qarash, tafakkur qilish, sog'liqni asrash, yangi munosabatlarni yo'lga qo'yish, olg'aharakat qilish, qiziqarli umr o'tkazish, ko'plab bilim olish kabi cheklanmagan imkoniyatlar vujudga keladi. Albatta bu o'rinda talabalar bilimlarni egallash asosida ularning kashfiyotchilik va keng tasavvurlarini rag'batlantirishda to'g'ri fikrlarni yaratish, ishni to'g'ri bajarish, muvaffaqiyatlarga ishonish, imkoniyatlardan keng foydalanish kabi harakatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, talabalarda bilimlarni egallash doim harakada bo'lish, turli hil sohalarni o'rganish, anjumanlarda ishtirok etish kabilar ularda faol bo'lish ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'zbekiston tarixida hech qachon atrof-muhitdagi o'zgarishlar bugungi kunimizdagidek yuz bermagan. Bugungi kunda hamma narsa doimiy o'zgarishda bugungi yangilik yarim yil o'tmasdan eskirib qolmoqda. Dunyodagi keskin o'zgarishlar har daqiqada yangidan-yangi imkoniyatlar tug'ilayotganini bildirmoqda. Har kuni kecha ma'lum bo'lmagan imkoniyatlar yuzaga kelmokda. Bugun yangi kompaniyalar va tijorat korxonalari, yangi oliy ta'lim muassasalari, yangi maktablar vujudga kelmokda. Shu jihatdan ham tyutor talabalarida o'qish va ishlash muvaffaqiyatlarga erishish uning o'ziga bog'liq ekanligini tushuntirishi zarur. Xalqimizda «mehnat-mehnatning tagi rohat» degan naql mavjud. Darhaqiqat ko'pgina talaba-yoshlar tadbirkorlik, ishbiarmonlik, biznes kabi yo'nalishlarda mehnat qilib, O'zbekistonning iqtisodiy taraqqiyotga o'z hissaslarini qo'shib kelmogdalar. Oilalarga g'amxo'rlik qilmogdalar. Muvaffaqiyatlarga erishishning asosi mehnat bilan o'lchanadi. Chunki qancha ko'p mehnat qilsa ularda sahovat, insonni qadrlash, yordam qo'llini cho'zish, do'stiga ko'maklashish, muvaffaqiyatlarga erishish, boshqalarga qo'ldan kelganicha yordamlashish qudrati ortadi. Bunday yoshlarni baxtli deb atash mumkin.

O'zbek millatiga xos bo'lgan insonni qadrlash milliy qadriyat asosini tushkili etadi. Shunday ekan talabalar dunyo bo'yliklarga to'la ekanligini, hayot shodlik va qoniqish olib kelishini, hayotning har bir jabhasida imkoniyatlar cheksiz mavjudligini, baxtga erishish faqat o'z qo'ldida ekanligini ongi bilan tushunishi uning to'kinligini, muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Amerikalik olim Jon Grey aytishicha "Hayotni munosib va baxtli o'tkazish uchun iste'dodli bolalar alohida ko'mak va ko'rsatmalarga ehtiyoj sezishadi. Shundaygina ular o'ziga xos qobiliyatini qo'llashi mumkin bo'ladi, aks holda, ularning hayoti zerikarli bo'lib qoladi. Bundan tashqari, bu bolalarga ular kuchsiz bo'lgan sohalarda kuchayishlari uchun alohida e'tibor zarur bo'ladi. Odatda, bolalar otasi va onasining u uchun, imkoni boricha, ko'p vaqt va e'tibor ajratishlarini istaydi. Ota-onalar bolaning ko'p narsa xohlash huquqiga ega bo'lgach, doim undan foydalanishga urinadi. Bola hamma narsani bir zumdada o'rganish kerak. Chunki dunyo ongli va muvaffaqiyatli insonlarga muhtoj. To'kinlik bilan umr kechirish, o'zini omadli deb bilish, ko'p do'stlarga etarlicha fikrlarga ega bo'lish, sog'liqni ehtiyot qilish, boshqalarning muvaffaqiyatlarini tan olish va xursand bo'lish, o'zi ham muvaffaqiyatlarga erisha olish kabilar baxtli insonga xosdir. Ba'zi bir talaba muvaffaqiyatlarga qarshi boradi va unga ergashganlarni erga urishga harakat qiladi. Bunday fikrlar talaba ongini zaharlaydi. Talabalar qanday oilada ulg'ayishidan qat'iy nazar muvaffaqiyatni ko'rganda xursand bo'lishi, unga tomon intilishi ong qudratini rivojlantiradi. Ushbu jarayonda milliy qadriyatlarini o'rganish, kitoblar bilan o'z ustida ishlash, har bir adabiyot va maslahatlardan o'ziga foydalisini olish talaba shaxsini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Talabalar jamoasi ularni muvaffaqiyatlarga erishish, fikrlarini shakllantirishda, qarorlar qabul qilishda, rejalar tuzishda o'z samarasini beradi. Talaba jamoa organi o'z maqsadlarini ro'yobga chiqarishi, baxtli bo'lishi, boshqalarga ham o'z muvaffaqiyati borasida ko'maklashishni chuqur anglab etishi, ularning nimadandir halos bo'lishiga sabab bo'ladi va ularga omad olib kelish uchun imkoniyatlar yaratadi. Ushbu jarayonlar o'z navbatida boshqalarda ham, muvaffaqiyatlarga erishish, bir-birlariga ko'maklashish kabilarini rivojlantiradi. Talabalarining muvaffaqiyati o'z do'stlari va atrofidagi boshqa kishilarga foyda keltiradi va o'zligini anglash imkoniyatlarini rivojlantiradi. Talabalarda o'z-o'ziga ishonch va dadillik xususiyatlarini

shakllantirishda tyutorning o'rni va mehrini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi. Chunki tyutor mehri-muhabbati, vafu va sadqati, fidoiyligi sababi har bir talaba hayoti, uning go'zal qiyofasi, shaxsi, harakteri, tarbiyasi, fazilatlari rivojlantiradi. Shu jihatdan ham tyutor talabalar bilan muhim ishini amalga oshirayotganda nafas olishi uchun havo qanchalik zarur bo'lsa ular bilan bo'ladigan munosabatlar ham shunchalik muhim o'ringa ega. Tyutorning quvonchli, baxtli, omadli yoki qayg'uli, baxtsiz kunlarida talabalarining birga yonida turishiga doim muhtoj. Bu o'zaro munosabatlar tyutorga ham, talabaga ham katta ta'sir etadi. Tyutor talabalarining bir-biriga doimo bo'lgan muhabbati bog'liq bo'lishga ehtiyoji bor. Ammo shunday bo'lsa ham ba'zi bir tyutor talabalar bilan masofani ushlab turishga bir-birlariga yaqinlashishga va o'zaro munosabatlarini yanada mazmunli bo'lishiga, ularning yangicha qarashlariga va ularning imkoniyatlarini o'rganishga e'tibor bermaydilar. Tyutor va talabalar o'rtasidagi munosabatlar jarayonida bir-birlarini qo'llab-quvvatlash, ochiq va samimiy muomala qilish, bir-birlariga hurmat bilan javob qaytarish, har bir ishini to'g'ri qabul qilish ularning hamkorligini yanada mustahkamlaydi. Buning natijasida ular o'rtasida erkinlik, tekkilik va ruhlantirish kabi his tuyg'ular, aloqalar chuqur ma'noga ega bo'lib boradi. Talabalarda o'z-o'ziga ishonch va dadilligini shakllantirishning asosiy xususiyatlaridan biri bu tyutor mahorati hisoblanadi. Chunki har bir tyutor o'ziga xos, noyob va hurmatga loyiq ustoz hisoblanadi. Ular qaysi fan o'qituvchisi bo'lishi va qanday mavqeda ekanligidan qat'iy nazar, o'ziga xos takrorlanmas xislatlarini namoyon etmasalar ham uning bebaho, maftunkor ekanligini talabalar yaxshi biladilar. Chunki tyutorda har qanday muammolar bo'lishiga qaramay uning ijobiy qobiliyati, qalbi, ichki go'zalliklari, iqtidori va o'z talabalariga yulduzdek munosabatta bo'lishi bilan ajralib turadi. Tyutorning talabalarni hurmat qilishi, yuz ko'zlarida quyoshdek nur porlab turishi, jilmayib bog'ishi, yoqimli gaplari, shirin so'zlari ajoyib yoqimli inson ekanligini ko'rsatadi. Yoshlik davrlarida qanday qiyinchiliklarini boshidan kechirganligi, turli hayollari, fikrlari talabada ijobiy quvvatlantiruvchi va quvonarli natijalarga olib keladi. U hamma narsada nolishni to'xtatadi va juda yoqintoy insonga aylanadi. Uning yuzidagi o'zgarishlar yorug'lik nuriga aylanadi. Ushbu jarayonlar kursdoshlarga bo'lgan munosabatning tubdan o'zgarishiga, ularning hurmatiga sabab bo'ladi. Ular shunga muvofiq o'zlarining hatti

harakatlarini namoyon etadilar. Talabalarga yaxshilik ko'zi bilan qarash, ularga imkoniyat berish, hatti – harakatlari, fikrlari, his tuyg'ularini rivojlantirish, ular hayotini qadrlash, jamiyat farxovonligiga o'z hissasini qo'sha olish kabilar ularning faoliyatida tub burilish yaratilishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun ham insonning tashqi ko'rinishiga aldanoib qolmay, undagi ulug'vorlikni ko'rmay qolishdan ehtiyoj bo'lish uchun sog'lom munosabatlarini o'rnatish, ular bilan aloqalarini mustahkamlash ularda kuch va dadillik madaniyatini shakllantirishning asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Chunki muloqot va munosabatlar o'zgalarga yordam berish, sevis va boshqa bironvaga ilinish kabi qobiliyatlarini talabalarda shakllantirishda tyutorning mahorati katta qadratga ega. Tyutorning yaxshi muomala qilib, mehribonlik bilan munosabatta va samimiy bo'lishi, doim qo'llab-quvvatlashga harakat qilishi kabilar talabalarda hurmat qilish tuyg'ularini kamol topirishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham tyutor talabalar uchun yoqimli va quvnoq, o'z qarashlarini o'zgartirish imkoniyatiga ega bo'lishi, ularning shaxsini shakllanishiga bo'lgan munosabatlar ular o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi. Tyutor munosabatlarining xususiyatlari shundaki birinchi navbatda o'ziga – o'zi baho berish, eng yaxshi xislatlarini talaba ko'z o'ngida gavdalantirish, axloqiy fazilatlariga ega bo'lishi lozim. Ikkinchidan, tyutor talabalarining bilimlarga ega bo'lishi haqidagi fikrlarni ko'prog o'ylashi, ularga ko'p narsalarni taklif qilishi va ularni sinchiklab o'rganishi, atrofidagi tengqurlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi muhim o'rin tutadi. Uchinchidan talabalarga ta'lim-tarbiya berish, xohish va ichki sezgilari ideal ekanini bildirish uchun kerakli imkoniyatlarini yaratish jarayonida munosabatlarni ijobiy tarzda yo'lga qo'yish, o'zida ular bilan ishlash qobiliyatlarini, ma'lumotlari, bilim darajalarini yuqori saviyada bo'lishi va ularni tushunishi o'zaro aloqalarini mustahkamlaydi. Tyutor qanday tajribaga ega ekanligi haqida fikr yuritish, ushbu jarayonda talabalarda ishonch va dadillik, hayotga dahldorlik, hushmuomatalik, sabrli bo'lish, minnatdorchiilik bildirish, berilgan topshiriqlarni uddalash, faxrlanish, tegishli yo'l-yo'riqlarga amal qilish, xabardor bo'lish, ko'maklashish, qo'llab quvvatlash, ijobiy ishlarni bajarish kabilarini rivojlantirish ularda mas'uliyat, ongli intizom, axloq, madaniyat, tafakkurni takomillastiradi va faollikni vujudga keltiradi. Tyutorning talabalarga bo'lgan munosabatlari ularga ishonch va dadillik erkintlik, omad tilash, ezgu so'zlar bilan qo'llab quvvatlashlar

ularning ruhiyatini yanada kuchli bo'lishiga sabab bo'ladi. Agar tuteur talabalarining o'ziga hos, sevimli va dadil ekanligiga ishonitra olsa bundan ular yanada kuch olishadi. Ba'zan talaba bilan bo'ladigan eng yaxshi munosabatlar tuteur yotidan ko'tarilib qoladi. Albatta ushbu jarayonda talabalarni boshqarlardan ajralib turishini, o'ziga xosligi, hurmatga loyiq inson ekanligiga e'tibor qaratis, munosabatlar davomiyligida ularni yaxshi ko'rish tyutorning mehr-muhabbatiga bog'liq. Tuteur talabalarni yanada kuchli, sevimli va sog' bo'lishida ularga ishonch, omadli, suyuqli, ochik va erkin, dadil bo'lishiga erishishiga ko'ngli to'q bo'lishi uchun ularni yaxshi ko'rishi, yaqin do'stiga aylanishga imkoniyat yaratishi muhim. Ularda do'stlik, muhabbat, minnatdorhlik, inson qadriga etish munosabatlarini mustahkamlash, yuqori baholash kabilar katta ahamiyatga ega. Tuteur va talabalar orasidagi munosabatlardan ortiq boylik mavjud emas. Chunki ular o'z hayotlarida uchragan barcha kishilar bilan yaxshi do'st bo'lish, boshqalarga yordam berish, ularni qabul qilish, ularni sevis, samimiy munosabatda bo'lish, ochiq yuz bilan muomala qilish, jamoada hurmat qilish hususiyatlarini rivojlantirish orgali kutilmagan vaziyatga nisbatan qarashlarni o'zgartirish, kimgadir yordam ko'rsatish, suhbat qurish, qoniqish uyg'otish kabilar talaba hayotini quvonch va shodlikka to'ldiradi. O'zini ochiq va erkin his etish tafakkur qudratini oshiradi. Bunda maqsad va vazifalarni tushunish va qanchalik kerakligini anglash, ijobiy natijalarga erishish qobiliyatlarini ijodkorlik faolimini muvaffaqiyatlarga erishish asoslarini yaratadi.

Kitob inson hayotidagi saodat yo'lga boshlaydigan eng olis va qorong'u yo'llariga nur baxsh etadi afsonaviy chiroq hisoblanadi. Chunki kitob ming asr avval dunyodan o'tgan dohiylar bilan uchrashiradi va avlodlar uchun hikmat vazifasini bajaradi. Kitob o'qish nafaqat har bir kishining manaviyatini balki hayot yo'lini, ijodiy faoliyatini, sihat-salomatligini, oila bargarorigini mustahkamlashda yo'lchi yulduz vazifasini bajaradi va insonni ulug' manaviyatini rivojlantiradi. Oliy ta'lim muassasalarida bilim olayotgan tuteur va talabalarining huquq erkinliklari, qonuniy manfaatlarini har bir farzand ota-ona oila uzviyligini ta'minlashda kitobning roli katta. Chunki, kitob o'qish har bir samarali ishlarni olib borishda talaba faoliyatining bosh mezon sifatida uning hayot tajribalarini, tarbiya jarayonlarini amalga oshirishda maktab vazifasini bajaradi. Bunda menga Amerkaning tanqiti arbobi Hillari

Klintonning "Bir bolaga etti mahalla ota-ona" nomli kitobi o'zining qiziqarli va mazmunliligi bilan katta taassurot qoldirgan. Ushbu kitobni nafaqat Qo'shma shtatlarda, balki dunyoning turli burchaklaridagi mamlakatlarning o'g'il va qizlari, murabbiylar hamma-hamma sevirib o'qigan deb o'ylayman. Bu kitobning O'zbekiston nashriyotida o'zbek tilida nashr qilinishi katta voqea bo'lgan. Men bu kitobni mutolaa qilib Amerkaning rang-barang hayoti, oilaviy turmushi, bolalari va ularning ta'lim tarbiyasi muammolari haqidagi keng tushunchaga ega bo'ldim. Kitob muallifi Hillari Roden Klinton 1947-yil 26-oktyabrda Illinoys shtatining Chikago shahrida tug'ilgan. Orasi Hyu Elsvort va onasi Dori Rodemlar ijtimoiy kelib chiqishi jihatdan o'ra sinfga tegishli. U bolaligidayoq ilgma, siyosatga changoqligi bilan ajralib turgan. Shu sababli Massachusetts shtatidagi Vellesliy kollejga o'qishga kirib, uni 1969-yili muvaffaqiyatli tamomlagan va siyosiy fanlar bakalavri diplomini olgan. Hillari bu bilim bilan cheklanmay yana o'qishni Eyl universitetida davom ettirgan. Universitetni 1973 yilda tugallab, huquqshunoslik, doktori darajasiga sazovor bo'lgan. Uning hayoti va faoliyati bilan tanishar ekanman Hillari xonimga bo'lgan hurmatim oshdi. Chunki kitobda Klintonning bolalar haqidagi, ularning hayotida oila va jamiyatning tutgan o'rni to'g'risidagi mulohazalari joy olgan. Har bir bob bolalar, ularni tarbiyalashda oila, jamiyat va davlatning o'rni bilan bevosita bog'liq muammolarga bag'ishlangan. Kitob muallifining dunyoqarashini, uning Amerika jamiyatida ro'y berayotgan murakkab jarayonlarning ijtimoiy jihatiga, ularning yosh avlodni shakllantirishga ta'siriga munosabatini aks ettirgan. Hillari Klintonning fikricha nafaqat oilaviy qadriyatlarini qo'llab quvvatlash, balki oila o'z farzandlarini voyaga etishi uchun mas'ul. Hillari Klinton takidlashicha, "Har bir kishi bolalarning tarbiyasiga o'z hissasini qo'shishi, har bir bola tarbiyasi uchun mas'ul bo'lishi muhimdir. Ushbu kitobda oilalarning gullab-yashnashi, jamiyat bolalarning ravnaqi uchun zarur imkoniyatlarini etarli darajada yaratib berish masalalariga alohida ahamiyat berilgan. Muallif ta'kidlaganidek: "Bolalar tashqi muhitda ham, oilada ham kun kechirishadi. Ularning taqdiri, dunyoga kelishi bilanq, katta yoshdagi mezbonlar: bobolar va buvilar, qo'ni-qo'shnilar, murabbiylar, ish beuvchilar, siyosiy arboblar, shuningdek, ularning taqdiriga bevosita yoki bilvosita dahldor bo'lgan boshqa kishilarning muruvvallariga, munisu mehribonliklariga bog'liq bo'lib qoladi. Chunki ularning hissiy

va ruhiy rivojlanishining turli jihatlari ko'rib chiqishga harakat qiladilar. Bu o'rinda ota-onalar mehri hamda g'amxo'rligining ta'siri va samarasi muhim hisoblanadi. Bola to'g'risida g'amxo'rlik qilish va uning aqliy rivojlanishiga, shuningdek, dunyovqarashlarining shakllanishida aqliy va hissiy asos tizimi muvozanatda bo'lishga ko'mak berish qayd etilgan. Uning fikricha go'daklardagi aql bilan til u qadar rivojlanmagan uzoq o'tmish bilan bog'liq zarbali lavhalar bola katta bo'lganda ham unda kuchli hissiy munosabat uyg'otishda davom etishi mumkin. Bular salbiy hamda jamiyatga qarshi xatti-harakatlar sodir bo'lishiga olib keladi. Umuman kitobda bola tarbiyasi va ota-onalar hamda jamiyatning roli to'g'risidagi turli tuman masalalar gamrab olingan. Shuningdek kitobda bolalardagi atrof muhitni hamda o'zini bilishga intilishini qo'llab-quvvatlash, kundalik muloqot zarurigi, bolaning jismoniy rivojlanishi hamda uning salomatligini qo'llab-quvvatlash, ma'naviy qadriyatlarini bilish, bolalarning sog'lig'i va xavfsizligiga tahdid, turli irqdagilarning bir-biriga sabr bardoshi, etnik umumiylik va hokazo masalalar qalamga olingan. Har bir ota-ona o'g'il qizini parvarishlash ularga alla aytish, velosiped haydashni o'rgatish, istedodini rag'batlantirish madaniyatini kamol toptirish va salohiyatini ro'yobga chiqarish bilan bog'liq kundalik qarorlar qabul qilish singari eng muhim mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi kerak bo'ladi. Hillari xoninning takidlashicha menga ishlab charamaydigan ota nasib etdi, u oilasini hamma narsadan ustun qo'yar edi. Onam ham men va ikki ukam uchun jonini beradigan mehribon ayol edi. Shuningdek menga g'amxo'r qo'shnilar holimizdan xabar olib turadigan shifokorlar, dunyo sir asrorlaridan voqib etuvchi maktablar, xavfsiz ko'chalar otamning ishini yurgizadigan iqtisodiyotdan bahramandlik nasib etdi. Hayotimda ko'pgina quvonchlariga faqat ota-onamning bizning ustimizdan qattiq nazorat tufayli erishim deyshim qiyin. Shuningdek bizning har bir qadamimiz boshqa katta yoshlarning nazoratidan checta edi deb ham ayta olmayman. Ularning xatti harakatlari qaysidir ma'noda bizning turish turmushimizga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmagan albatta. Ota onalarning asosiy burchi o'z farzandlariga g'amxo'rlik qilishdir. Biz qilishimiz lozim bo'lgan ish diltbandlarimiz bilan mulog'otda bo'lishi va oyogqa turib olishda ularga yordam berishdir. Ular haqida g'amxo'rlik qilishdan tortib bajaradigan ishimiz va ma'qullaydigan qonularimizgacha barcha barchasi Amerika bolalarning kundalik hayotida o'z aksini topmay qolmaydi. Kitobda

bola shaxsining milliy xarakterining o'ziga xos xususiyatlar haqida ham fikrlar bildirgan. Unda farzandlar va boshqa bolalar to'g'risida g'ayg'urish nafaqat ma'naviy, qolaversa, hayot mamotimizni hal qiluvchi masaladir. Hech bir oila jamiyat ta'siridan holi bo'la olmaydi. Yaxshimi yomonmi, umrimiz oilalalar va o'zimiz kun kechiryotgan muhida kechadi. Kelajagimiz oilada shakllanadi. Oilada o'rtirilgan tajribamiz fe'l avvorimiz va tafakkurimizga ta'sir etadi. Shu bilan birga oila katta jamiyat, u shahar cheti yoki getto bo'ladimi bundan qat'iyy nazar, muhit-mavze ta'sirida shakllanadi. Shuning uchun ham oilamizni shakllantirgan shaxsi va ijimoiy kuchlar, ularning bizning hayotimiz va yashash muhitimizni qanday yuzaga keltirgani yoki keltirayotganini tushunib olishga urinib ko'rish muhim ahmiyatga ega. Xuddi oila kabi biz meros qilib olgan madaniyat ham, asosan voqealarning qabul qilinishida bizning ham oz-moz hissamiz bo'lgan qarorlarning mahsulidir. Bizning taqdirimiz ma'daniyatan ko'ra oilaga ko'proq bog'liq. Oilalar eng qiyin davrlarda ham gullab yashmayveradi. Shaxslar eng nochor oilalarda ham yashab qoladi. Ammo jamiyat biz uchun muhit vazifasini o'taydi, hech kim bo'shliqda bir birlidan holi yashay olmaydi. Hozirgi kunda ham — ehtimol biz buni his qila olmayotgan yoki tan olmayotgandirmiz — farzandlarimiz o'z farzandlarni o'stiradigan shart — sharoit murakkab bo'lib bormoqda. Zotan, ularga qanday meros qoldirish haqida g'ayg'urish bizning zimmamizda.

Ushbu kitobda Amerikalik faylasuf Hillari Klintonning fikrlarini o'rganib chiqib, bunga qo'shimcha ravishda shuni aytmoqchimanki pedagogika fanlari doktori, professor Ulfat Mahkamovning "Axloq-odob saboqlari" nomli ilmiy asarida ham insonni ulug'lash, uning qadriga etish, ayniqsa o'sib kelayotgan yosh avlodni axloq-odoblil qilib tarbiyalash, ularni kamolga etkazish borasida ko'plab tushunchalarni o'rganish va uni albatta o'z hayotimiz ish faoliyatimiz jarayonida qo'llashimiz mumkin. Ushbu kitobdan farzand tarbiyasida o'z milliy qadriyatlarga tayangan holda o'rganishimiz mumkin bo'lgan boy va teran fikrlarni olish mumkin. Chunki unda inson tavallud topib dunyo yuzini ko'rishi bilan ona mehriining qalb qo'ridan bahra ola boshlaydi va munis alla qo'shig'ini eshitib kamol topadi. "Bola boshidan, uning tarbiyasi beshikdan boshlanadi", — deydi dono xalqimiz. Shuning uchun ham xalqimiz bolalarni go'daklikdan, beshikda yotgan chog'idan, salom berishga o'rgatadi. Insonga, do'stga, keksalarga,

ustoz-murabbiylarga, mehmonga beriladigan salom xalqimizning eng yaxshi xislatlari hurmat-ehtiromini bildiradigan, dini dilga ulaydigan, mehr-oqibat ko'prigi bo'lib, odob-axloqning asosi hisoblanadi. Turli vaziyatda ham yurakdan beriladigan salom kishi yuzida tabassum uyg'otadi. Kitobda salomlashish jarayonida qo'llaniladigan so'zlarning ma'no va mazmunida naqadar muqaddas ezgu niyatlar ifodalangan. Bir e'tibor bering-a! salomlashish eson omon bo'limoq, saqlanmoq, bezarar yurmoq, tinchlik xavfsizlik, salomatlik, xotirjamlik, yaxshilik, qut-saodat kabi ma'nolarni anglatadi. Ushbu "Axloq-odob saboqlari" kitobini o'qir ekanisiz unda siz assalomu alaykum so'zidan boshlab, adolat, aql, axloq, baxt, burch, vatandparvarlik, vafo, do'stlik kabi insoniy fazilatardan tortib, oilada farzandni tarbiyalash, ota-onani rozi qilish kabi ibratli fikrlarni ham olish mumkin. Xalqimizda shunday naql borki "Ota rozi xudo rozi" albatta otalar ham o'z farzandlarining bilimni, tarbiyali bo'lishi uchun harakat qilishadi. Ayniqsa ota va o'g'il o'rtasida bir-birlarini hurmat qilish, o'zaro yordam berish, otaning og'irini engil qilish odat bo'lgan. Demak, oilada farzandlar tomonidan otani hurmat qilish, uning an'analarini avaylab asrash, muborak nomiga dog' tushirmaslik o'zbek xalqining qadimiy odatlaridan hisoblanadi. Chunki har bir farzandning vujudga kelishi uchun ota sababchi bo'lgan zotdir. Otaning mehr bilan farzandini parvarish qilishi, hol ahvolidan hamisha xabar olishi muqaddas burchidir. Shuning uchun ham ota farzandlarining eb ichishi, kiyinishi, ta'lim olishi va boshqa zarur narsalar uchun topgan molini ishlatadi. Shunday ekan har bir farzand ham ota hozir bo'lganda ham uzoqda ekanligida ham unga muhabbatda bo'lishi, ehtiroim qilishi, nasihatlarini, vasiyatlarini esidan chiqarmasligi kerak.

Ushbu kitoblarni o'qib chiqib shunday xulosa qilish mumkinki. Ota-onalar bolalarning o'quv bilish faoliyatini boshqarish, ularda ilmiy bilimlarni o'zlashtirish ko'nikma, malakalarini shakllantirish, bo'sh vaqtlarini to'g'ri taqsimlash va rejani samarali bajarish, ular bilan individual ish olib borish, mahalla va jamoat ishlariga jalb qilish, oilada va jitmioiy hayotda tartib qoidalarga rioya etish ko'nikmalarini shakllantirish, mustaqilligini ta'minlash, bolalar bilan hamkorlikda tarbiyaviy tadbir o'tkazish kabi vazifalarni amalga oshirishda kitob har bir ota-ona, har bir o'quvchi yoshlar uchun eng yaqin do'sti hisoblanadi. Men shu ikki kitob haqida o'z fikrlarimni bayon etdim. O'ylaymanki har

bir kitob-bir maktab hisoblanadi. Shuning uchun kitob o'qish hayotimiz manaviyatimizni yuksaltirishda muhim o'rin tutadi.

5.3. Talabalarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish.

Kitobni diqqat bilan mutocala qilish, undagi hamma tamoyillarni ko'rib chiqish, doimiy mashqlar o'tkazish, ko'proq natijalarga ega bo'lishda tyutorning pedagogik mahorati, o'kazadigan tarbiyaviy tadbirlari, kitobxonlik konferensiyalari, yozuvchi va shoirilar bilan uchrashuvlar, talabalarda tafakkurni anglash va uning beqiyos kuchga ega ekanligiga yordam beradi. Boy-badavlat bo'lish va yuksak muvaf-faqiyatlarni qozonish uchun zarur bo'ladigan mahorat va ko'nikmalarni shakllantirish, talaba xarakterini, ishlash qobiliyatini rivojlantirishda kitob o'qishni ko'ngildagidek tashkil etish ularga hayotda o'z o'rmini topgan shaxs bo'lib kamol topishda muhim o'rin tutadi. Shularning barchasiga erishishga imkon beruvchi kitob o'qish bu o'zini tarbiyalash va irodani mustahkamlash sar'ati hisoblanadi. O'zini-o'zi tarbiyalashda kitob o'qish talabalarda o'z qobiliyati ko'lamini ko'ra bilish, uni namoyon qilish va rivojlantirish, o'zlikni anglash va bilishga oid zarur bo'ladigan ham ichki, ham tashqi tarafdin o'zini o'zgartirishga oid bilimlarni egallash omili hisoblanadi. O'zini o'zi tarbiyalashda kitobga taylanish, uni o'qish va mashq qilish jarayonida shaxs faoliyatida tez sur'atlarda o'sish va sezilarli o'zgarishlar vujudga keladi. Bugungi kunda kelajakda bo'ladigan hodisalarni kitob orqali bilish talabalarda mukammallikka intilish va o'zida bo'lgan narsalardan eng yaxshisini namoyon qilish uchun zarur bo'lgan barcha amallarni bajarishda, shaxsning kamol topishida, har tomonlama manfaatli hisoblanishi bilan birga uning, o'z iste'dodini taraqqiy etishi uchun ihtimolantiradi.

Oliy ta'lim muassasalarida "Eng yaxshi tyutor" nominatsiyasi bo'yicha tanlovlarining doimiy o'tkazilishi ular o'rtasida raqobat muhitini namoyon etadi. Tyutor hodimlari faoliyatining samaradorligi bevosita ta'lim muassasasining ish sharoitlari ta'lim tizimining xususiyatlari o'qituvchilarning individual xususiyatlari talabalarining tarbiyalanganlik darajasi, o'quv qobiliyatlarini ularning sog'lig'iva jismoniy rivojlanishi ota-onalarning farzand tarbiyasidagi mas'uliyati professor-o'qituvchilarning yuqori sifatli faoliyati ijodiy muhitning mavjudligi jitmioiy-psixologik iqlimning yaxshiligi, ta'lim-tarbiya jarayonida ijodiy yondashuvlarning

mavjudligi kabilar muhim o'rin tutadi. T'yutor faoliyatini tahlil qilish jarayonida ularning samaradorligi ko'p jihaddan guruh jamoasi bilan ishlashga layoqatining mavjudligi, yuqori darajadagi mas'uliyat, ta'lim sub'ektlarining birdamligi, hamfikrligi, ta'lim muassasasidagi rag'batlantiruvchi motivatsion muhit bilan bevosita bog'liq. T'yutor faoliyatini takomillashtirishda ta'lim-tarbiya mezonlari talabalarining individual xususiyatlariga, professor-o'qituvchilarning pedagogik mahorati muhim ahamiyatga ega. T'yutorning kasbga yo'naltirish ishlari talabalarining o'z-o'zini anglashlariga, ijtimoiy foydali va samarali mehnatini tashkil etishga o'tkazilishi maqsadga muvofikdir. Bunda talabalar kasb tanlashning ahamiyati haqida mushohada qiladilar. Har bir talabaning qiyofasini, guruh hayotini modeldashtrish, o'tgan o'quv yilidagi o'quv va tarbiyaviy ishlarining holati va natijalarini pedagogik tahlil qilish, ular bilan individual ishlash, rejalar tuzishda jamoaviylik tamoyiliga rioya qilish, ta'lim faoliyatining maqsadini, mazmunini, tashkiliy va baholash kabi diagnostik tarkibiy qismlarini aniqlashtrish, konkretlashtrish faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini belgilash muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda OTMlarining t'yutor tarbiya-jarayonining mazmun-mohiyati, faoliyat yo'nalishlari, talabalar bilan ishlash metodikasi guruh jamoasi bilan ishlashda uchraydigan mavjud muammoli vaziyatlarga tayyorlash psixologik-pedagogik bilimlar, ijodkorlik kobilyatlarini rivojlantirish (tadbirlar, konkurslar, to'garaklar, sayyohatlar, davra suhbatlari o'tkazish) kasbiy madaniyatini shakllantirish uchun psixologik sharoit yaratishda t'yutor faol ishtirok etadi. Shuningdek t'yutor talabalarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, guruh jamoasini boshqarish faoliyati, tarbiyaviy ishlar natijalarini, tadbirlarning muvaffaqiyati to'g'risidagi ma'lumotlarni muvaffaqiyatli ishlarini, tajribalarini yoritib borishni tashkil etadi. T'yutor hodimlari tajribalarini ommalashtrish tizimini yo'lga qo'yish talabalarining vatanparvarlik, milliy g'urur va milliy ifthor, tuyg'ularini shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlariga sadogat ruhida tarbiyalash demokratik jamiyat qurish va "Yangi O'zbekiston miqyosida" sharoitida amalga oshirilayotgan tub islohatlar mohiyati bilan tanishtirib borish o'z qobiliyatlarini va qiziqishlari asosida talabalarni ma'lum bir kasbga yo'naltirish, yuksak maqsadli, bilimli va ma'rifati bo'lishga jalb qilish zarari yo't g'oyalarga ko'r-ko'rona ergashib ketmaslikning oldini olish maqsadida mustaqil fikr yuritishga o'rgatish, mafkuraviy immunitetni

shakllantirish jamiyatimizda mavjud axloqiy normalarga ongli ravishda rioya qilishlarini ta'minlash kabilarini amalga oshiradi. Ushbu jarayonda t'yutor talabaga shaxsining rivojlanishining individual xususiyatlari, uning muhiti, qiziqishlarini o'rganishda tarbiyaviy ta'sirini dasturlash, ular bilan ishlash usullari va shakllari, tarbiyaviy ta'sirlar samaradorligini tahlil qilish tarbiyaviy muhiti yaratish guruh jamoasi bilan ishlash muhiti shakllantirish va ularni turli ijtimoiy tadbirlarga jalb qilish, o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirish ijtimoiy munosabatlarda turli sub'ektlarining ta'sirchanligiga erishish ommaviy axborot vositalaridan foydalanishi - boshqa ta'lim muassasalari bilan o'zaro munosabatlar olib borish kabilar samaradorlikka erishish vositalari hisoblanadi.

T'yutor talabalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda quyidagi test savollariga javoblarni olishi ularning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

1. Hamma ham qo'shiq yasay oladi, ammo faqat ustasigina uning sopini qoq o'tasidan chiqarishga qodir. Ushbu parcha qaysi asardan olingan va muallifi kim?

- A) "Birinchi muallim" Chingiz Aytmatov
- B) "Oltin zanglamas" Shuhrat
- C) "Alvido.. bolalik" Tohir Malik
- D) "Qasoskorning oltin boshi" Xudoyberdi To'xtaboev
- E) "O'gay ona" Ahmad Lutfiy Qozonchi

2. ... insonlik sharaflari xayrli qaror qabul qilishdagina emas, balki turli aziyatlarga qarshisida qabul qilingan qarorda sabr bilan davom eta bilmog'dadir. Ushbu parchani to'ldiring va asar muallifini toping?

- A) Faqat, qizim, (Ahmad Lutfiy Qozonchi)
- B) Ey, o'g'lon (Tohir Malik)
- C) Nodon bola (Shuhrat)
- D) Sabrli bo'lsang (Chingiz Aytmatov)
- E) Yaxshilik qilish (Xudoyberdi To'xtaboev)

3. Payg'ambarning "Dunyoning ishlarini hech qachon o'lmaydigandek, oxirat ishlarini eraga o'ladigandek ado et!" - degan amrini harf-harf-gacha tatbiq etish azmidan hech bir manfaat qaytarolmasdi. Hayotda eng yaxshi muvaffaqiyat qozonishning siri shundadir. Ushbu go'zal parcha qaysi asardan olingan?

- A) Men Malalaman
- B) O'gay ona

- C) Birinchi muallim
D) Layli va Majnun
E) Oltin zanglamas
4. Anavi guruh ham soʻzda shukuh, dabodaba bilan bu nomani yozib, sahifalar yuzini bezagan edilar. Garchi ularning soʻzlari va gʻavgʻolari jahonni va kishilarni oʻziga qaratgan boʻlsa ham, lekin ular yozgan nozik maʼnolarning shavqi forscha boʻlib, unda turkcha zavq ozroq edi. Fors tili bilan soʻzlar nazm etilganidan, faqat forscha bitadiganlarga bahra topdilar. Alisher Navoiyning "Layli va Majnun" (Nasriy bayon) asarida keltirilgan ushbu parchada Anavi guruh deb kimlar nazarda tutildi?
- A) Nizomiy Ganjaviy va Abdurahmon Jomiy
B) Abdurahmon Jomiy va Mavlono Lutfiy
C) Nizomiy Ganjaviy va Xusrav Dehlaviy
D) Xusrav Dehlaviy va Mavlono Lutfiy
E) Amir Shayxim Suhayliy va Nizomiy Ganjaviy
5. Majnun dedi: - Ey muborak yuzli, Majnun seni qayda koʻrgan edi? Yorumgʻ yuzing menga oshna koʻrindi, dardimga soʻzing davo koʻrindi. Sen ham meni izzat qilding, men ham senga erklandim. Layli va Majnun asaridan olingan ushbu parchada Majnun kimga qarata ushbu soʻzlarni aytadi?
- A) Layli
B) Choʻpon
C) Navfal
D) Ibn Salom
E) Laylining otasiga
6. Asli ismi-sharifi Gʻulom Alimov boʻlgan yozuvchi kim?
- A) Xudoyberdi Toʻxtaboev
B) Tohir Malik
C) Chingiz Aytmatov
D) Ahmad Lutfiy Qozonchi
E) Shuhrat
7. Shaharga ilk kelgan kezarlarida unga "mehrbonlik" qilgan Mirsalim birinchilardan boʻlib uning oyogʻiga bolta uradi. Tuhmat tufayli beayb qamogga olinadi. Qamogdagi hayot frontga bogʻlanib ketadi. Ushbu parchada qaysi asar qahramoni gavdalangan?
- A) "Qasoskorning oltin boshi"
B) "Oʻgay ona"
C) "Oʻgay ona"
D) "Oʻgay ona"
E) "Oʻgay ona"

- C) "Birinchi muallim"
D) "Oltin zanglamas"
E) "Alvido... bolalik"
8. ... Bu voqea 1924 yili yuz bergandi. Ha, xuddi oʻsha yil... Hozirgi kolxozimiz ehlari u vaqtlarda oʻtroq kambagʻal-jatqchilar ovuli edi. U vaqtlarda oʻn toʻrt yoshli etim qizcha edim, amakimning qoʻlida turardim. Ushbu keltirilgan parcha qaysi asardan olingan?
- A) "Qasoskorning oltin boshi"
B) "Oʻgay ona"
C) "Birinchi muallim"
D) "Oltin zanglamas"
E) "Alvido... bolalik"
9. Dushen, Oltinoy Sulaymonova, Satimqul, Sayqalbuvi, Qartangboy ushbu qahramonlarni qaysi yozuvchi oʻz asarida gavdalantirgan?
- A) Xudoyberdi Toʻxtaboev
B) Tohir Malik
C) Shuhrat
D) Chingiz Aytmatov
E) Javlon Jovliev
10. Uncha-muncha harf taniganimizdan keyin, "Ota", "Ona" soʻzini bilmasak ham, birinchi yozgan soʻzimiz "Lenin" boʻldi. Bizning siyosiy alifbemiz: "boy", "batrak", "sovet" degan soʻzlar edi. Ushbu parcha qaysi asardan olingan?
- A) Qasoskorning oltin boshi
B) Birinchi muallim
C) Alvido... bolalik
D) Qoʻrgʻma
E) Oltin zanglamas
11. Navoiy "Layli va Majnun" dostonida nimaga alohida eʼtibor qaratadi?
- A) tun tasviriga
B) ruhiyat tasviriga
C) tabiat tasviriga
D) ishq tasviriga
E) kun tasviriga
12. Laylining otasi nima uchun uni Majnunnga bermaydi?
- A) kambagʻal yigitga berishni istamadi

- B) malomatga qolgan yigitga berishdan or qiladi
 C) aqli noraso yigitga berishdan or qiladi
 D) Majnunning otasi quyi tabaqadan edi
 E) kambag'al va xunuk bo'lgani uchun
13. Layli kimlarning oldida sevgisi uchun er o'padi?
 A) onasining
 B) ikki kanizining
 C) otasining
 D) ikki dugonasining
 E) ota-onasining
14. Layli bilan uchrashuv chog'i Majnun qayerda hushidan ketadi?
 A) bog'da
 B) sahrada
 C) maktabda
 D) saroyda
 E) tog'da
15. Qays va Layli qaysi qabilalardan edi?
 A) Qays bani omar, Layli hay qabilasidan
 B) Layli bani omar, Qays hay qabilasidan
 C) Qays bani ozar, Layli haj qabilasidan
 D) Layli bani ozar, Qays haj qabilasidan
 E) Layli bani omar, Qays haj qabilasidan
16. "Siz" ham "sen" ham bir og'izdan chiqadi, - derdi. O'zi shu aqidasiga amal qilardi. Ikki so'zining birida "Jon bolam" deb turar edi. Shuning uchun butun mahalla uni "Jonbolam xola" deb atardi. Ushbu fikrlar qaysi asar qahramoniga tegishli?
 A) "Birinchi muallim" Oltinoy Sulaymonova
 B) "Qasoskorning oltin boshi" Nasiba opa
 C) "O'gay ona" Fotimaxonim
 D) "Oltin zanglamas" Adolat xola
 E) "Alvido...bolalik" Asrorning onasi
17. Qaysi asarda bosh qahramonning ukasi Qodirning bir qizni tasodifan uchratib qolish sahnsi bilan boshlanadi?
 A) Alvido...bolalik
 B) O'gay ona
 C) Qo'rqma
 D) Oltin zanglamas

- E) Qasoskorning oltin boshi
18. "... " yangi davrning yangi va dardchil, yangicha uslubda va o'ziga xos yangi ohang bilan yozilgan yangi romanidir. Muallif o'z fikri, niyati ifodasi uchun shunday- hech kimda o'ylamagan bir badiiy usul-yo'lni topibdi. Yangilik topididlar bilan go'zal va adabiyotdagi originallik taqliddan qutilish bilan, yangicha rang bilan betakror bo'ladi. Ushbu fikrlar qaysi asar to'g'risida aytilgan?
 A) Oltin zanglamas
 B) Qo'rqma
 C) Birinchi muallim
 D) Men Malalaman
 E) Qasoskorning oltin boshi
19. Xudo, payg'ambarlar, Vatan, muhabbat-bari ular uchun yolg'iz o'zigagina xizmat qilishi kerak, hatto soyasiga ham emas! Ushbu parcha qaysi asardan olingan?
 A) Men Malalaman
 B) Birinchi Muallim
 C) Alvido...bolalik
 D) O'gay ona
 E) Qo'rqma
20. Go'ri Amir maqbarasiga borib, Vatanga xizmat borasida ont ichib, Germaniyaga o'qishga ketgan talabalar qismati qaysi asarda tasvirlangan?
 A) Birinchi muallim
 B) Qo'rqma
 C) Alvido...bolalik
 D) Qasoskorning oltin boshi
 E) Men Malalaman

6. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISH METODIKASI.

6.1. Talabalarda dadillik va shijoat madaniyatini shakllantirish.

Talaba qobiliyatlarini rivojlantirish tyutorning bilim va ko'nikmalari tajribalari va juda ko'p sharoitlarga bog'liqdir. Shu jihatdan ham tyutor jiddiy tekshirmay shoshilinch ravishda talabada qobiliyatlar yo'q deb xulosa chiqarishi uning jiddiy xatosi bo'ladi. Qobiliyatlar mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonlarini turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, engil va mustahkam amalga oshirishda namoyon bo'ladi. Demak, qobiliyat shaxsning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda namoyon bo'ladigan individual psixologik xususiyatdir. Shaxsning ma'lum sifatleri pedagogik jihatdan asoslab berilgan vaqt oraliq'ida egallagan faoliyati talablariga javob bersa, bunda mazkur faoliyatga nisbatan qobiliyati bor deb xulosa chiqarishga asos bo'ladi. Qobiliyatlar taraqqiyotining yuksak bosqichi murakkab mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli mustaqil va original tarzda bajarish imkonini beradi. Qobiliyatli ustoz bo'lish juda ko'p mehnatni talab etadi. Qobiliyatli kishilar shubhasiz mehnat orqali olamga mashhur bo'lganlar Qobiliyatlar tyutor pedagogik faoliyatini tashkili etishda muhim o'rin tutadi.

Tyutoridagi bilim, tushuntirish, nutq, tashkilotchilik, obro' ortira olish, diqqatni taqsimlay olish kabi pedagogik qobiliyatlar uning axloqiy madaniyati irodaviy xususiyatlarini namoyon etish bilan ular bir-biri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, bir-biriga ta'sir etadi va bir butunlikni hosil qiladi. Tyutor o'z qobiliyati asosida talabalarining nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutilib qo'yganliklarini tasavvur etishi asosida ularga aniq va tushunarli ma'lumotlar berishi, xarakterini shakllantirish ishlarni rejalashtirishi, ularning qanday o'zlashtirayotganlarini aniqlab olishi va usullarini amalga oshiradi. Tyutor talabaning ichki dunyosiga kira olish qobiliyati uning kuzatish mahoratiga bog'liq. Ushbu jarayonda tyutor talaba shaxsining ruhiy xolatlarni juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik xususiyatlarining o'zgarishlarini ham fahmlab oladi. U biror talabani xafta bo'lganini yoki dars tayyorlamaganini ko'zidan biladi. Ushbu jarayonda

tyutor o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash nutqi, yangi mavzuni tushuntirishi, talabaning javobini tahlil etish o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsa bilan qiziqayotganligi bilini turadi. Tyutorning nutq madaniyati fikrlari ifodasi talabalar uchun aniq va sodda, tushunarli bo'lishi, uzundan uzok jumlatlar, murakkab so'z birkimlari, qiyin termin, iboralarni qo'llashda o'rinni yumor, xazil, engilgina istehzo bilan yaxshi munosabatda bo'lish, nutqini aniq jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan erkin, ifodali, his-hayajoni bo'lishi, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchrasmaligi lozim. Ayrim talabalar tez, ayrimlar sekin gapirishga moyil bo'ladi. Nutq madaniyati tyutor va talabalarining o'zaro birgalikda harakat kilishi va faoliyat ko'rsatishi jarayonlari birlashtirilgan vosita hisoblanadi. Turli xil tillarda so'zlashadigan kishilar bir-birlari bilan murosa qila olmaydilar. Bu esa birgalikdagi harakatning amalga oshirilishini amri mahol qilib qo'yadi. Qo'llaniladigan so'zlar zamirida munosabatlarning mustahkamlanishi shaxslar turli axborotlarni ayriboshlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Nutq yoki so'zlashish jarayonida talabalar hayot kechirish, ijtimoiy tarixiy tajribani o'zlashtiradilar. Bir-birlari bilan munosabatga kirishish jarayonida aniq tovushlardan foydalanish kishilarga moyillik tug'diradi. Til yordamida munosabatga kirishish tufayli borliqning alohida bir kishining miyasidagi in'ikosi boshqa odamlarning miyasida aks etayotgani bilan doimiy ravishda to'ldirilib turadi o'y fikrlarni ayriboshlab axborot berish ro'y beradi. So'zlar muayyan bir mohiyatga ega, ya'ni ashyoviy olamga allaganday tarzda tegishli bo'ladi. Tyutor u yoki bu so'zni ishlatganda anglashilmovchilikka yo'l qo'ymasligi kerak. So'zlar tizimi talabaning butun hayoti davomida rivojlanib va boyib boradi. Uni shakllantirish oliy ta'limning markaziy bo'g'ini hisoblanadi. Nutq bu og'zaki kommunikatsiya, ya'ni til yordamida munosabat qilish jarayoni demakdir. Ijtimoiy tajriba biror bir mohiyatni anglatadigan so'zlar og'zaki kommunikatsiya vositasi hisoblanadi. So'zlar eshitirib, yo ovoz chiqarmasdan aytilishi, yozib qo'yilishi yoki kar, soqov kishilarda biror bir mohiyatga ega bo'lgan imo ishoralar bilan almashtirilishi mumkin. Odamlar o'rtasidagi munosabatni telegraf orqali axborot berishga o'xshatish mumkin emas. Odamlar munosabatiga aloqa bog'tovchilarning his-hayajoni ham qonuniy ravishda jalb etilgan bo'ladi. Kommunikatsiyaning mazmuni munosabatga kirishganlarga taaluqli bo'lib, nutqiy fikr, mulohazalar bilan qo'shilgan xolda tarkib

topadi. Nutqsiz kommunikatsiya vositalariga qo'l bermoq va yuz harakatlari imo-ishora, ohang, pauza, turq-tarovat, kulgu, ko'z yoshi qilish va shu kabilar kiradi. Bular og'zaki kommunikatsiya vositalari so'zlarini to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi, ba'zan esa o'rinni bosuvchi belgilar tizimini hosil qiladi. T'yutor bita so'zning o'zini talabaga goho buyruq, goho iltimos, goho nasihat va h.k. mano baxsh etgan holda turti ohangda talaffuz eta bilish kerak. Nutqsiz kommunikatsiya imo-ishora, pantomimika, nutqning ohangdagi rangbaranglik ham rivojlana boradi. Kommunikatsiya jarayonida teskari aloqalar shakllanadi, ya'ni talaba ham subbatining yuzlaridagi ifodani o'qishga (nutqning), uning ohangida ma'qullash yoki ma'qullamaslik alomatini payqashga, t'yutorning so'zlariga ilova bo'ladigan va kuchaytiradigan qo'l-barmoqlar va yuz harakatining ma'nosi tushunishni o'rganadi.

T'yutor faoliyatida mulqot madaniyati muhim o'rin tutadi. Muomala kategoriyasi umumiy psixologiya fanining asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u o'z ichiga shaxslararo munosabating eng muhim mexanizmlarini qamrab olgan. Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng aloqani mujassamlashtirib, odamlar o'rtasida o'zaro munosabatlarni aks ettiradi. Muomalaning eng muhim tarkibi mulqot sanaladi. Muomala hamkorlik faoliyatining etijoyidan vujudga kelib ko'p qirrali jarayondir. Muomala quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topgan. Muomala o'z ichiga hamkorlik faoliyatining qatnashchilari bilan o'zaro axborot almashinuvini qamrab olgan bo'lib, kommunikativ jabha sifatida tavsiflanishi mumkin. Odamlar bir-birlari bilan mulqotga kirishishi jarayonida muomalaning muhim vositalaridan biri tilga va nutq faoliyatiga bevosita murojaat qiladilar (ikki tomonlama interfaol ta'sir)-mulqotga kirishuvchilarni o'zaro ta'siri, ularning nutq faoliyatida nafaqat so'z orqali fikr almashinuvi, balki hatti-harakati va xulq atvori o'zaro ta'sir o'tkazish tushuniladi. O'zaro bir-birini idrok qilishi, anglashi mulqot jarayonida namoyon bo'ladi. Ya'ni, ulardan biri ikkinchisining ishonchiga loyiq, aqlli, farosatli, tajribali, yuksak tayyorgarlikka ega sifatida idrok qilinadi inson muomalaning tarkibiy qismlarini yaxlit olib qarash, hamkorlik faoliyatida namoyon bo'ladi. T'yutor bilan talabalar hamkorlik faoliyatiga kirisha olsa, shaxsni shakllantirishning maqsad va vazifalariga o'zaro ta'sir ko'rsatsa shundagina pedagogik muomala amalga oshadi. Pedagogik muomala-bu t'yutorning talabaga tasir o'tkazish, ularning bir-birlari bilan ham-

korliklarining faoliyatidir. Hamkorlik o'zaro axborot almashinuvi, turlicha kommunikativ vositalar yordamida t'yutor va talabalar bilan o'zaro munosabatlarni tashkil qiladi. Pedagogik faoliyatda muomala muayyan dastur asosida maqsadni amalga oshirish, rejalashtirish va o'tkazish funksiyasini bajaradi. Ya'ni, muomala o'quv faoliyatini bajarishning vositasi; -Tarbiya jarayonini ta'minlashning va muvaffaqiyatini ta'minlovchi, t'yutor bilan talabalar o'zaro munosabatlarini tashkil qilishda, talaba individualligini takomillashtirishda, iste'dodini qaror toptirishda imkon beruvchi jarayon sifatida xizmat qiladi. T'yutor pedagogik jarayonda etakchi sifatida talabani o'qitish va tarbiyalash vazifasini amalga oshiradi. Shuning uchun ham, uning axloqiy sifatlariga, talabalar bilan muomalasiga nisbatan alohida yuksak talablar quyiladi. T'yutor hayotga endigina kirib kelayotgan, barkamol shaxs sifatida shakllanayotgan bo'lajak mutaxassislar bilan mulqotda bo'ladi.

Shuning uchun ham t'yutor talabalar ta'lim tarbiya jarayonini takomillashirish bilan birga, ularda muomala odob normalari, qoidalarini shakllantirish qobiliyatiga ega bo'lishi muhim hisoblanadi. Talabalarga ta'lim-tarbiya berish, ko'zda tutilgan maqsadga erishish, birgalashtirib harakat kilish, t'yutorning maqsadi bilan hamohang bo'lmog'i kerak. Har bir talabaning tarbiyasi uchun mas'uliyat, intizom, jamoadagi muomala odobi, axloqiy munosabatlarni o'zaro yordam va ishonch kabilariga amal qilish kabilar t'yutorning pedagogik qobiliyatiga bog'liqdir. Ushbu jarayonda t'yutor munosabatlarni o'quv-tarbiya jarayonini takomillashirish, jamoada sog'lom aqliy-ruhiy muhitni vujudga keltirish bilan chegaralanib qolmasdan, balki har bir talabaning e'tiqodiga, foydali ishlariga, ma'naviy qiyofasiga ta'sir ko'rsatishi uning burchini to'g'ri anglashi xulqini to'g'ri baholay olish mas'uliyatiga ega bo'lishi lozim. T'yutor muomala jarayonida uning maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta'minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonun-qoidalariga amal qilishi va ba'zi holatlarda talaba xulqi xatti-harakatidagi sabiy e'tiroz, tanbeh, eslatish kabi vositalar bilan ta'sir o'tkazishi muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda t'yutorning asosiy vazifalari: axborot almashuv, o'zaro ta'sir, o'zaro idrok qilish, to'g'ri amalga oshirishi kabilarini idora qilib turadi. Har bir fikr va mulqotlarni fahmlab turish, talabaning tashqi ko'rimishlariga, o'zgarishlariga e'tibor berishi zarur. Muomala jarayonida ba'zi bir hatti-harakat o'ylamay bildirilgan fikr, ortiqcha imo-ishora odobsizlikka olib keladi. Odobsizlik esa vaziyat, qarama-

qarshilik ziddiyatli vaziyatni keltirib chiqaradi. Buning natijasida muomala fikr almashuv o'zini vazifasini nizoli vaziyatga bo'shatib beradi. Pedagogik muomalada psixologik aloqa o'rnatish alohida ahamiyatga ega, chunki talaba bilan o'zaro munosabat, hurmat ishonch negizida ko'riladi. Bunda tyutor talabaning huquq majburiyatini, uning, jamoat joylarida, oilada bajaradigan vazifasi nimadan iborat ekanligini e'tibordan chetga chiqarmasligi lozim. Tyutorning prinsipialligi, talabalariga ta'sir o'tkazish samarasi uning talabchanligida o'z aksini topadi. Bundan tashqari u o'ziga ham o'ta talabchan bo'lmog'i, shaxsiy namunasi bilan tabiiy ravishda obru-e'tibor qozonmog'i lozim. Muomala jarayonida va hamkorlik faoliyatida tyutorning talabalariga ta'sir o'tkazish natijasida ularda - o'z-o'zini va o'zgalarni hurmat qilish - o'z-o'zini va boshqalarning faoliyati, xulqini baholash - o'z-o'zini boshqarish - o'z-o'zini nazorat va o'zgalarni nazorat qilish - o'z-o'zini takomillashtirish xususiyatlari shakllanadi. Do'stona muomalada talaba bilan tyutor o'rtasidagi bilimlarni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi va mukammal shaxsiy fazilatlarini tarkib toptirishga xizmat qiladi. Pedagogik jarayonda sodir bo'ladigan muomala odobi, tyutorning axloqiy madaniyati, tarbiyalanganlik darajasi aks etadi. Uning pedagogik kasb egasi sifatida o'ziga, o'z kasbiga, talabalarga bo'lgan munosabati uning mahoratida yaqqol namoyon bo'lishi mumkin. Pedagogik jarayondagi aloqalar tizimida tyutor bilan talaba o'rtasidagi muomala munosabatlar katta o'rin egallaydi. Pedagoglar jamoasida ijodkorlik muhiti, muomala odobining shakllanishida jamoat tashkilotlarining roli kattadir. Ular tyutorning obro'sini oshirish, jamoat ishlariga faol qatnashtirish yo'li bilan talabalarining axloqiy madaniyati, mas'uliyatini oshirishiga ko'maklashadi. Tyutor har bir so'zini o'ylab gapirishi, talabalarining so'zi, fikri, mulohazalarini tinglay olishi va jamoada ular bilan o'zaro muomala munosabatlar asosida shaxsini shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan mazkur masalalarni hal qilishi, kuch g'ayratini, qat'iyyatni, tirishqoqlikni, tadqiqotlar olib borishga intilishini, yangi vaziyatga, yangi jamoaga kirishish qobiliyatini, samimiylik, to'g'rilik va halollikni, o'tkir aql-idrokni rivojlantirishi muhim hisoblanadi. Tyutor ta'lim tarbiya jarayonini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarga ega bo'lish uning pedagogik faoliyatida madaniyatli ekanligini namoyon etadi. Ushbu jarayonda tyutor talabalarni kuzatish, ularning jamiyat hayotidagi ijimoiy g'oyalarga

bo'lgan munosabatlarni o'rganish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar asosida tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish, chuqur tahlil qilish, pedagogik tizlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir tizimga solishga oid pedagogik bilim, ko'nikma, malakalarga ega bo'lishi muhim. Chunki tyutor talabaning yaxshi o'qishi, samarali mehnat qilishi, yaxshi dam olishi, hamma vaqt qiziqarli mashg'ulotlar bilan band bo'lishi kabilarini tashkil etishini uyushtirish uning pedagogik mahoratiga bog'liq. Yangi O'zbekiston sharoitida olib borilayotgan ulkan ishlarni talabalarga tushuntirish bilan birga ularning tafakkurini, o'zligini anglash imkoniyatlarini ruyobga chiqarish va ma'naviy intellektual, aqliy amaliy rivojlanishi uchun yangi shart-sharoitlar yaratadi va yuksak ma'naviy va axloqiy talabga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtiradi. Tyutor tarbiya jarayonida talabalarda yangi O'zbekiston ijimoiy hayot, jamiyat taraqqiyoti ta'limning inson qadrlarini ulug'lash, shaxs kamoli va o'qituvchi faoliyati haqidagi bilimlarni rivojlantirishga oid munozaralar, tadbirlar, uchrashuvlar o'tkazishi kabilar shaxsning ham jismoniy, ham aqliy va ma'naviy kamol topish jarayonini rivojlantiradi. Ushbu jarayonda tyutor talaba shaxsini rivojlanishining biologik va ijimoiy xususiyatlarining o'zaro chambarchas bog'liq ekanligini pedagogika va psixologiya fanlari asosida chuqur o'rganishi, ularning har tomonlama kamol topishining samarali bo'lishida ta'sir ko'rsatadi. Tyutor talaba shaxsi faoliyatining shakllanishini tahlil qilishida avvalo talabaning tarbiyalanganlik darajasi va hayot sharoitlarini chuqur o'rganadi. Ularning yosh va o'ziga xos xususiyatlarini, ruhiy holatlarini hisobga oladi. Talabaning xarakteri, xulq-atvori umuman jismoniy va ma'naviy taraqqiyotini o'rganadi va bu ularning ehtiyojlari, intilish va qiziqishlari o'zgarishlarni sodir bo'layotgani holatlarni muvotazam ravishda kuzatib boradi. Tyutorning eng muhim vazifasi talaba shaxsini shakllantirishda ijimoiy muhit bera olmagan narsalarni tarbiya orqali hosil qiladi. Hatto tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklarni ham o'zgartirib, shaxsni kamolga etkazish mumkin. Tyutorning har qanday faoliyati xoh o'yin, mehnat, o'qish, sport va boshqalar talaba shaxsining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Shaxs faoliyati ham mazmunan, ham shaklan o'zgarib borishi natijasida talaba hayotida o'quv jarayonlarining ahamiyati va ta'siri beqiyos kattadir. Chunki bilimlarni o'zlashtirish asosida ularning tafakkuri, ijodiy qobiliyatlari, ijimoiy xulq normalari shakllanadi. Shaxs g'ayasi

yoshda bo'lishidan qat'iy nazar, ularning rivojlanishida tarbiya ta'siri mavjud, chunki qacda tarbiya jarayoni muammolari to'g'ri hal etilisa, shundagina shaxs tarbiyaning roli va imkoniyatlariga ishonch bilan qaraydi. Tarbiya shaxsning rivojlanishini ta'minlash bilan birga ularga uning mohiyatini tushunish, bilish faoliyatining o'zgarish sabablarini aniqlash imkoniyatini beradi. Ushbu jarayonda t'utor sog'lom avlod tarbiyasini rivojlantirish, shaxsning shakllanish masalalariga to'g'ri yondoshish, talaba tabiati, tuzilishi, xulq atvorini va unga sabab vositalarini bilishi zarur. Shaxsning rivojlanish jarayoni bir qancha omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Irsiyat, ya'ni biologik omil, hamda muhit, ta'lim va tarbiya shaxs faoliyatining faolligini shakllantirishning asosiy omillari deb tushuniladi. Yangi O'zbekiston ta'lim tizimini yuksak darajaga ko'tarish barkamol avlodni voyaga etkazish bevosita t'utorning faoliyatiga bog'liq hisoblanadi.

6.2. Talabalarda o'z-o'zini boshqarishda pedagogik rahbarlik

T'utor pedagogik faoliyatida talabalarda fidoyilik, o'z haq huquqlarini anglash, o'rtoqlari bilan hisoblashish, qo'lga kiritgan yutuqlarini mustahkamlash kabi xususiyatlarini shakllantirish asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu jarayonda talabalar o'z-o'zini boshqarish asosida o'zbek xalqining milliy madaniyatini o'rganish, aqdodlarimizni ulug'lash, hozirgi va kelgusi avlodni barkamollashtirish, inson qadriini ko'tarishga, ma'naviy va moddiy boyliklardan unumli foydalanish kabilarini amalga oshirishda keng imkoniyatlarga ega bo'lish bevosita t'utorning pedagogik faoliyatiga bog'liq hisoblanadi. Talabalar o'z-o'zini boshqarishning asosiy maqsadi ilm va hunar o'rganishga oid guruh jamoasini tuzish va u orqali ularning qanday kasblarga qiziqayotganligini bilish, shu usul bilan muammolarni hal qilish yo'llarini izlash ularning bo'sh vaqtini qiziqarli va mazmunli bo'lishiga erishish kabilaridan iboratdir. Talabalar o'z-o'zini boshqarish asosida ularning bo'sh vaqtlarini tashkil etish shakli va metodlarini aniqlash, ularning ijobiy ishlarini rag'batlantirish t'utorning pedagogik mahoratiga bog'liqdir. Ushbu jarayonda t'utor talabalarda tadbirlarda keng ishtirok etish, oshkorlik, tanqid va o'z-o'zini tanqidini rivojlantirish, ijtimoiy haqiqat va to'g'ri fikr tamoyillariga amal qilish, darsdan tashqari ishlarini tashkil etish, ularni ilmiy texnik va ijodiy ishlarga jalb etish, fizkultura va sport ishlari bilan shug'ullanish, sog'lom turmush

tarzini tatbiq qilishda faollik ko'rsatadi. Inson qadriini ulug'lash tobora ko'proq hal qiluvchi kuch bo'lib kelayotgan bir paytda har bir talabanning fikrlash doirasini kengaytirish, jamoa manfaatini o'z manfaatidan yuqori qo'ya olish, o'z vazifasiga vijdonan, siddiqildan munosabarda bo'lish kabi fazilatlarni o'z-o'zini boshqarish tizimi orqali amalga oshirish, t'utorning pedagogik rahbarlik qilishiga bog'liqdir. Bu vazifalarni amalga oshirishda talabalar o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirish asosida fan asoslarini chuqur egallash, yoshlarni yangi O'zbekistonga cheksiz sadoqat ruhida tarbiyalash zarur. Talabalarda kasb tanlash, darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish, ular o'rtasida o'z-o'ziga xizmat qilishni rivojlantirish, ular har bir mulkni avaylab saqlash hissasini uyg'otish hamda ongli intizom va axloq madaniyatini tarbiyalashda t'utorning faol ishtirok etishi muhim o'rin tutadi. Hozirgi zamon ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni chuqur his qilishi va amalga oshirishda talabalar aniq yo'nalishlar ko'rsatish t'utor pedagogik faoliyatining asosiy vazifalari hisoblanadi. T'utor faoliyati o'z-o'zini boshqarishdagi uslub va yo'nalishlarini yaxshilashga qaratilgan bo'lishi muhim hisoblanadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyotini mustahkamlash va rivojlantirishda har bir t'utorning yuqori tafakkur egasi bo'lishi, pedagogika fani yutuqlari va ilg'or tajribalaridan yaxshi xabardor bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Ayni bir vaqtda ular o'z-o'zini boshqarish jarayonini demokratlashtirish, ijodiy faollikni oshirish, ta'lim-tarbiyani yuksaltirish, hamkorlik pedagogikasini takomillashtirish, tarbiya jarayonini metodik yaxshilash, talabalar ta'lim berish va tarbiyalashda rasmiyatilikni yo'qotish, jamoatchilikning rolini oshirish kabi vazifalarni amalga oshirishga tayyor bo'lishlar talab qilinadi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish, tarbiyaviy ishlarni yaxshi yo'lga qo'yish, yangi mutaxassisni kamolotga etkazish, ularni demokratiya va oshkorlikka o'rgatish hamda rivojlantirish kabilar t'utorning ish tajribalarida egallagan bilim, ko'nikma hamda malakasiga tarbiyaviy ishlarining metodikasini puxta o'zlashtirishlariga bog'liq. Yangi O'zbekiston sharoitida talabalar o'z-o'zini boshqarishga pedagogik rahbarlik qilishda t'utorning kuzatishlari, ish tajribalari o'tkaziladigan tarbiyaviy ishlari ularning turli metod va shakllardan foydalanishlari o'z navbatida ularning pedagogik-psixologik bilimni, jamoa va har bir talabanning o'ziga xos tomonlarini bilishni talab qiladi. T'utor faoliyati tarbiyaviy ishlar jarayonida uchraydigan qiyinchiliklar va qarama-

qarshiqliklarni bartaraf etishga talabalarning o'z-o'zini boshqarish ishlarini tashkil etishga, tarbiyaga har tomonlama yondoshishga va izchil ishlashga oid bilim va malakalari etarli darajada bo'lishi muhim o'rin tutadi. Shunga ko'ra talabalarning o'z-o'zini boshqarish ishlarini tashkil etish uchun ularning faoliyatini yuqori, o'rta, past darajalarga bo'lib chiqish maqsadga muvofiqdir. Yuqori darajaga pedagogika va psixologiyani yaxshi bilgan, talabalarning o'z-o'zini boshqarish ishlarini yaxshi tashkil etgan va bu sohada malaka hosil qilgan, o'zining bilimlarini turli pedagogik vaziyatlarda qo'llay oladigan qobiliyatli talabalar guruhi kiritiladi. O'rta darajaga o'rganilayotgan mavzuni qoniqarli bilgan, lekin o'zga sharoitlarda bilimlarni amaliy jihatdan qo'llashga qiyinalayotgan, o'z-o'zini boshqarish tadbirlarini tashkili etish va o'tkazish malakasiga ega bo'lmagan tyyutorlar ko'rsatiladi. Past darajani esa qo'yilgan masalani yaxshi bilmagan, o'z bilim va malakalarini tajribada qo'llay olmagan, o'z-o'zini boshqarish talablarini tashkil etish va ulariga yordam berish malakasiga ega bo'lmagan tyyutorlar guruhidan iborat bo'ladi.

O'rta va past daraja deb ko'rsatilgan guruhi talabalarida tyyutorlar etarli darajada malaka egallamagan, ilg'or o'qituvchilarning tajribalarini to'liq o'rganmaganlar ko'rsatiladi. Bu salbiy holatlar faqatgina talabalarining o'z-o'zini boshqarish faoliyatidagina emas, balki tarbiyaviy ishlarda ham jiddiy kamchiliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. O'z faoliyatini yuqori darajaga olib chiqish uchun tyyutor OTMlarida talabalar o'z-o'zini boshqarishining ahamiyatini yaxshi tushunish haqidagi bilimlar va tarbiyaviy tadbirlarni rivojlantiradi. Talabalarining o'z-o'zini boshqarishga pedagogik rahbarlik qilishda tyyutor quyidagi talablarni amalga oshiradi.

Talabalar bilan ishlashda talabchanlik, o'zlarining kuchlariga ishonchni kuchaytirish, pedagogik-psixologik adabiyotlarni o'rganish, bilim va ko'nikmalarni egallashi o'z-o'zini boshqarishning mohiyati va vazifalarini tushunish, ularning yosh va individual xususiyatlarini o'rganish, fanlarni o'zlashtirishga qiziqira bilish, qiyinchiliklarni engish, jismonan rivojlantirishda muvaffaqiyatlarga erishish, pedagogik rahbarlik qilishda o'z ishining natijalarini baholay bilish, tahlil qilish va boshqalar.

Tyyutor nazariy, amaliy, metodik va psixologik bilimlarni egallash asosida talabalarni o'z-o'zini boshqarishga oid bo'lgan tadbirlarni

o'tkazishga qiziqira bilish, aniq maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda talabalar faoliyatining hamkorligi va mustaqilligidan keng foydalanadi. Tarbiyaviy tadbirlarni tayyorlashda va o'tkazishda hal qiluvchi masalalarning ahamiyatli bo'lishiga erishish kabllarni amalga oshiradi.

Buning uchun tyyutor talabalarining o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish bo'yicha olib boriladigan ishga tayyorgarlik darajasini, shart-sharoitlarini yaxshilash, metodik tavsiyalar tayyorlash kabi jarayonlarni nazariy va amaliy jihatdan puxta egallash, o'z faoliyatining o'ziga xos muhim tomonlarini o'zlashtirib borish va takomillashtirishda ishni to'g'ri va puxta tashkili etish, ta'lim-tarbiyani yuqori darajada olib boradi. Tarbiya jarayonidagi muammolar, vazifalar qay darajada hal etilayotganini o'rganish va vujudga kelgan ijobiy tajribalarni ommalashtirish, oshkoralik, demokratiya asosida ish olib borish tyyutor oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. Shunday ekan, yangi O'zbekiston taraqqiyotida har bir tyyutor o'z talabasini adolat va oshkoralik, haqiqat va to'g'riso'zlik, kamtarinlik va fidoyilik, ijtimoiy faollik va iqtisodiy rivojlanish, ma'naviy poklanish va inqilobiy yangilanish, siyosiy tafakkur kabi umumbashariy qadriyatlarini e'zozlashga va shunga amal qilishga o'rgatishi lozim. Demokratiya va oshkoralik sharoitlarida talaba hayotining barcha sohalarida tyyutor faollik ko'rsatishi va ularni o'z-o'zini boshqarishga o'rgatishda har qanday to'siqlar va qiyinchiliklarni bartaraf etishlari lozim. Bunda albatta tyyutor talabalar guruh jamoasi, oila, yoshlar ittifoqi va mahalla bilan hamkorlikda ish olib borishi lozim.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining o'z-o'zini boshqarish faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishida tyyutor, yoshlar uyushmasi guruh jamoasini birlashtirish, ijtimoiy faollik va tashabbuskorlikni rivojlantirish asosida ular faoliyatiga har taraflama ko'maklashadi. Ushbu jarayonda tyyutor guruh jamoasi faoliyatini o'rganish asosida yoshlar ittifoqi bilan birgalikda ish olib boradi. Tyyutor talabalarining doimo o'z-o'zini boshqarish ishini nazorat qilish bilan birga ularning ish tajribalarini umumlashtirish va ommaviylashtirishda xizmat qiladi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, tyyutor pedagogik faoliyatida talabalarining o'z-o'zini boshqarish ishini takomillashtirishda ularning tajribalari, metodik ishini o'rganadi va ularning ish shakllarini aniqlashda yoshlar ittifoqi bilan uzviy ravishda "Talabalarining o'z-o'zini boshqarishi", "Ijtimoiy faollikni tarbiyalash", "Talabalar qo'mitasi — o'quv-tarbiya ishlarining

tashkilotchisi”, “Talabalarining o‘z-o‘zini boshqarish mazmuni va shakli” kabi mavzularda ma‘ruzalar o‘tkazadi. Tutors yoshlar ittifoqi bilan talabalar o‘rtasida ro‘y berayotgan o‘zgarishlarni, ularning darsga qatnashishlarini hisobga olib borishni tashkil etadi. Ularning kun tartibiga rioya qilishlarini nazorat qilib, o‘quv xonalarini jihozlashda, o‘quv faoliyatini uyushtirishda, o‘quv jarayonida talabalarining o‘zaro yordamini tashkil qilishda, auditoriyadan tashqari o‘qishni yo‘lga qo‘yishda, o‘quv fanlari bo‘yicha olimpiadalar, kechalar tayyorlash va o‘tkazishda talabalarga tashkilotchilik qiladi. Shuningdek, talabalarga madaniy-ma‘naviy tarbiyaga oid adabiyotlar, tajribali o‘qituvchilar ish tajribasini o‘rganish ularning o‘z-o‘zini boshqarishga bevosita rahbarlik qilish ishlarini amalga oshiradi. Tutor talabalar faoliyatini yaxshi yo‘lga qo‘yish ish faoliyatini, qobiliyatini, tashkilotchiliklarini o‘rganish ayniqsa, ularning o‘z fikriga erkin bo‘lish shart-sharoitlarini yaratadi. O‘z-o‘zini boshqarish jarayonida talabalar o‘rtasida qiziqarli ishlarni tashkil etishga ular javobgarlik, intizom, faollik har bir topshiriqni mas‘uliyat bilan bajarish, o‘z-o‘zini boshqarishni to‘g‘ri tashkil qilish ishlariga tutor pedagogik rahbarlik qiladi. Ushbu jarayonda talabalar o‘z qobiliyatlarini burchlarini sharafla bilan bajarishda tutor ularga maslahatlar berish, o‘z-o‘zini boshqarish, jittimoiy faollikni oshirish, axloqiy e‘tiqodlarni shakllantirishga oid vazifalarni amalga oshiradi. O‘quv yilining dastlabki kunlaridan talabalarni o‘z-o‘zini boshqarish to‘g‘risidagi Nizom bilan yaqindan tanishtirishi, faollarni saylashi va ularning o‘z-o‘zini boshqarish faoliyatiga rahbarlik qilishi va turli yo‘nalishlarni tashkil etishi kabilar tutor ish faoliyatini takomillashtirishda muhim hisoblanadi.

Tutorning bevosita rahbarligida talabalarining o‘z-o‘zini boshqarishi uchun alohida xona tashkil etiladi. Unda tutor va o‘quv, mehnat, tozalik, tartib-intizom, xo‘jalik komissiyalarining rejalari, adabiyotlar ro‘yxati, talaba-tashkilotchilariga yordam, talabalar majlisi o‘tkazish tematikasi haqida ma‘lumotlar o‘rin oladi. Unda talabalar foydalanishlari uchun me‘yoriy hujjatlar, materiallar, maqolalar, rejalar, metodik tavsifatlar, maslahatlar o‘rin olishi mumkin. Talabalarining o‘z-o‘zini boshqarish jarayonida tutor ulariga rejalarni tuzish, axborot soatlarini o‘tkazishda yo‘llanmalar, maslahatlar beradi va ishtirok etadi. Bunday hamkorlik samarali natijalarga olib keladi. Ishlarni rejalashtirishda har bir masalani tez va aniq xal etishga harakat qilish, mas‘uliyatni

doimo his etish, izlanish hamda axloq, ishechanligi, tashkilotchiligi va tashabbuskorligi bilan boshqalarga namuna bo‘lishi ta‘lim-tarbiyaviy masalalarni xal etishda aniq amaliy yordam ko‘rsatishi, ularga foydali maslahatlar berishi, o‘z ishidagi barcha tadbirlarning samarali bo‘lishi ko‘p jihatdan tutorning pedagogik faoliyatiga bog‘liq. Ushbu jarayonda tutor talabalarining qobiliyatlarini hisobga olgan holda, vazifalarni aniq taqsimlashi, tarbiyaviy ishlarini har tomonlama to‘g‘ri rejalashtirish, talaba hayotining barcha tomonlarini bilishi va bunda ular bilan birga ishlashi muhim hisoblanadi. Ishga ob‘ektiv baho berish, to‘g‘ri, xaqqoniy xulosalar chiqarish, prinsipial talablar qo‘yish va ularga talabalarni o‘rgatish, hamkorlikda ishlash asosida turli bayramlarni nishonlash, yangi o‘quv yilini munosib kutib olish, amalga oshiriladigan tadbirlarni tayyorlash, mustaqil fikrlash va harakat qilish, mehnatga va boshqa ishlarni tashkil qilishda ilg‘or usullarni qo‘llash, ularning boshqarilishini nazorat qilib borish o‘quv-tarbiya ishlarining yuqori darajada bo‘lishi uchun kurashish kabilar o‘z-o‘zini boshqarishning samarali bo‘lishini taminlaydi. Buning uchun talabalarining mustaqillik va tashkilotchilik qobiliyatlarini aniqlash uchun quyidagicha savollarga javob olinadi.

1. Sen qanday topshiriqni bajarasan, ular doimiy yoki vaqtinchalikmi?
2. Sen o‘z guruhing uchun qiziqarli va foydali ishlarni o‘ylab topa olasanmi? Agar kerak bo‘lsa guruh majlisida, talabalar yig‘inida so‘zga chiqqa olasanmi?
3. Ota-onalaring sen bajarayotgan topshiriqqa qanday munosabadda bo‘lishadi?
4. Sen bu o‘quv yilida qanday masalalarni muvokama qilishni xohlar eding?
5. O‘z-o‘zini boshqarishda qanday mezonlarga amal qilish kerak?

Ushbu savollar asosida talabalarining tashabbuskorligi va mustaqillik darajasini, jamoa topshiriqlarini qanday bajarayotganliklarini, qanday yutuq va kamchiliklar mavjudligini, o‘z-o‘ziga tanqid ko‘zi bilan bo‘lgan munosabatlarni aniqlash mumkin. Tutor yangi O‘zbekistonning yangi sharoiti va imkoniyatlarini, o‘qitishning shakli va metodlarini yanada takomillashtirishda va samarali ishlarni amalga oshirishi zarur. Bunday o‘zgarishlar talabalar faoliyatidagi to‘plangan tajriba va barcha qimmatli narsalardan imkon boricha kengroq foydalanish va ularni yangi bilim

va echimlar bilan birga puxta qo'shib olib borish imkoniyatini yaratadi. Tyutor talabalarining tashqi ko'rinishlarini nazorat qilish, ular ishini takomillashtirish, darsga tayyorgarligini tekshirish, reydlar, eng yaxshi matematik, biolog, tarixchi mavzusida konkurs-ko'riklar o'tkazishga pedagogik rahbarlik qiladi. Buning uchun reja ishlab chiqiladi. Talabalarining bilim hamda o'quv va malakalarini og'zaki tekshirish uchun savollar tuziladi. Tekshirish davrida ularning bilimiga, tarbiyaviy ishlarni boshqarish uslubiga alohida ahamiyat beriladi. Ushbu jarayonda, talabalarining ilmiy-amaliy anjumanlarini o'tkazish, ilg'or tajribalarni o'rganish va umumlashtirish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni tugatish, tarbiyaviy tadbirlarni belgilash va unga talabalarni jalb qilish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, talabalarining taklif va mulohazalari, maslahatlarning qanday bajarilayotganini tekshirish va o'z-o'zini boshqarishni samarali tashkil etish tyutorning nazorati va tashkilotchiligiga bog'liq. O'z-o'zini boshqarish jarayonida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashga oid suhbatlar o'tkazish, ularda ijodkorlikni shakllantirish, amaliyotni tashkil etish, mehnat jamoalari bilan shartnoma tuzish, o'quv-metodik xonalarni tashkil etish, tashabbuskorlik va mustaqilligini rivojlantirish maqsadida "Guruh jamoasida talabalar ishini tashkil etish va o'qitish", "Ijtimoiy foydali mehnat—o'z-o'zini boshqarishdagi asosiy yo'nalishlardan biri", "Ongli intizom va madaniy xulqni tarbiyalashda talabalar faoliyati" kabi mavzularda fikr almashish va ular bilan amaliy mashg'ulotlar o'tkazish muhim hisoblanadi. Unda tyutor reja asosida ish yuritish xujjatlarni tartibga keltirish, hisobotlar, guruh majlislarini o'tkazish, ularning tematikasini aniqlash, qarorlarini tayyorlash bo'yicha talabalar bilan hamkorlikda ishlarni amalga oshirish ularda tashkilotchilik mahoratini rivojlantiradi. Talabalar o'z-o'zini boshqarishni rivojlantirishda guruh yig'ilishlarini o'tkazish, jamoa o'rtasida ularning natijalarini ko'rsatish, tartib intizomni yaxshi yo'lga qo'yish, ularning mustaqillik va tashabbuskorligini oshirish, auditoriya xonalari va jilozlarini toza va ozoda saqlash, axloq madaniyatiga rioya qilish, tashqi ko'rinishlarini nazorat qilish va dam olishlarini tashkil etish kabilar o'quv sifatini oshirishga, navbarchilik ishini tashkil qilishga imkoniyat yaratadi. O'z-o'zini boshqarishda har tomonlama o'rnatilgan talabalar bilan birga tozalikka rioya qilmaydigan, darslarni yaxshi o'zlashtirmaydiganlarni ham uchratish mumkin. O'z-

o'zini hurmat qilish, madaniyati bo'lish, odamning qadr-qimmatini asrash, o'zini yaxshi ko'rish, mammanlik, mag'rurlik deb tushunmasdan, balki o'zidagi oliyanoblik, softik, ishonch kabilar talabani o'ziga o'zi nazar tashlashga, o'z kasbi va taqdiri ustida o'ylashga ta'sir ko'rsatadi. Natijada har bir talaba o'ziga topshirilgan mas'uliyatni sezadi. Topshirilgan ishonchni oqlash, talaba degan yuksak nomga dog' tushurmaslikka harakat qiladi. O'z kasbi bilan faxrlanadi. Talabalar o'z-o'zini boshqarishi tufayli bo'sh vaqtlarini ko'ngili o'tkazadilar. Bu esa ularda turli to'garaklar tashkil etishga, ijodkorligini rivojlantirishga yordam beradi. Talabalarining o'z-o'zini boshqarish faoliyatida olib boriladigan ishlar ularning hayotiy tajribalarini o'stirishga, xarakter va dunyog'qarashini shakllantirishda, Vatanga bo'lgan muhabbatini so'zda emas, balki ishda — yaxshi o'qishlari, mehnatda ilg'or bo'lishlariga imkoniyatlar yaratadi. Tyutor talabalarni a'lo o'qishga va mehnatda ilg'or bo'lishga, o'z tengdoshlariga yordam berishga, xulqi va odobi bilan namuna bo'lishga intilish va o'qituvchilik kasbini egallash, mustaqil ta'lim olish xususiyatlarini mustahkamlaydi. Shuningdek talabalarda fanlarni o'zlashtirish, imon, e'tiqod, mehnatsevarlik, kasb va hunarga ishtiyiq, o'z o'lkasiga qiziqish kabilarining shakllanishida va mustaqil irodali, yuksak inson bo'lib etishishlarida o'z natijasini ko'rsatadi. Buning uchun tyutor talabalarining o'z-o'zini boshqarish ishiga bevosita rahbarlik qilish hamda ish rejalarini tuzishga, ommaviy tadbirlar o'tkazishda navbarchilik, ozodalikni saqlash, obodonlashtirish jarayonlarida o'zaro yordam kabilarini tashkil etishda pedagogik va metodik yordam berishlari zarur.

Tyutor o'quv yili davomida amalga oshiradigan ishlarni, nazorat qilib borishi, guruh jamoalarining ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishi, talabalarining qiziqish va e'tiborlarini hisobga olishi, zarur hollarda oliy ta'lim muassasalari ma'muriyatiga taklif bilan kirishi lozim.

Tyutor talabalarining o'z-o'zini boshqarish faolligini oshirishi, uning mohiyatini keng tushuntirishi, ilg'or fakultetlar ish tajribalaridan keng foydalanishi, hisobotlar, muhokamalar, yakuniy ishlar kabi ishlar bo'yicha faol talabalar bilan uchrashuvlar o'tkazish hisobotlarini eshitishi ularda bilim, tashkilotchilik qobiliyati, hurmat va e'tiborli bo'lish, o'z-o'zini boshqarish o'rganish, o'z ishlardan ko'zlangan maqsadga erishish malakalarini egallaydilar. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda yangi O'zbekiston sharoitida bo'lajak muta-

xassislarning ma'lumoti va ma'naviy jihatlarini, insoniylik, to'g'ri, sadoqat, mardlik, vijdonlilik, mehnatsevarlik o'qishga ongli munosabat va mas'uliyat, milliy g'azablarimizni shakllantirish kabirlarni amalga oshirish t'yutorning asosiy vazifalari hisoblanadi.

6.3. T'yutor faoliyatida tarbiyaviy ishlarini tashkil etishning HARAKATLAR DASTURI

№	Tarbiyaviy tashkilot nomi	Bajarish muddati	Mas'ul va ijrochilar	Kutilayotgan natija, hujjatlarini taqdim etish shakli
1	Talabalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar rejasini ishlab chiqish va bajarishni tashkil etish	25 avgust	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar	Tasdiqlangan ish rejasi bo'yicha ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy tashkilot amaliy maqsadli tashkilot etishidir.
2	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari, Vazirlar Mahkamasini qarorlari, Vazirlik hay'ati qarorlari, buyruqlari va modellarida berilgan vazifalarning OTMlarda to'laqonli bajarilishini tashkilot etish	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar	T'yutorlar rahbarligida talabalar ijro intizomi mustahkamlanadi va topshiriqlarning to'laqonli bajarilishi ta'minlanadi. Ijro intizomi holati muhokamasini bo'yicha bayonoma va qarorlar tayyorlanadi.
3	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sharhlarini, Mirziyoyevning nutqlarini, ma'naviy-ma'rifiy va ta'lim sohasidagi hujjatlarini, ishlar va fikr-mulohazalari asosida "Bankamoli avlodni tarbiyalash" mavzusida targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar	Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida o'quvchilarning bilimlari boyitiladi. Targ'ibot ishlarini rejasi. Ushbuby materiallar. Tashkilot o'keazilganligi to'g'risida axborot.
4	Ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy sohaga oid O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasini qarorlari mazmunini bilan t'yutorlar munshirub borish	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar	T'yutorlarning ta'lim sohasini yanada rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar haqida tushunchalarni boyitish boriladi. Tashkilot o'keazilganligi to'g'risida ma'lumotlarni tayyorlanadi.
5	T'yutorlar bilan tarbiya jarayonini samarali tashkilot etish bo'yicha tashkilot yuqori sarf-yarida tashkilot etish, maktab Talabalarining ijtimoiy-psixologik qiyofasini shakllantirish, ularga ustoz-murabbiylarni biriktirish, ushbuby materiallar bilan ta'minlash	Seng'ar o'g'ning barmah, aksinchi halasi	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar, yoshlar ittifoqi	Talaba o'quv-tarbiya jarayonida faol ishtirok etish, ko'nikmalarni hosil qilinishi. Ularga ustoz-murabbiylar biriktiriladi. Tasdiqlangan guruhlar t'yutorlari to'ysati.

6	Talaba odob-xalqoq haqida monitoring ishlarini amalga oshirish, uning natijalarini muhokama etish, zarur choralar ko'rib borish	Har oyda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar "Yoshlar ittifoqi" ekanchisi	Guruh ma'naviy-xalqoq mahiti yanada yuksalishadi. Talabalarining odob-xalqoq qoidalarini rivojlantiradi.
7	Ma'naviyat va ma'rifiyat bo'yicha: - xonalarni Respublika ma'naviyat targ'ibot markazi tomonidan ishlab chiqilgan lavriyayonoma asosida jilhozlash; - xonalarni ko'rganli va targ'ibot vositalari, ushbuby, ilmiy, badiiy adabiyotlar bilan ta'minlanganlik holatini ta'lim etish, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, xonalarning moddiy va ushbuby ta'minotini mustahkamlash; - gazeta va jurnalning davriyligini ta'minlash, maktab axborot-resurs markazini ma'naviy-ma'rifiy sohaga oid yangi adabiyotlar bilan boyitish, ularning o'qib o'rganilishi monitoring olib borish	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar "Yoshlar ittifoqi" ekanchisi, axborot-resurs markazi hodimlari	"Ma'naviyat va ma'rifiyat" xonalarda olib boriladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligi oshibdi. "Ma'naviyat va ma'rifiyat" xonasi ish rejasi. Xonadagi jilhozlar, adabiyotlar, gazeta va jurnallar to'ysati tuziladi.
8	Ijtimoiy-ma'naviy mahitini sog'lomlashtirish bo'yicha talabalar bilan ustozlarning uchrashuvini tashkilot etish. Ta'lim-tarbiya jarayonlarining darajasi va sifati haqida ijtimoiy so'rovlar o'keazilish. So'rovlar natijalarini t'yutor kengashida muhokama qilish asosida tegishli chora-tadbirlar belgilab borish	Har chorakda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar "Yoshlar ittifoqi" ekanchisi	Sog'lom ijtimoiy-ma'naviy mahitni yaratish bo'yicha tadbirlar tizimi asosida yo'lga qo'yiladi. So'rov natijalari va ularning natijalari bo'yicha ta'limiy ma'lumot tayyorlanadi.
9	Tanlov va musobaqalar (badiiy, san'at, ijodiy, sport) da Talabalar ishtirokini ta'minlash va ularni sovrindor bo'lganlar to'g'risida ma'lumotlar bazasini shakllantirish haqida ularni ma'naviy-ma'rifiy ishlariga faol jalb etish tadbirlarini amalga oshirish. "Barhiyot an'analar", "Zalfiya", "Nihol" sovrini, "O'zbekiston qahramonlari" haqida talabalar ta'minlash berish	O'quv yili davomida, belgilangan makkalarida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va t'yutorlar "Yoshlar ittifoqi" ekanchisi, adabiyot, ijtimoiy tarbiya, tanlov, san'at fan o'qituvchilari	Iqtidorli va ist'edodli yoshlar ma'naviy-ma'rifiy ishlariga keng jalb etiladi. Ma'lumotlar bazasi, iqtidorli va ist'edodli yoshlar etishgan natijalari to'g'risida ta'limiy ma'lumotlar tayyorlanadi.

10	Ma'naviy-na'rfiy yo'nalishda tarbiya ishlarni tashkil etish bo'yicha: - ma'naviy-na'rfiy ishlar jamiyatga ta'kidlanib, barcha pedagogik jamoasini jalb etish; - Respublikamiz olimlari tomonidan barkamol shaxsni tarbiyalashga qaratilgan tadbirlar tomonidan tarbiya jamiyatiga qaratilgan tadbirlar natijalarini ta'riflash va ta'kidlash bo'yicha. - ma'naviy-na'rfiy ishlar jamiyatiga ta'kidlanib, barcha pedagogik jamoasini jalb etish; - Respublikamiz olimlari tomonidan barkamol shaxsni tarbiyalashga qaratilgan tadbirlar natijalarini ta'riflash va ta'kidlash bo'yicha. - ma'naviy-na'rfiy ishlar jamiyatiga ta'kidlanib, barcha pedagogik jamoasini jalb etish.	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Barkamol shaxsni tarbiyalashga qaratilgan tadbirlar natijalarini ta'riflash va ta'kidlash bo'yicha. Talbalar tomonidan yozilgan maqolalar nashr etilgan gazeta, jurnallar ko'rganmasi tashkil etildi
11	"Axborot guruhi", "Notiq" va "Mamozara" dehat klublarini tashkil etish	O'quv yili davomida, reja asosida	Ma'naviy-na'rfiy va tarbiya ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari, fan o'quvchilari va sinf rahbarlari, "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Tarbiyaviy ishlar mexanizmlaridan samarali foydalanildi. Tasdiqlangan guruhlar va klublar tarkibi va ularning ish rejalarini tashkil etildi.
II. YUVTOR PEDAGOGIK FAOLIVATIDA MA'NAVYI BARKAMOL AVLODNI TARBIVYALASH				
1. VAYANPARVARLIK TARBIVYASI				
12	O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev asarlarida vatanparvarlik, Vatani kelajagi haqida bildirilgan fikr-mulohazalarni o'rganishga bag'ishlab, Talabalar o'rtasida knotoxonlar konferentsiyasini o'tkazish	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi, axborot-resurs markazi hoddmlari	Talabalarda vatanparvarlik fazilatlarini tarbiyalanadi. Konferentsiya dasturi tuzildi va o'tkazildi
13	Vatanparvarlik o'ika tarixini o'rganishdan iborat bo'lgan (tarixiy joylarga), «Ajdodlar xotirasini yodlating» (muqaddas qadimlarga) «O'zbekiston jannatxonon diyor», «Basalar» vodiysi, «Biz nechun sevamiz», O'zbekistonning "Bunyokorlik yo'lidagi" mavzularida (muvaziqalik yillarida buyud etilgan mashoorlar) tanishuv va sayohat marafoni uyushtirish	O'quv yili davomida, har chorakda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Talabalarda Vatanga sadoqat va milliy e'g'ur buyg usini shakllantirishga qaratilgan tadbirlar muvaffaqiyatli tashkil etildi. Sayohat marafoni rejasini va dasturi tuzilib chiqildi.
14	"Ebyuyk aldonalar hayoti va ijodiy faoliyati vatanparvarlik tarbiyasida iborat muniba" mavzusida turkun davra suhbatlar uyushtirish (al-Korazmiy, Ibn Sino, al-Farohiy, al-Buxoriy, Beruniy, Najmiddin Kubro kabi ajdodlarimiz haqida)	O'quv yili davomida, har chorakda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Tariximizda o'zimizning qoldirgan buyuk aldonlarning vatanparvarlik fazilatlarini to'g'risida keng tushunchalar berildi. Davra suhbatlarini o'tkazish rejasini

15	Vatanparvarlikni chinakam e'tiqodga aylantiraylik! "O'zbek yigiti" - musiqachilik posboni" mavzularida harbiy soha mutaxassislarini jalb qilgan holda davra suhbatlari o'tkazish. Talabalarni harbiy kuryot bilan yaqindan tanishtirib borish	Yanvar	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Talabalarda o'z Vatani tarbiyoti uchun dahldorlik tuyg'usi tarbiyalanadi. Davra suhbatlarini o'tkazish rejasini
16	Yangi O'zbekistonni mustakamlash, vatani harbiylashtirish ta'minlash yo'lidagi harbiy kuryot va faoliyatini to'g'risida "Vatan himoyasi yo'lidagi jasorat", "Sizlarni unutmaymiz!" mavzusida fotoalbom tayyorlab sinflarda taqdimotini tashkil etish	7-10 may (Xotira va qadrlash kuni munosabati bilan)	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Harbiy xizmat kasbiga hurmat va ehtirom tuyg'usi tarbiyalanadi. Fotoalbom tayyorlanadi.
17	"Yoshlar ittifoqi" vatanparvarlik talqini" mavzusida ijodiy ishlar tanlovinini o'tkazish	May	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Yoshlar yodkorlarining vatanparvarlik tuyg'usini etuvchi ijodiy ishlar namunalari
2. YUVTOR PEDAGOGIK FAOLIVATIDA AXLOQIY TARBIVYALASH				
18	"Shayx muvakkilatlari ahloq haqida", "Yaxshi tarbiya kelajagingiz, yomon tarbiya kelajagingiz kullarini", "Insonparvarlik - ahloq" fazilati) kabi mavzularda ma'ruza, seminarlar o'tkazish	Ma'naviyat soati	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Talabalarimiz milliy axloqiy qadriyatlar to'g'risida tushunchalari bo'yirildi. Ma'ruza va seminarlarni o'tkazish rejasini
19	"Tilaba qanday axloqqa ega bo'lishi kerak", "Talbalarimizni kiyinish madaniyati" kabi mavzularda Talabalar o'rtasida insho tanlovinini o'tkazish	sentyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Talabalarimiz axloq va kiyinish madaniyatiga bo'lgan ehtirom munosabati bildirish ko'nikmalarini shakllantirildi.
20	"Kiyinish madaniyati" nuqtida milliy ahloqlarning yuqori talqiniga bag'ishlangan ko'rganmasi va davra suhbatini tashkil etish	Oktyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Talabalarda kiyinish madaniyatini shakllantirildi. Ko'rganmasi va davra suhbatini dasturi
21	Jamoa ishlayotgan faol, iborati ayol o'quvchilarni jalb qilgan holda talaba-qizlar o'rtasida "Sharqona odob-axloq" mavzusida harbiy iborati ishlarini amalga oshirish	Har oyda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Talaba-qizlar o'rtasida harbiy iborati ta'riflanadi. Targ'ibot ishlari rejasini tuzildi.
22	"Inson qadri ulug'lash" mavzusida eslatmalar berib borish	Har oyda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'quvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" etakchisi	Targ'ibot vositalaridan foydalanish asosida talabalar o'rtasida odob-axloq qadriyatini ulug'lash ta'riflanadi. Targ'ibot ishlari mavzularining rejasini

3. YUVTOR PEAGOGIK FAOLIYATIDA TALABALARNI YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTI STRATEGIYASINI TARG-IBOT QILISGA TAYYORLASH			
23	Yangi O'zbekiston taraqqiyoti haqida adabiyotlar ko'rganimni tashkil etish, ulardan eng ko'p foydalanigan talaba va o'qituvchilar faoliyatini targ'ib qilish	Har chorak yakunida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi
25	"Biz yoshlar - erangi kun buniyodkorimiz" festivalini o'tkazish	Novabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi
26	Respublika Ma'naviyat tang'ibot markazining huddudiy bo'limlari mutaxassislarini jalb etgan holda "Markaziy immunitet va g'oyaviy kurashchanlik jamiyatimiz barqaror taraqqiyot garovidir" mavzusida turkum ma'ruzalar va ochiq mulqoqlar o'tkazish	dekabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi
27	"Ezguik g'oyasi bilan yashash mening insoniy burchim" mavzusida referat tanlovi o'tkazish	Mart	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi
28	"Elim deb, yurtim deb yonib yashash mavzusida talabalarimiz ijodiy tanlovi uyushtirish	April	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi
4. YUVTOR PEDAGOGIK FAOLIYATIDA TALABALARDA FIJAROLIK POZITSIYASINI SHAKLLANTIRISH, SIYOSIY VA HIJQIY TARBIVYA TARBIVYALASH			
29	"Fugarolik pozitsiyasini shakllantirishning ma'naviy-ma'rifiy omillari" mavzusida O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi senati senatorlari va Ommachilik palatasi deputatlari bilan uchrashuvlar uyushtirish	dekabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi
30	Fugarolik jamiyatini o'rganish institutining huddudiy bo'limlari mutaxassislari va olimlarni jalb etgan holda "Yangi O'zbekiston taraqqiyotining strategiyasi" mavzusida ma'ruzalar uyushtirish	Har chorakda bir marotaba	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi
31	Mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan "Yoshlar ittifoqi" bilan hamkorlikda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etish	Har chorakda bir marotaba	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi

31	"Haqiq va burch nima", "Davlat, burch, haqiq", "Jinoyat va jazo" mavzularida harqiy tarbiya tadbirlari o'tkazish	O'quv yili davomida, rqa noxobda	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Huquqiy tarbiya tadbirlari maqsadli tashkil etiladi. Tadbirlar reja va ijrosi bo'yicha ma'humotlar tayyorlanadi.
32	"Konstitutsiya va qonunlarni o'rganish" o'yigini tashkil etish. O'yik davomida harqiy muhofaza qilish idoralari mutaxassislari bilan hamkorlikda talabalarimiz harqiy ongi va savodxonligini oshirishga qaratilgan tang'ibot tadbirlarini amalga oshirish	Novabr-dekabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalarimiz harqiy ongi va savodxonligi oshadi. O'yik tadbirlar reja va ijrosi bo'yicha ma'humot tayyorlanadi.
5. YUVTOR PEDAGOGIK FAOLIYATIDA TALABALARDA SOG'LOM TURMUS TARZINI SHAKLLANTIRISH VA JISMONIY TARBIVYA JARAVONINI TAKOMILLASHTIRISH				
33	O'yidagi yo'riqlar bo'yicha o'n kunliklar tashkil etish: -savdan to'g'ri foydalanish; -mehr-muruvvat; -arot-emohini toza saqlash; -ko'kalanzorlashirish; -obodonlashtirish; -salamatlik	senyabr oktyabr noyabr mart aprel may	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalarimiz jamiyada salomatlik madaniyatini shakllantirishga faol jalb etiladi. Tadbirlar o'tkazish reja va ijrosi bo'yicha ma'humot tayyorlanadi.
34	"Sog'lom turmush tarzi asoslari", "Sog'lom turmush tarzi ta'lim-tarbiya asosi" kabi mavzularida davra suhbatlar uyushtirish	Har oyda bir marra	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalarimiz sog'lom turmush tarzi tushunchalari shakllanadi. Davra suhbatlari o'tkazish reja va ijrosi bo'yicha ma'humot tayyorlanadi.
35	Sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi shiorlar, bannerlar, panolar ta'lim muassasasi huddudining ko'rinadigan joyiga o'rnatish	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Targ'ibot vositalaridan sog'lom turmush tarzini targ'ib etishda samarali foydalaniladi. O'rnatilgan shiorlar, bannerlar, panolar o'xvat.
36	Inson salomatligini saqlashga oid milliy qadriyatlar bo'yicha "Sog'lom turmush tarzi" yoshlar tarbiyasi mavzusida bukletlar tayyorlash	Oktyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Sog'lom turmush tarzi bo'yicha milliy qadriyatlar keng targ'ib etiladi. Bukletlardan namunalar.
37	"Jismoniy tarbiya va sport - salomatlik garovi" mavzusida tanbur o'tkazish	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Sport bilan shug'ullanuvchi o'qituvchilar va talabalar sport musobaqalarini o'tkazish reja va ijrosi to'g'risida ma'humot tayyorlanadi.
39	"Sport - go'zallik ramzi" mavzusida qizlar o'rtasida sport turlari bo'yicha sport musobaqalarini uyushtirish	Mart	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Qizlar o'rtasida sport bilan shug'ullanishga imkoniyatlar yaratiladi. Sport musobaqalarini o'tkazish reja va ijrosi to'g'risida ma'humot tayyorlanadi.

40	Maishiy sportchilar. "Universitad" sport musobaqalar sovrindorlari, sport faxriylari bilan uchrashuv tashkili qilish	Reja asosida, har oyda bir mara	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Jismoniy tarbiya ishlari ta'riflanishi oshadi. Uchrashuvlar o'tkazish rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot tayyorlanadi.
41	Sog'likni saqlash hodimlari bilan hamkorlikda gijovonlik, alkogolizm, tamaki chekishning zarari oqibatini haqida sahat, kechalar, ko'rganmalar tashkili etish va meson sog'ligiga havf solhuvchi illatlarga qarshi kurashga bog'liq ishlangan rasmlar tamlorini o'tkazish	Doimiy	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi illatlarning oldini olishda Talabalar faolligi oshadi. Tadbirlarni o'tkazish rejasi ishlab chiqiladi. Bajarilishi to'g'risida ma'lumot tayyorlanadi. Talabalar tomonidan chuzilgan rasmlardan namunalar.
42	Quyidagilarga bog'liq ishlangan hantahlilar tashkili qilishi: 1. Xalqaro salomatlik kuni. 2. Xalqaro chekshiga qarshi kurashish kuni. 3. Gijovonlikka qarshi kurashish kuni. 4. OITSga qarshi kurashish kuni. 5. Xalqaro silt kasalligiga qarshi kurashish kuni.	Reja asosida belgilangan kunlarda	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Hantahlilarni o'tkazish rejasi ishlab chiqiladi va ijrosi bo'yicha ma'lumot tayyorlanadi.
6. TVTOR PEDAGOGIK FAOLIVATIDA TALABALARNI KASB MADANIYATI VA MEHNATSEVARLIK RUHIDA TARBIVIALASH				
43	"Obodlik ko'ngildan boshlanadi". "O'quv dargohimni ma'naviyat va ma'rifa o'chog'i"ga aylantirishda mening hissam-shiori ostida talabalarimga o'quv binolari va hududlarim o'qodoshlarim ishlarida faol ishtirokimi ta'minlash	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Talabalar o'rtasida mehnatni qadrlash va ulug'lash fazilatini shakllantiradi. Obodonlashtirish ishlari rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
44	"Men taniygan kasb" mavzusida davra sahbati o'tkazish	senyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Talabalarda o'zi taniygan kasbga sadoqat ruhida tarbiyalanadi. Davra sahbati rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
45	Talabalar bilan muassasalarda, korxonada va tashkilotlarda ishlayotgan iqtidorli mutaxassislar ishtirokida "Kasb madaniyati" mavzuda mulohazalar va savol-javob kechalarni o'tkazish	Har chorakda bir mara	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Turi sohalarda mehnat qilyotgan iqtidorli mutaxassislar faoliyatini targ'ib etiladi. Tadbir rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
46	Mehtar va kasbga oid foto ko'rganmalar tashkili etish, tadbirlar va fermlar bilan uchrashuvlar o'tkazish	May	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Talabalar o'rtasida o'zi taniygan kasbning sir-shotlari va jamiyat hayotida tuzgan o'zini to'g'risida tasavvurlari boyitiladi. Ko'rganmalar tashkili etish dasturi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.

7. TVTOR PEDAGOGIK FAOLIVATIDA TALABALARNI MILLIYATLARARO TOTUVILIK VA DINIY BAC'RIKENGILIK RUHIDA TARBIVIALASH				
47	"Millatlararo totuvlik va diniy bog'rikengilik ilg'orlar hamjamiyatining asosi" mavzusida davra sahbati tashkili qilish	Oktyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Talabalar millatlararo totuvlik va diniy bog'rikengilik g'oyasi singdiriladi. Davra sahbati dasturi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
48	Respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan milliy madaniyat markazlari bilan maktubiyat kunlari tashkili etish	Novabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	vakillarning milliy ana'anlari va qadriyatlarini hurmat qilish ruhida shakllanadi. Madaniyat kunlari dasturi to'g'risida ma'lumot.
49	"Diniy oqimlar va sektarlarning maqsad-muddabotlar" mavzusida mutaxassislar ishtirokida ochiq mulohazalar o'tkazish	Fevral	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Jamiyat manfaatlariga rihna soluvchi oqimlar va sektalar faoliyatini to'g'risida tushunchalar beriladi.
50	Huquq-tarbiyot organlari hodimlari ishtirokida "Ogohlilik men g'anday his etaman?", "Agar ogohlisan, sen..." kabi mavzularda davra sahbati o'tkazish	Har chorakda	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Ochiq mulohazalar dasturi va ijrosi haqida ma'lumot tayyorlanadi. Ogohlilik va husbyovlik tarbiyasi tizmini yo'lga qo'yiladi.
51	O'zbekistonda vijdon erkinligi va diniy bog'rikengilikning huquqiy asoslari bo'yicha targ'ib ishlari olib borish hamda ommaviy axborot vositalarida mavzuga oid chop etilgan maqolalar muhokamasi	Har chorakda	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Talabalarda diniy bog'rikengilikning huquqiy asoslari to'g'risida tushunchalari boyitiladi. Muhokama etilgan maqolalar.
8. TVTOR PEDAGOGIK FAOLIVATIDA TALABALARNI BADIY-ESTETIK TARBIVIALASH				
52	Talabalarimga san'atga bog'liq qiziqishni oshirish maqsadida havaskor qo'shiqchilik, raqs, cholg'u turlari bo'yicha to'g'raqlik tashkili etish. San'at turlari bo'yicha tanlovlar tashkili etish, talabalar ishtirokini ta'minlash	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Talabalarimga san'at sohasidagi iqtidorini namoyish etishlar uchun imkoniyatlar yaratiladi. To'g'raqliklar ro'yxati. Tanlov dasturi.
53	Talabalar tomonidan Vatanga sadoqat, uning taqdiri uchun dahlatlik hissi bilan yo'lga rihgan badiiy etuk qo'shiqlar ijrosi rag'batlantirish maqsadida "Yagonasim, mungdake Vatanim" ko'rik-tamlorining o'tkazish	May	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Vatanini muhiy etuvchi qo'shiqlarga muhohabat uyg'otiladi va g'oyalar rag'batlantiriladi. Tanlov dasturi, shartlari va o'tkazilganligi to'g'risida bayonnomma tayyorlanadi.
9. TVTOR PEDAGOGIK FAOLIVATIDA IQTISODIY TARBIVIALASH				
54	Talabalariga yangi O'zbekistonda o'kazilyotgan iqtisodiy islohotlarning mohiyati va uning borishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish borasida yaratilyotgan shart-sharoitlar haqida tushunchalar berish maqsadida xususiy tadbirkorlar bilan uchrashuvlarni tashkili etish	Har oyda bir mara	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yuvtorlar	Talabalarda iqtisodiy islohotlarning mazmuni mohiyati to'g'risida tushunchalari singdiriladi. Uchrashuvlar rejasi va dasturi tayyorlanadi.

55	«Halo! riza topish iyonidandro mavzusida davra sahifalari o'kazish	Novabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalar o'rtasida milliy qadriyatlar targ'ib etiladi. Davra sahifasi dasturi va ijrosi to'g'risida ma'lumot tuyyorilandi.
56	"Xalqimiz farovonligining iqtisodiy asoslari" mavzuida iqtisodchi olimlar va mutaxassislar ishtirokida muloqotlar uyushtirish	Fevral	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Iqtisodiy taraqqiyotga olingan va mutaxassislar keng jahl etildi. Muloqotlar dasturi.
57	10. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLiyATIDA TALABALARNI EKOLOGIK TARBIVIALASH	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalar o'rtasida tashabbus atrof-muhitga hurmat ruhida tadbirlar tashabbusi qaratilgan targ'ibot ishlatilgan tizimni yo'lga qo'yiladi.
58	Har yili o'z madaniyatini mukom taqdirida faol ishtirok etish. Talabalar ko'kalamzorlashtirish, gulzorlar yaratish, daraxtlarni parvarish qilish va hasharlaraga jalb qilish.	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalar fakultet havoiga faol jalb etiladi. Universitet er xoslashtirishda obodonlashtirish ishlari olib boriladi.
59	Guruhlari o'rtasida o'quv xonalarini va er xoslashtirish bo'yicha "Eng ko'rkam hudud" mavzusida tanlov o'kazish	April	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Universitetda ko'rkam va obod muhitni yaratishda faol ishtirok etgan talabalar rag'batlantirildi.
60	Talabalar bilan munosabatlarda yuzaga kelgan urf-odatlar, milliy qadriyatlar (Navro'z bayrami, qovun sayli, lola sayli, gullar bayrami)ni bayram shaklida nashonlash	Reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalar o'zlarida bo'ronada shakllangan milliy qadriyatlar targ'ib etiladi. Bayram dasturlari.
61	Darugahon atrof-muhit kumiga bag' ishtirokida yoshlar ekofestivalini o'kazish	Reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Atrof-muhit muhofazasida yoshlar faolligi oshirildi. Ekofestival dasturi.
II. TALABALAR JAMOASIDA TARBIVIALASH ISHLARINI TASHKIL ETISH				
62	Talabalar uchun "Pedagogik madaniyat - jamoada sog'lom muhit yaratish" mavzusida kompleks tadbirlarni amalga oshirish	senyabr, yanvar	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Jamoada umumiy va pedagogik madaniyatni shakllantirish tadbirlari tizimni amalga oshirish. Tadbirlar rejasini to'g'risida ma'lumot tuyyorilandi.
63	«Ustoz va shogird» tizimini takomillashtirish chora- tadbirlarini ishlab chiqish va amalga oshirish	Senyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	«Ustoz-shogird» tizimidan ma'lumot olish va tadbirlar samarali foydalanishga etishiladi. Tadbirlar rejasini va ijrosini to'g'risida ma'lumot tuyyorilandi.

64	Yosh avlodlari mehar va muruvvat ruhida tadbirlar, bo'y kashy va hayotiy tajribalar, eza an'analari, madaniyat rihiy qadriyatlarining uzviyligini ta'minlash maqsadida talabalar va katta faxriyalar o'rtasida «Ikki avlod uchrasaymi», «Kashy faoliyat sabbotlar» tadbirlarini o'kazish	May	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalar kash ma'lumot shakllanadi va tajribaga ega mutaxassislar faoliyatini haqida tushunchalariga ega bo'ladi. Tadbirlar dasturi tayyorilandi.
65	Janriyavda, xususan, ta'lim va fanida amalga oshirilayotgan ishloqlarning ijroiy natijalari yuzasidan olingan va mutaxassislar ishtirokida davra sahifalarini tashkil etish	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan ishloqlar natijalari targ'ib etiladi. Davra sahifalari dasturi va rejasini tayyorilandi.
66	Jamoada umumiy madaniyatni oshirish maqsadida "Talabalar ekologiyat" mavzusida sotsiologik so'rovnomalar o'kazish va uning natijalari asosida tegishli tavsiyalar ishlab chiqish. O'qituvchilar va talabalar o'rtasida haqiqiylik holatini sozlashning oldini olish. O'qituvchilar, ota-onalar va Talabalar murojatlari qonuniy tadbirlar haqida ma'lumot tadbirlarini amalga oshirish	Har chorak yakunida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Jamoada umumiy madaniyatni oshirish chora-tadbirlari ko'riladi. Tavsiyalar ishlab chiqildi
II. OTMILARI OTA-ONALAR MAHALLALAR DAVLAT VA JAMOAT TASHKIL OTLARI BILAN HAMKORLIK				
67	Talabalar yuksak ma'lumot va madaniyatni shakllantirishda ota-onalar va ustoz-murabbiylar o'rtasida hamkorlikni tizimni asosida yo'lga qo'yish	"Ota-onalar kumi" tadbirlarida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Talabalar tadbirlarida tizimni hamkorlik yo'lga qo'yiladi. "Ota-onalar kumi" tadbirlari dasturi.
68	Mahalla oqsoqollari (raislari) va faollari ishtirokida "Mahalla oboodligi" - yurt oboodligi" mavzusida ma'lumot sahifalar yaratish	Dekabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	"Ota-mahalla-universitet" tamoyili asosida tadbirlar ishlab chiqildi. Sahifalar dasturi.
69	«Kuchli davr» kuchli jamiyat sari mavzusida talabalar bilan madaniyat jamiyat tashkiloti vakillari o'rtasida ma'lumot tashkili qilish	Har chorakda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Jamoat tashkilotlari ma'lumot ma'lumot rihiy ishlab chiqish etildi. Muloqotlar dasturi.
70	Tadbirlar ishlab chiqish oqsoqollari, ustoz-murabbiylar, haqoratning o'z-o'zini bozoriqarsh organlari, haqiqiy muhojira qituvchi idoralari bilan aloqalarni kuchaytirish va o'zaro xosborat almashiruvini tizimni yo'lga qo'yish	Mumozam	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Tadbirlar ishlab chiqishda o'zaro xosborat almashiruvini ta'minlanadi. Hamkorlik tadbirlari dasturlari.

71	"Mahalla posboni" va "Yosh posbonlar" o'rtasida hamkorlikda amalga oshiriladigan tadbirlar rejasini ishlab chiqish va amalga oshirish	Oktyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Universitet hududida jamoat tartibini saqlash ishlari talabalar faol jalb etiladi. Tadbirlar rejasi. "Yosh posbonlar" jamoasi ro'yxati
72	Talabalar o'rtasida huquqshunoflik va jinojatchilikning oldini olishda jamoatchilik bilan hamkorlikdagi faoliyatni yanada rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish	Mart	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Talabalar o'rtasida huquqshunoflik va jinojatchilikning oldini olishga erishiladi. Chora-tadbirlar ishlab chiqiladi.
73	Huquqshunoflikni, huquqni muhofaza qiluvchi idoralar vakillari ishtirokida "Konstitutsiyada yoshlar huquqi" mavzularida turkum tadbirlar (ma'ruza, davra suhbat, munozara) hamda "Konstitutsiya bitiridomi" tanlovinini o'tkazish	Har oyda bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Talabalarning huquqiy madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ishlar maqsadli amalga oshiriladi. Tadbirlar va tanlov dasturi.
74	"Farzand tarbiyasi va otasizlik" mavzularida ma'ruza tashkil etish	"Ona-onalar kuni" tadbirlarida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Ona-onalarning farzand tarbiyasidagi mas'uliyatni oshirish. Ma'ruza ma'ruza.

13. YUQORI PEDAGOGIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISH ISHLARI

75	Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ilg'or ish tajribalarini o'rganish va ularni ommalashtirish; tarbiyaviy yo'nalishda ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.	avgust	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ilg'or ish tajribalar ommalashtirish. Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ta'minotini ta'minlash. Ommalashtirilgan ishlaridan namunalardan.
76	"Yangi O'zbekiston davroni"ning o'qitilishiga tayyorlovlik ishlarini amalga oshirish, tadbirlarini olib boshish uchun ushbu materiallar bilan ta'minlash, tarbiya jarayonining yuqori sifatida chora-tadbirlarini ta'minlash uchun ushbu materiallar ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.	har oyda	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ilg'or ish tajribalar ommalashtirish. Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ta'minotini ta'minlash. Ommalashtirilgan ishlaridan namunalardan.

14. YUQORI PEDAGOGIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISH ISHLARI

77	Yutorlar o'rtasida "Tarbiyaviy ishlar samara-dorligini oshirishning ilmiy-ma'ruza, seminar, shakllari, usullari va vositalari" mavzularida seminar-treninglar o'tkazish.	Yanvar	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Bugungi kum talabdan kelib chiqib, ma'ruza ma'ruza ishlariga yutorlar tajriba almashiladi. Seminar-trening dasturi ishlab chiqiladi.
78	Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ilg'or ish tajribalarini o'rganish va ularni ommalashtirish; tarbiyaviy yo'nalishda ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.	O'quv yili davomida asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Yuqori faoliyatning metodik ta'minotini ta'minlash. Ushbu materiallar tayyorlanadi.
79	Milliy qadriyatlar va an'analar, ajdodlarimizning boy merosini ta'rif etish bo'yicha "Ma'naviyat soatlar" mavzulari uchun ma'ruza, seminar, shakllari, usullari va vositalari" mavzularida seminar-treninglar o'tkazish.	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	"Ma'naviyat soatlar" natijani kataloqlashtirish uchun loyihalashtiriladi. "Ma'naviyat soatlar" mavzulari loyihalashtiriladi.
80	O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi bayramini yuqori sifatida ta'minlash bo'yicha tadbirlarini tashkil etish	avgust-sentyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Mustaqillik bayrami ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.
81	Ummunsoniy va milliy qadriyatlarini ta'rif etish bo'yicha ta'minlash uchun ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.	Har chonakda	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ilg'or ish tajribalar ommalashtirish. Tarbiyaviy ishlar bo'yicha ta'minotini ta'minlash. Ommalashtirilgan ishlaridan namunalardan.
82	Talabalarning ma'naviyat, tarix, san'at sohasidagi bilimlarini boyitish maqsadida "Yosh yuraklar yolg'ini" mavzularida tanlov o'tkazish	mart	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Talabalarning milliy qadriyatlarini ta'rif etish bo'yicha ta'minlash uchun ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.
83	O'qituvchilar va talabalarining madaniyat maskanlarini (teatr, muzey, rasmiy va ijodiy ko'nguldan tashqir vositalari) yuzasidan ta'minlash	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Boy tariximiz va mustaqillik yillaridagi muvaffaqiyatli ishlar bilan yuzasidan ta'minlash. Sivojoh dasturlar va jadvallari asosida.
84	"Egiz yuraklar" va "Egiz yuraklar" bo'yicha ta'minlash uchun ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.	oktyabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Ushbu mavzular bo'yicha ta'minlash uchun ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.
85	8 dekabr - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni haqida ta'minlash uchun ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.	dekabr	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutorlar	Konstitutsiya kuni tadbirlarini yuqori sifatida ta'minlash uchun ushbu materiallar, ko'nguldan tashqir vositalar, ma'ruza, ma'ruza va pedagogik adabiyotlar, ushbu yo'nalishlar bilan aktyor-rezurs markazining ta'minotini ta'minlash, aniq, chora-tadbirlarini amalga oshirish.

86	14 yanvar - Vatana himoyachilari kuniga bog' ishlab kompleks chetora-tadbiqlar o'tkazish	Ommaviy-vatanparvarlik o'yli davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Talabalar uchun harbiy xizmatchilar kasbiyga hammat-chetron oshiradi. Tadbiqlar rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
87	"8 mart - Xalqaro xotin-qizlar kuni"ga bog' ishlab "Aziz va muqaddasligim ayol" mavzusida keng ko'lamli tadbiqlar o'tkazish	mart	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Tadbiqlar tizimni tashkil etiladi. Tadbiqlar rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
88	21-mart - Navro'z bayrami munosabati bilan madaniy va ma'naviy-na'riy tadbiqlar o'tkazish.	mart	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Bayramni taqdirat yuzori sayyovchi tashkil etiladi. Tadbiqlar rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
89	9 may - Xotira va qadrlash kuniga bog' ishlab "inson qadri va uning xotirasi muqaddas" mavzusida kompleks tadbiqlar tashkil etish.	may	Ma'naviy-na'riy va harbiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari, fan o'qituvchilari va sinf rahbarlari, "Yoshlar ittifoqi" e'nakchisi	Aybdalar xotirasini ulug'lash, me'or-murovvatli bo'lish ruhida harbiy-tilim. Tadbiqlar rejasi va ijrosi to'g'risida ma'lumot.
15. OMMAVIY AXBOROT VOSTIALARIDA TARG'IBOT-TASHVIQOT ISHLARI				
90	Respublika va mahalliy ommaviy axborot vositalari orqali, xususlan, televidenie, radio, gazeta va jurnallarda burkamon avlodni tarbiyalash yo'lidagi ta'lim sohasidagi ishlovlarga bog' ishlangan o'qituvchilar chiqishlarini tashkil etish	Muntazam	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Targ'ibot vositalaridan samarali foydalaniladi. Ommaviy axborot vositalarida chiqishlardan namunalar.
91	Talabalar guruhlari "Axborot soatlar" ni o'tkazish	Muntazam	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Talabalar uchun ma'lumotlar olishga keng imkoniyatlar yaratiladi. "Axborot soatlar"ning mavzulari loyihalari. Veb-sayga kiritilgan axborot resurslari ro'yxati.
92	Ma'naviy-na'riy tadbiqlarini tashkil etish	Har haftada bir marta	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Ma'naviy-na'riy ishlar ta'sirchanligi oshiradi. Ma'naviy-na'riy e'stirikishlar dasturi.
93	Ma'naviy-na'riy ishlarining dolzarb masalalariga doir tanlov o'tkazish, g'olblarni tanqitish	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Ma'naviy-na'riy ishlarining dolzarb masalalariga oid chiqishlar tizimni analoga oshiriladi. Maqolalar e'lon qilingan gazeta va jurnallar nassxalari.
17. TALABALARNING BO'SH VAQTLARINI MAZMUNLI TASHKIL ETISH				
94	Talabalarining darsdan bo'sh vaqtlarini mazmuni o'tkazishga yunaldirilgan ijodiy, kasbiy, sport-sog'lomlashtirish, harbiy (rang, teatr, foto, tasviriy va boshq.) to'g'ri tashkil qilish	O'quv yili davomida, reja asosida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Talabalarining bo'sh vaqtlarini mazmuni o'tkaziladi. To'g'ri tashkil etiladi. To'g'ri tashkil etiladi. To'g'ri tashkil etiladi.

95	Mahallalarda yashovchi talabalarining ro'yxati va yashash ma'zullarini shakllantirish.	Muntazam	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Mahallada uylarda yashovchi talabalar bilan harbiy-tilim tizimni tashkil etiladi. Tadbiqlar rejasi.
96	Xonadonidagi dars tayyorlash, dars olish kabi sharoitlarni o'rganib borish va yashash sharoitlarini nazorat qilish ma'naviy-na'riy ishlar rejasi tuzish va analoga oshirish.	Muntazam	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Talabalarining yozg'i ta'lim ma'zuni o'tkazish uchun sharoitlar yaratiladi. To'g'ri tashkil etiladi.
97	Tarbiyaviy ishlarida faol ishtirok etayotgan tashabbuskor, izlanuvchan talabalarini moddiy-na'riy rag' berilantirish bo'yicha takliflar tayyorlash.	O'quv yili yakuniga ko'ra	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Ma'naviy-na'riy ishlaridagi faoliyat moddiy-na'riy rag' berilantiriladi. Ma'lumotlar bazasi. Takliflar Rag' berilantirilganligi to'g'risida ma'lumot.
98	Ilm olguyotgan chin etimlar, boquvchisini yo'qotgan, nog'ronlar, kam ta'minlangan va ko'p bobali oilalar farzandlari to'g'risida ma'lumotlar bazasini shakllantirish va ularning ijtimoiy muhofazasi bo'yicha tadbiqlarini analoga oshirish	O'quv yili davomida	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Ijtimoiy himoya tadbiqlari amiy, mag'sadli analoga oshiriladi. Ma'lumotlar bazasi.
99	Talaba-yoshlarni ijtimoiy hayotiga keng jalb qilish, ularning ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda faol ishtirokini ta'minlash	Muntazam	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Talabalar ijtimoiy hayotiga keng jalb etiladi.
100	"K-onstruktiviy va gumanitari o'rganish o'yinlari tashkil etish. O'ylik davomida harbiy muhitga qituvchi idoralari bilan hamkorlikda Talabalarining harbiy o'ngi va savodxonligini oshirishga qaratilgan targ'ibot tadbiqlarini analoga oshirish	noyabr-dakabrigacha	Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari, fan o'qituvchilari va yutuqlar	Talabalarining harbiy o'ngi va savodxonligi oshiradi. O'ylik ishlar rejasi va ijrosi bo'yicha ma'lumot.

Eslatma: Ushbu rejaga o'ly ta'lim muassasalarini shari-sharoitidan kelib chiqqan holda qo'shimchalar, o'zgaritishlar kiritish mumkin

Oliy ta'lim muassasalarida tarbiya jarayonini boshqarish bevosita murabbiy faoliyatining muhim ajralmas qismi hisoblanadi. Boshqarish jarayoni tyutor uchun siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy, tarbiyaviy jarayonlarni muvofiqdastirish bilan bog'liq keng miqyosli vazifalarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Shu jihatdan ham tarbiyaviy jarayon nihoyatda serqirra bo'lib, tyutor talaba faoliyatidagi mavjud muammolarni hal qilishda, ularning nuftuzi va obro'-e'tiborini mustahkamlashda, oliy maktab pedagogik jamoasi uchun maqbul shart-sharoitlar yaratishda, tarbiyalanuvchilar ongida axloqiy qiyofani qaror toptirishda, turli nizolar yuzaga kelganda ularni betaraf etishda muhim o'rin tutadi. Chunki, oliy ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya jarayonini samarali boshqarish uchun murabbiy talabalarining hurmatini qozonishi, ularga xayrixohlik qilish, har qanday nizoli vaziyatda tezda chiqish uchun ta'sir ko'rsatishi talab etiladi. Buning uchun oliy ta'lim muassasalarida mustaqil fikrlaydigan zamonaviy ilim fan va kasb-hunarini puxta egallagan, o'z yurti, o'z xalqiga fidoiy, har tomonlama sog'lom va navqiron avlodni voyaga etkazishda oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va boshqarish muhim o'rin tutadi. Shu jihatdan ham oliy ta'lim muassasalarida tarbiya jarayonini boshqarish tizimiga chuqur e'tiborqaratilishi dolzarb muammolardan hisoblanadi. Tarbiya jarayonini boshqarishda o'qituvchilarning faoliyati va uning o'z pozitsiyasida mustahkam turishi, jamoa o'rtasida hrmatga ega bo'lishi ommaga va talabalarga ta'sir ko'rsatishdaga yordam beradi. Tyutor o'z rejalari, tarbiyaviy dastur va loyihalarni amalga oshirish asosida talabalarga o'z ta'sir doirasini kengaytirishda muhim sanaladi. Tyutor ushbu vazifalarni bajarishda talabalarining shaxsiy izzat-hurmatini, manfaatlarini, maqsadlarini bilishi, nuftuzini oshirish yoki unga ta'sir ko'rsatish kabllarni amalga oshiradi. Tarbiya jarayonini boshqarish o'zining xilma-xilligi va xususiyatlari bilan murabbiy va tarbiyalanuvchi hayotiga ta'sir etish bilan birga turli xil qarama-qarshiliklar oldini olish kabllarda keng qo'llaniladi. Shuning uchun ham murabbiy tarbiyada ijobiy natijalarga erishishi uchun faqatgina boshqarish jarayoni bilan chegaralanib qolmay, talabalarining ma'naviy dunyosi, ongi, odobiga o'z ta'sirini ko'rsatishi kerak. Bunda tarbiyalanuvchilar murabbiy hamkorligida har qanday qiyinchiliklarni ongli ravishda bartaraf

etadilar. Ma'naviy qadriyatlarini faollik bilan o'zlashtirishga harakat qiladilar. Tyutorning doimo talabaga ruhivaytga va amaliyotga ta'sir qilishi natijasida uning ongi, qobiliyati, irodasi, qiziqishi, his-tuyg'ulari rivojlanadi. Bunda talabaning ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari miya, aql, his-tuyg'u, iroda, odat, talab qiziqishlar kabi ob'ektlar inobatga olinadi va ma'lum bir vazifalar hal etiladi. Tarbiya har bir shaxsni shakllantirishga ta'sir etish bilan birga, ma'lum sifatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Tarbiya jarayonini boshqarishda tyutor va o'qituvchilar jamoasi shaxs rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi va ularni barkamol avlod bo'lib etkazishda muhim hisoblanadi. Tarbiyaviy vazifalarni majburiy qarorlar qabul qilish, muzey, muayyan me'yor, qoidalar ishlab chiqish yo'li bilan hal qilib bo'lmaydi. Aksincha, talabalarining manfaatlarini gondirish va maqsadlariga erishish yo'lidagi ularning qarashlari, fe'l-atvoridagi o'zgarishlarga alohida e'tibor qaratiladi. Bunda, talaba kuchiga tayanish, shaxsning istaklariga ta'sir ko'rsatish shakllaridan foydalaniladi. Ushbu jarayonlar talabaning o'z pozitsiyasini mustahkamlashga, raqobati kurashda g'alaba qozonishga yordam beradi. Tarbiya jarayonida rejalar, dastur va loyihalalar asosida tadbirlar amalga oshiriladi. Biroq, hamma murabbiylarning bu vazifalarga munosabati birday bo'lmaydi. Ayrim hollarda ushbu jarayonlarda avtoritar tarbiya ham amalga oshiriladi. Bunday sharoitda bu vazifalarning ta'sirchanligi, nuftuzi qoniqarti bo'lmaydi. Ta'kidlash joizki, tarbiya jarayonini boshqarish talabalar oldiga qator muammolarni qo'yadi. Shaxsiy, guruhiy va ijtimoiy manfaatlar, g'oyaviy qarashlar va qadriyatlar muammolarni hal qilish maqsadiga erishishga yo'naltiriladi. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining tarbiyaviy jarayonlarini boshqarishda tyutor o'ziga ishongan holda ularning faoliyati uchun mas'uliyati bo'lishi, o'z g'oyalari ortidan ularni ergashtira bilishi va ruhlantira olishi, kuchli xarakterga ega bo'lib, boshlangan ishini oxiriga etkazishi, har qanday vaziyatlarga tayyor va unga javoban tezkor choralar ko'rish, yuqori kasb malakasiga ega va qat'iyyati bo'lishi, talaba jamoasiga ishonishi, ularning qobiliyat va sifatlarini o'rganishi, pedagogik mahoratga ega bo'lishi lozim. Tarbiya jarayonlarini avtoritar va demokratik tarzda boshqariladi. Avtoritar jarayonlarda, talabalarni majburlashga, demokratik usulida esa ularning fikrlarini hisobga olishi, qalbiga yo'l topish mahorati qobiliyatlarini bilan ajralib turishi muhim hisoblanadi. Tarbiyaviy ishlar jarayonini boshqarishda oliy ta'lim muassasalarida

o'tkaziladigan uchrashuv, majlis, tadbir, anjumanlarda t'yutor talabalar nomidan gapirishi, ularning manfaatlarini himoya qilishi nazarda tutiladi. Bundan tashqari, uning yurish-turishi, xatti-harakatlariga qarab, u boshqarayotgan talabalariga baho beriladi. Tarbiya jarayonini boshqarish talaba shaxsini, uning dunyog'arashini, ishonchini, ongini, xulqini shakllantirishga oid masalalarni echish, ularning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, bilimni, odobni, e'tiqodni, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish murabbiy va o'qituvchilarga bog'liqdir. Darhaqiqat, tarbiya jarayonini boshqarish t'yutor faoliyatida etakchi o'rin tutadi. U murakkab shaxsni shakllantirish bilan birga ijtimoiy turmushning barcha sohalarida ishtirok etadi.

Erishtilgan yutuqlarning zaminida uning mehnat natijalari yotadi. Tarbiya jarayonini boshqarish — bu falsafiy, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, axloqiy, estetik, diniy qarashlar va g'oyalarda asosida murabbiy-talaba uzviyligini ta'minlashdir. Tarbiya jarayonini boshqarishda murabbiy o'zidan oldingi i lg'or qarashlar va tajribalarga usul va shakllarga asoslanadi.

Tarbiya jarayonini boshqarish faoliyatida t'yutor o'zining orzu-umidlari, ijtimoiy kuchlarini safarbar qiladi, talabalarni uyushtiradi. Ta'lim taraqqiyotini tezlashmiradi. Ta'lim jarayonining ta'sir darajasi, talaba xarakteri xususiyatlari, oldiga qo'yilgan maqsadlarini harakatga keltiruvchi kuch hisoblanadi. Tarbiya jarayonini boshqarishda t'yutor ta'lim beruvchi, tarbiyalovchi, rivojlantiruvchi kabi funksiyalarni bajaradi. Shu jihatdan ham uning tarbiya jarayoniga pedagogik-psixologik tayyorgarligi va bilimlar integratsiyasi, muomala madaniyati, psixologik vaziyatlarni e'tiborga olish kabilar ularning faoliyatida muhim o'rin tutadi. Yuksak saviyali, zo'r mahorati o'qituvchi barkamol insonni tarbiyalaydi. Tarbiya jarayonini boshqarish masalalari o'zining ko'pgirataliligi bilan ajralib turadi. Har bir talaba o'z maqsadi, did farosati va qobiliyatlari bilan shaxsdir. Professor va o'qituvchining obro'si — bu uning bilimi va salohiyati, talaba yuragida, qalbida qoldirgan izi yaxshi mutaxassis va shogirdlarni tarbiyalash bilan o'lchamadi. Shu jihatdan ham t'yutor o'z talabalarini doimo berilgan turli topshiriqlarni faol bajarishga, o'quv materiallaridan foydalanishga, jamiyatda bo'layotgan voqea va hodisalardan xabardor bo'lishga o'rgatish lozim. Bunda talabalarda milliy xarakterni shakllantirish murabbiyning diqqat markazida bo'lmog'i darkor. Eng muhimi to'g'ri tarbiya usullaridan

mohirona foydalanish lozim. Har qanday o'tkazilgan tarbiyaviy tadbirlar, uchrashuvlar, kitobxonlar konferensiyasi, teatr va muzeylarga tashriflar milliy xarakterning shakllanishiga yordam berishi zarur. Shuning uchun talabalarda fikrlar, g'oyalarda xilma-xilligi xalq, millat, inson sha'ni, qadr-qimmatini, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur, milliy totuvlik va hamjihatlik xususiyatlarini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Chunki, t'yutor talabalar ko'zgu va ularning hayot yo'lining sarboni, muhit bog'ining bog'boni hisoblanadi. Tarbiyachi ongini onggaga ulash bilan birga talabaning ikkinchi ota-onasi sifatida shunday mo'tabar zotki, uning oldiga kelmagan talaba to'laqonli bo'la olmaydi. Bu o'rinda bo'lajak mutaxassislar "Ustoziy so'zi — mangu mash'ala", "Ustoziy marhamati quyoshdek hammaga teng", "O'qituvchining muomalasi — ipak, talabi toshdir", "Muallimning quyoshdek tafti insoniyat gulzorini qayta-qayta gullatuvchidir", "O'qituvchining ta'limi — insoniyatga yorug'lik", "O'qituvchi ma'no dengizining duridir", "O'qituvchi dillidagilarni dillarga o'tkazib qo'yuvchi ko'prikdir", "Muallim boladagi e'tiqodni shakllantiruvchi shaxsdir" kabi naqlarga asoslangan holda referatlar tayyorlashi, munozaralar o'tkazishi, amaliyot jarayonida tadbirlar tayyorlashi muhim ahamiyatga ega. Tarbiya jarayonini boshqarishda milliy an'analar asosida talabaga ta'sir etish muhim vositalardan biri hisoblanadi. Chunki, o'zbek xalqining madaniy hayotida bir necha asrlardan beri davom etib kelayotgan urf-odatlar avlodlar tarbiyasida muhim o'rin egallab kelmog'ida. Milliy urf-odatlar o'sib kelayotgan yosh avlodning xatti-harakatini belgilab berish bilan birga uning shaxs sifatida shakllanishiga ta'sir etadi. Shu jihatdan ham t'yutorlar dars va darsdan keyin olib boriladigan mashg'ulotlarda, tadbirlarda milliy urf-odatlardan keng foydalanishlari zarur. O'zbek xalqi barcha xalqlar singari asrlar mobaynida saqlanib kelgan milliy qadriyatlar, rasn-rusum, udum va an'analari, yurish-turishi, g'ururi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, dini, huquqiy ongi umuman bir so'z bilan aytganda madaniy-ma'rifiy dunyosiga egadir. Bular orasida xalqimizning madaniy-ma'rifiy faoliyatini aks ettiruvchi milliy bayramlar har bir talaba shaxsini shakllantirishning asosiy omilidir. Chunki, o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan bayramlar insoniyat hayotida qo'lga kiritilgan g'alabalar, bosib o'tgan yo'llar ifoda etilgan. Ularning shakli milliy, mazmunan boy, chiroqli o'tishi, talaba shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Chunki, bayramlarga

tayyorgarlik ko'rish hamda uni o'tkazish murabbiy va talabalaridan ma'lum darajada madaniyati bo'lishni taqozo etadi. Shuni aytish kerakki, o'zbek xalqi tarixi va hayotida bayramlar ko'plab mavjud. Bular mehnat, madaniyat, ommaviy, oilaviy, diniy yo'nalishlarga ega bo'lgan bayramlardir. An'analarni ko'z qorachig'iday asrab keyingi avlodga etkazish har bir o'qituvchi-murabbiyning muqaddas ishidir. Binobarin, xalqlarning turmush tarziga aylanib ketgan an'analarni so'nib ketishiga qo'ymaslik zarur. Chunki, xalqimizning an'analari, axloqiy fazilatleri asrlar davomida shakllangan. Bu xususiyatlar nihoyatda sinalgan, umumxalq tomonidan qabul qilingan bo'lib, ular uzoq yillar davomida takroriy bajarilishi natijasida kishilarning odatiga aylanib qolgan.

An'analar ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, avlodan-avlodga o'tib, uzoq davr mobaynida o'z barqarorligini saqlab kelmoqda. Har bir xalqning turmush tarzidan keng o'rin olgan an'analar u yoki bu millat madaniyatini namoyon etadi. An'ana uzoq zamonlardan beri avlodan-avlodga, otalardan bolalarga o'tib, davom etib kelgan urf-odatlar, axloq normalari, qarashlar bo'lib tarbiya jarayonining barcha tomonlarini o'z ichiga olish bilan birga talaba shaxsini shakllantirishning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Bunda tarbiya jarayonining talaba shaxsiga ta'sir ko'rsatishi uning muayyan ijtimoiy qatlam yoki jamiyatga daxldorlik imkoniyatini yaratadi. Tarbiyaviy ishlar jarayonini boshqarishda taqdirlash va rag'batlantirish vositalaridan foydalanish talaba harakatlarini rivojlantiradi va ehtiyojlarini qondiradi. Tarbiyaviy ta'sirning bu shakli turli tadbirlar, vazifalarni amalga oshirish ko'rinishlarda namoyon bo'lib, talaba shaxsini rivojlantiradi. Talabalarga ta'sir ko'rsatish natijasi ularning tarbiya jarayonida faol ishtiroki bilan ajralib turadi. Zero, tarbiya jarayonida talaba o'z ahamiyatini yuqori baholaydi va unga berilgan imkoniyatni qo'lidan chiqarmaslik, o'ziga bildirilgan ishonchni oqlash uchun oldiga qo'yilgan vazifalarni bekamu ko'st bajarishga harakat qiladi. Tarbiya jarayonini boshqarishda ma'burlash yoki kuch bilan ta'sir etish ham muhim vositalardan bo'lib, bunda guruh jamoasidagi ixtilofli holatlarni bartaraf etadi. Bunday holatlarda tyutor talaba shaxsi va faoliyatiga ta'sir etishi, uning irodasini ma'buriy asosda buy'sundirish qarshiligini bartaraf etish usuli va vositalaridan foydalanishi muhim hisoblanadi. Tarbiya jarayonini boshqarish bu talabalarni to'g'ri yo'lga solish, barkamol shaxsni tarbiyalashda qanoatbaxsh, ilhomlantiruvchi so'zlar yordamida

ulardagi g'ayrat, intilish harakatlarini rivojlantirish muhimligiga e'tibor qaratiladi. Ma'bur etish gapga ko'nmovchi, qaysar talabalarga bo'lsa, bunday talabalarni ma'bur tarbiya berishdan maqsad, yaxshi fazilat egasi qilish va kasb-hunar o'rgatishga qaratilishi lozim. Tarbiyaviy jarayonni boshqarishda oliy ta'lim muassasalaridagi ma'naviy tizim va murabbiylarning talabalar o'rtasidagi munosabatlar bir-birlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Demokratik uslubdagi tarbiya jarayonini boshqarish talaba faoliyatidagi keng vositalardan hisoblanadi. Yana bir vosita jamiyatning ma'naviyati, bilimdonlik darajasi, fan, din va maktura kabilarning tarbiya jarayonini boshqarishdagi samaradorligi har bir murabbiy va talabalarda jamiyat va xalq manfaati, uning baxt-saodati uchun kurashish mas'uliyatini his etishi va unga amal qilishni rivojlantiradi. Tyutor talaba kelajagi buyuk bo'lgan mustaqil davlatimizni umumbashariyatga tanishtirishda va xalqimiz o'rtasidagi inoqlik va o'zaro hurmatni mustahkamlashdagi yagona maqsadni shakllantirishi kerak. Bu vazifalarni amalga oshirish, ayniqsa, talabalarining jamiyatga bo'lgan munosabatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Chunki, talaba o'z taqdirini o'zi hal qilishga, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga harakat qiladi. Bu yoshda yigit va qizlar jamiyatda, jamoada, ijtimoiy hayotda o'z o'rnlarini topishga, mankakat oldida turgan ulkan vazifalarni hal etish uchun kurashga faol ravishda qo'shildilar. Ana shu talabalar ta'siri ostida uning hayot tajribasi, axloqiy madaniyati shakllanib boradi. Shu sababli talabalarni jamiyat manfaati uchun qilinadigan mehnatga ilhomlantirish muhim vositalardan hisoblanadi. Chunki, har bir talabaning jamiyat hayotida ishtirok etishi tarbiya jarayonini boshqarishning samaradorligini ko'rsatadi. Talabalar jamiyat manfaati uchun qanday ulush qo'shayotganligini, o'zgalarga nima foyda keltirayotganini his etishi uning intilganligining ramzidir. Shuning uchun ham talabada jamiyatga bo'lgan hurmatni yuksaltirish mustaqilligimizni mustahkamlashga, axloqiy madaniyat egasi bo'lishga, axloqiy ongini, o'zini-o'zi anglab etishga bo'lgan e'tiqodni rivojlantirishga olib keladi. Demak, xalqning kuch-qudrati uning sonida emas, balki jamiyatga bo'lgan hurmatdadir. Tyutor dars va darsdan tashqari jarayonlarda do'stlik, hamjihatlik, hamkorlik, biri-birini qo'llab-quvvatlash, dardiga darmon bo'lish kabi fazilatlar xalqimiz va millatimizning kuch-qudratini asosi, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy taraqqiyotning negizi ekanligini o'z talabalariga tushuntirishlari

lozim. Talabalarning jamiyatga bo'lgan munosabatini shakllantirishda o'zbek xalqining tarixi, ma'naviy qadriyatlarini, respublikamizning imkoniyatlari, va istiqboli bilan chambarchas bog'liq holda ishlarni olib borish natijasida ularda faxrlanish, milliy manfaatlarini amalga oshirishga intilish, boshqa xalqlar va millatlarning milliy qad-qimmatini, udumlari, tarixi, adabiyoti va san'atini adolati himoya qilish bilan bog'liq bo'lgan fazilatlar kamol topadi. Buning natijasida talabalarda bilimdonlik darajasi ortib boradi. Tarbiya jarayonini boshqarishda adolat tamoyiliga asoslanish muhim vosita hisoblanadi. Adolat tamoyili tarbiya jarayonini boshqarishning qat'iyligi, samimiyligi, ta'sirchanligini ta'minlash bilan birga talabalarda to'g'rilik, yaxshilik fazilatlarini shakllantiradi. Tyutorning tarbiya jarayonini adolati boshqarishi bu talabalarga yaxshilik qilish, g'amxo'r, mehribon bo'lish, odillik bilan ish tutishda va boshqa ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi O'RQ 637-son konuni. Toshkent. Normativ- hukukiy xujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar 2020 yil 23 sentyabr, Konun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 24.09.2020 y., 03/ 20/ 637/ 1313- son.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi –Toshkent: O'zbekiston 2019
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Ma'naviy ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida PQ-3160 qarori. 2017 yil 28 iyul. Lex.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida farmoni 2019 yil 8 oktyabr. Lex.uz
5. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi Prezidentining PF- 4947- son Farmoni. 2017 yil 7 fevral. - B.39.
3. O'zbekistonni rivojlantirish qo'llanma. T.: 2017
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, " Oliy tizimini yanada rivojlantirish chora- tadbirlari to'g'risida", Toshkent sh., 2017 yil 20 aprel, PK- 2909- son.
7. 2017 yil 30 sentyabr ; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " O'zbekiston Respublikasi Xalk ta'limi vazirligi
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori" Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamakatda amalga oshirilayotgan keng kamrovi isloxoatlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha ko'shimcha chora- tadbirlar to'g'risida" gi qarori PQ- 3775 son. 2018 yil 5 iyun.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida" gi PQ- 4119- son qarori, 2019 yil 16 yanvar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " Yoshlarning rivojlantirish, iktidori intellektual va ijodiy salohiyatini bolalarni qo'llabquvvatlash va rag'batlantirish maksadida" Prezident maktablarini ochish" to'g'risida" gi PQ- 4199- son qarori 2019 yil 29 fevral. tizimini yanada
10. Prezidentining " Ta'lim- tarbiya takomillashtirishga oid ko'shimcha chora- tadbirlar to'g'risida" gi PQ- 4884 son qarori 2020 yil

b noyabr.

11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining" Oliy ukuv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida" gi 304- sonli karori, Toshkent sh., 2017 yil 22 may. Xalk ta'lim vazirligining 2020 yil 30 iyuldagi 180- sonli karoriga 2- ilova," Umumiy o'rta ta'lim sinf rahbarlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida" gi nizom.

MONOGRAFIYA, ILMIV MAKOLA, PATENT, ILMIV

TO'PLAMLAR

12. Andreeva, V.V. Osobennosti deyatelnosti klassnogo rukovoditelya v gumanisticheskoy vospitatelnoy sisteme shkoly Tekst.: Avtoref. diss. kand. ped. nauk/ V.V. Andreeva. M., 1992. - 18 s.
12. Alekseeva N.A. Individualnostno- orientirovannyi podxod v vospitatelnoy deyatelnosti klassnogo rukovoditelya// diss.ped.nauk. Moskva- 2010 r
13. Budanova G.P. Povyshenie urovnya vospitatelnoy raboty v shkole. Normativno- pravovye osnovaniya deyatelnosti rabotnikov, vpolnyayuyux funkzii klassnyx rukovoditeley/ G.P. Budanova, L.N. Buylova. M., 2007. C. 204.
14. Gadjev R.D. Vzaimodeystvie semi i shkoly v formirovanii zdorovogo obraza jizni mladshix shkolnikov: avtoreferat diss.... kand. ped. nauk [Tekst]/R.D.Gadjev.- Maxachkala, 2007.- 38 s
15. Tyutori smenyat klassnyx rukovoditeley// Otkrytlyi obrazovatelnyy proekt « Mejdunarodnaya Shkola Prakticheskoy Pedagogiki-> [Elektronnyy resurs]/ 14 avgusta 2013 http://worldtutors.ru/tyutori-smenyat-klassny-rukovoditelej.html, (data obraueniya: 3.01.2015). goda. URL.: svobodnyy
16. Zdravstvuyte, tyutor, ili klassnyx rukovoditeley zamenyat osvobodennye ot urokov prepodavately- nastavniki// Profobrazovanie-territoriya uspexa. Internet- izdanie « Profobrazovanie-> [Elektronnyy resurs]/ 13 iyunya 2013 goda. URL: http://www.profobrazovanie.org/4377-topic Svobodnyy
17. Abdurauf Fitrat. Oila tarbiyasi. T.: Movarunnahr, 1995. 168- b. yoki oilani boshqarish
18. 13 Gazman, O.S. Soderjanie deyatelnosti i opyt raboty osvobodennogo klassnogo rukovoditelya (klassnogo vospitatelya): metod.

rekomentatsii/ O.S. Gazman, A.V. Ivanov.- M.: Novaya shkola, 1992.- 114s.

19. Ganieva M.A., Fayzullaeva D.M. Keys- stadi o'qitishning pedagogik texnologiyalari to'plami. Metodik qo'llanma/ Seriya" O'rta maxsus, kasb- xunar ta'limi tizimida innovatsion texnologiyalar"- T.: TDIU, 2013. 7- bet
20. Grigoreva, A.I. Pedagog kak professionalnyy vospitatel: teoriya i texnologiya podderjki professionalnogo razvitiya pedagogov shkoly Tekst./A.I. Grigoreva. Tula: IPK i PPRO TO, 1999. - 144 s.
21. Rossiyskiy pedagogicheska ensiklopediya: v 2 t.t.1/ pod red. Davydova.- M.: Izd- vo BRE, 1993.- st.60.
22. N. I.Derekleeva, M.Yu.Savchenko, I.S.Artyuxova. Spravochnik klassnogo rukovoditelya. Pod.red.Artyuxovoy.- M.: VAKO, 2006.- S- 5.godov) Dis. k.p.n.-M., 1993.- 136s.
23. Pedagogicheskiy ensiklopedicheskiy slovar/ Gl. red. B.M. Bim Bad.-M.: Bolshaya Rossiyskaya ensiklopediya. 2002. S. 121
24. Polyakov, S.D. Shkola: poisk v puti: kniga dlya uchitelya Tekst./ S.D. Polyakov.- M.: Prosvetzenie, 1989. 175 s.
25. (3) Rojkova. M.I.Klassnomu rukovaditelyu. M.: Gumanit. izd. ssentr VLADOS, 1999.- 280 s.
26. Sedova L.N.Teoriya i metodika vospitaniya/ L.N.Sedova, N.P. Tolstolitskiy.- M.: Vsrsh.obrazovanie, 2006.206- b.
27. Donolar pandlari. Aforizmlar, hikmatlar, latifalar [Matn]: to'plovchilar: I.Egamberdiyev, A. Haydarov.-Toshkent "Global books", 2017.-216 b.
28. Hayot kitobi. Yosh oilalar uchun ensiklopedik qo'llanma.- T.: "Sharq", 2011.-272 b.
29. Po'latov Shukur Ta'lim muassasasini ilmiy-metodik boshqarishga innovatsion yondashuv. O'quv qo'llanma. T.: "Yosh kuch" 2022. 712 b.
30. Malkalar kitobi yoxud Temuriy malikalar qanday tarbiyalanadi? [Matn] / U.Xushvaqtova. Toshkent: Akademnashr, 2019.-192 b.
31. Pedagogik kompetentlik [Matn]: O'quv qo'llanma / J.E. Usarov [va boshq.] – Toshkent: "Malik print co", 2021. – 244 b.
32. Eng sara asarlari / Jon Grey. – Toshkent: "Book Media Nashr", 2020 yil. – 272 b.
33. Eng sara asarlari / Luiza Xey. – Toshkent : "Book Media Nashr", 2020 yil. – 720 b.

34. U.I. Mahkamov, Z.M. Mamatqulova. Malaka oshirish jarayonlarida o'qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish. Monografiya. — T.: "Fan va texnologiya", 2017, 180 bet
35. Zahra Ismailova Tarbiyaviy ish metodikasi (darslik) "Istiqol" nashriyoti - Toshkent-2003. 152 b.
36. Rahbar psixologiyasi. N. Boymurudov. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. — 132 b.
37. O'zligingizni o'zingizdan izlang. Psixologik testlar [Matn]: psixologik testlar / Z. Ahmedova. — Toshkent: "Spectrum Media Group", 2019. — 112 b.
38. Soifnazarova F., Soifnazarov I. Tarbiya: odob va oqibat Muhariri: S. Mirzaahmedova. — T.: O'zbekiston, 1991. — 63 b.
39. Navoiy, Alisher Hayratul-abror [Tahrir hay'ati: A. Qayumov va boshq.]. — T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1989. — 352 b.
40. U. Mahkamov, N. Mahkamova. Talabalarda huquqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogic shart- sharoitlari: Oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun qo'llanma. — T.: "Fan va texnologiya", 2013, 92 b.
41. Ulfat Mahkamov O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. — Toshkent O'zbekiston Fanlar akademiyasining "Fan" nashriyoti, 1995. — 200 b.
42. Odob bo'stoni va axloq gulistoni. — Toshkent O'zbekiston Fanlar akademiyasining "Fan" nashriyoti, 1997. — 220 b.
43. Ulfat Mahkamov Axloq-odob saboqlari. — Toshkent O'zbekiston Fanlar akademiyasining "Fan" nashriyoti, 1994. — 136b.
44. Hillari Rodem Klinton Bir bolaga eti mahalla ota-ona. "Simon end Shuster" nashriyoti, 1996. Ingliz tilidan tarjima. "O'zbekiston" nashriyoti 1997. — 352 b.
45. I. Husanxo'jayev Alisher Navoiy Ta'lim- tarbiya haqida. "O'rta va oliy maktab" davlat nashriyoti Toshkent. 1963. — 140 b.

QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR

158

3. Beshpalova, G. M. Tutorskoe soprovojdienie: organizatsionnye formy i obrazovatelnye effekty / G. M. Beshpalova // Direktor shkoly. 2007.
4. Brjajnik, E. I. Sovremennoe sostoyanie i tendentsii razvitiya professionalnoy podgotovki kvalifitsirovannykh rabochix kadrov v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya Fransii : avtoref. dis. . kand. ped. nauk / E. I. Brjajnik. Spp.
5. Variatsii studencheskogo opyta obucheniya v «Oksfordskom turya-riale» // Distansionnoe i virtualnoe obucheniye. 2006.
6. Vasileva, E. N. Tutorskoe kak mexanizm nepreryvnogo professionalnogo obrazovaniya pedagoga / E. N. Vasileva // Standartyi i monitoring v obrazovanii. — 2006.
8. Verzunova, L. V. Podgotovka spetsialistov munitsipalnoy metodicheskoy sluzhby k tutorskomu soprovojdению razvitiya professionalnogo obrazovaniya kadrov / L. V. Verzunova, E. V. Posoxina // Integratsiya obrazovaniya. — 2008.
8. Voloshina, E. A. Teoreticheskie osnovy professionalnoy podgotovki pedagogov-tutorov / E. A. Voloshina // Peremenn. 2009.
9. Gordon, E. Stoletiya tutorskaya / E. Gordon; per. s angl. pod nauch. red. S. F. Sirotkina. D. Yu. Grebenkina. — Ijevsk : ERGO, 2011.
10. Gordon, E. Revolyutsiya v tutorskoy / E. Gordon, R. Morgan, Ch. Omelli, Dj. Pontissell. Ijevsk : ERGO, 2011.
11. Gracheva, N. Yu. Razrabotka tutorskoy modeli podgotovki studentov pedagogicheskix vuzov v usloviyax perekhoda na kreditno-modulnyy sistemnu : vvedeniye spetsializatsii «Tutorskoy» / N. Yu. Gracheva // Prepodavatel XXI vek. 2008.
12. Derajne, Yu. L. Tutor v otkrytom obuchenii : ucheb.-metod. posobie / Yu. L. Derajne. M. : Izd-vo Depart. federal. gos. sluzhby zanyatosti naseleniya Mosk. obl.
13. Dolgova, L. M. Tutor i formirovaniye zakaza na innovatsionnyy shkolu Elektronnyy resurs. / L. M. Dolgova // Interaktivnyy webzone.ru/tutor. Zagl. s ekrana.
14. Dudchik, S. V. Tutorskoe soprovojdienie: istoriya, texnologiya, opyt / S. V. Dudchik // Shkolnye texnologii. 2007.
15. Emelyanova, I. E. Tutorskoe kak osobaya forma soprovojdieni-ya buduiux uchiteley v protsesse pedagogicheskoy praktiki / I. E.

159

- Emelyanova // Srednee professionalnoe obrazovanie.
16. Zinchenko, A. P. T'yutor: menedjer — marketolog — prodavets : rasshirennyy vzglyad / A. P. Zinchenko // Sistema obespecheniya kachestva v distansionnom obrazovanii. — Jukovskiy : MIM LINK, 2002.
17. Kolosova, E. B. T'yutor kak novaya pedagogicheskaya professiya / E. B. Kolosova. M.: Chistye prudy, 2008.
18. Komrakov, E. S. T'yutor v roli proektirovshchika / E. S. Komrakov // Tekhniki deyatelnosti t'yutora : ucheb.-metod. posobie / nauch. red. S. A. Il'menikov i dr.: — Jukovskiy, 2002. — (Osnovy deyatelnosti t'yutora ; kn. 5).
19. Kostina, N. A. T'yutor kak soprovodiyuuyi professionalnoe razvite pedagogov / Kostina N. A. // Sibirskiy uchitel. — 2006.
20. Krilova, N. B. T'yutor novyy tip pedagoga v usloviyax individualizatsii obrazovaniya / Krilova N. B. // Upravlenie sovremennoy shkoly. Zavuch. - 2009.
21. Maksimov, V. V. Institut t'yutorstva kak obrazovatel'naya strategiya / V. V. Maksimov // Rossiya v kontekste sovremennykh obrazovatel'nykh modeley : progr. i tez. mejdunar. konf. — Jukovskiy, 2000.
22. Materialy XV yubileynoy Vserossiyskoy t'yutorskoy konferentsii «T'yutorstvo i praktiki raboty s novyami». Tomsk, 2011.
23. Moreva, N. A. Opyt ispolzovaniya tekhnologiy podgotovki pedagogicheskikh kadrov v Rossii i za rubezom / Moreva N. A. // Vestnik Universiteta Rossiyskoy Akademii Obrazovaniya. — 2009.
24. Osnovy deyatelnosti t'yutora v sisteme distansionnogo obrazovaniya : spetsializirovannyy uchebnyy kurs / S. A. Il'menikov, A. G. Teslinov, A. G. Chernyavskaya i dr.: 2-e izd., ispr. - M.
25. Osnovy deyatelnosti t'yutora : ucheb.-metod. posobie : v 9 kn. / pod nauch. red. S. A. Il'menikova i dr.. Jukovskiy : MIM LINK, 2002.
26. Pilipchevskaya, N. V. T'yutorskaya deyatelnost: teoriya i praktika : ucheb.-metod. posobie dlya studentov-t'yutorov i pedagogov vyssh. shk. / N. V. Pilipchevskaya. Krasnoyarsk : KGPU, 2009.
27. Popov, A. A. T'yutorstvo kak pedagogicheskaya sistema kulturnogo samoopredeleniya / A. A. Popov. Tomsk : Izdatel'stvo TGPU, 1996.
28. Rybalkina, N. V. Ideya t'yutorstva ideya poiska. Identifikatsiya prostranstv polaganiya / N. V. Rybalkina // T'yutorstvo: ideya i ide-

ologiya : materialy I mejreg. t'yutor, konf. - Tomsk : Evrika razvitiya, 1996.

29. Surmina, T. Yu. Razvitiye t'yutorskikh kompetentsiy kak sposob sovershenstvovaniya deyatelnosti sovremennoy prepodavatelya / T. Yu. Surmina // Sib. pedagog, jurnal 2008.
30. Terov, A. A. K voprosu o modelyax t'yutorskogo soprovozhdeniya v obrazovatel'nom uchrejdenii / A. A. Terov // Peremeny. — 2009.
31. T'yutorstvo kak novaya professiya v obrazovanii : sb. metod. materialov / otv. red. N. V. Muxa, A. G. Ryazanova- Tomsk : Delta-plan, 2001.
32. T'yutorskaya sistema. (Pedagogicheskaya strategiya) Elektronnyy resurs. / Vysshaya antropologicheskaya shkola. — Rejim dostupa: <http://www.ant.md.index.html>. Zagl. s ekrana. - (Data obraboteniya : 07.10.2007).
33. T'yutorskoe soprovozhdenie i otkrytye obrazovatel'nyye tekhnologii v sovremennom obrazovanii : sb. st. M. : MIOO, 2008.
34. T'yutorskoe soprovozhdenie issledovatel'skoy i proektnoy deyatelnosti. — Ijevsk : Izd-vo Udmurt, un-ta, 2008.
35. T'yutorstvo v universitetskom diskurse. Ijevsk : Izd-vo Udmurt, un-ta, 2010.
36. T'yutora: prepodavatel, konsultant, menedjer, sertifikatitsiya. Elektronnyy resurs. /ssentr distansionnogo obrazovaniya Ur-GEU// Rejim dostupa: <http://ede.usue.ru/tutors/>. Zagl. s ekrana. - (Data obraboteniya : 15.11.2008).
37. T'yutora Elektronnyy resurs. / In-t menedjmenta LINK // Rejim dostupa: <http://www.ou-link.ru/de/tutor.htm>. Zagl. s ekrana. — (Data obraboteniya : 25.01.2009).
38. Xodosevich, M. V. T'yutorskaya sistema obucheniya : opyt realizatsii v mirovoy praktike / M. V. Xodosevich ; nauch. red. A. J. Jafyarov. -Novosibirsk : NGPU, 1997.
39. ssurek, A. A. Modeli t'yutorskoy deyatelnosti i problema standartizatsii / A. A. ssurek, N. V. Muxa, M. M. Mirkes // Peremeny. -2009
40. Belyakova, N. Yu. Istoricheskiy opyt t'yutorstva v Britanskoy vysshey shkole / N. Yu. Belyakova // Vyshee obrazovanie segodnya.— 2006.
41. Bepalova, G. M. T'yutorskoe soprovozhdenie: organizatsionnye formy i obrazovatel'nyye efekty / G. M. Bepalova // Direktor shkoly.

- 2007.
42. Gordon, E. Revolyutsiya v t'yutorstve / E. Gordon, R. Morgan, Ch. Omelli, Dj. Pontisell. Ijevsk : ERGO, 2011.
43. Gracheva, N. Yu. Razrabotka t'yutorskoy modeli podgotovki studentov pedagogicheskix vuzov v usloviyax perexoda na kreditno-mo-
dulyu sistemnyy : vvedenie spetsializatsii «T'yutorstvo» / N. Yu. Gracheva // Prepodavatel XXI vek. 2008.
44. Derajne, Yu. L. T'yutor v otkrytom obuchanii : ucheb.-metod. posobie / Yu. L. Derajne. M. : Izd-vo Depart. federal. gos. sluzhby za-
nyatosti naseleniya Mosk. obl., 1998.
45. Kolosova, E. B. T'yutor kak novaya pedagogicheskaya professiya / E. B. Kolosova. M. : Chistye prudy, 2008.
46. Komrakov, E. S. T'yutor v roli proektirovaniya / E. S. Komrakov // Texniki deyatel'nosti t'yutora : ucheb.-metod. posobie / nauch. red. S. A. Il'menikov i dr. — Jukovskiy, 2002. — (Osnovy, deyatel'nosti t'yutora ; kn. 5). S.
47. Kostina, H. A. T'yutor kak soprovodiyuyuyiy professionalnoe razvitiye pedagogov / Kostina N. A. // Sibirskiy uchitel. 2006. -№ 1.-S. 47-48.
48. Kralova, N. B. T'yutor novyy tip pedagoga v usloviyax individualizatsii obrazovaniya / Kralova N. B. // Upravlenie sovremennoy shkoloy. Zavuch.-2009.-№ 5.
49. Pilipchevskaya, N. V. T'yutorskaya deyatel'nost: teoriya i praktika: ucheb.-metodich. posobie dlya studentov-t'yutorov i pedagogov vsssh. shk. / N. V. Pilipchevskaya. Krasnoyarsk : KGPU, 2009.
50. Pyanin, V. S. Teoriya i tekhnologiya soprovodiyeniya uchayixsya pedagogom-nastavnikom (t'yutorom) v obrazovatel'nom uchrejdenii : metod. rekomendatsii / V. S. Pyanin. — M. : Perspektiva, 2009.
51. Rybalkina, N. V. Ideya t'yutorstva — ideya-poiska. Identifikatsiya prostranstv polaganiya / N. V. Rybalkina // T'yutorstvo: ideya i ideologiya. : materialy I mejreg. t'yutor. konf. Tomsk : Evrika razvitiya, 1996. - S.
52. Terov, A. A. K voprosu o modelyax t'yutorskogo soprovodiyeniya v obrazovatel'nom uchrejdenii / A. A. Terov // Peremeny. 2009.
53. T'yutorskaya praktika v Rossii. Soprovodiyeniye individualnykh obrazovatel'nykh programm : al'manax / red. Kovaleva T. M. i dr. -Tomsk, 2009.-104 s.

54. T'yutorskoe soprovodiyeniye issledovatel'skoy i proektnoy deyatel'nosti. Ijevsk : Izd-vo Udmurt, un-ta, 2008.

55. T'yutorstvo v universitetskoy diskurse. Ijevsk : Izd-vo Udmurt, un-ta, 2010.

MUNDARIJA

KIRISH	3
1. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATINI TASHKIL ETISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	7
1.1. Tyutor pedagogik faoliyatining tushunchasi va mohiyati.....	7
1.2. Yangi O'zbekiston sharoitida iste'dodli yoshlarni tarbiyalash.....	15
3. Yangi O'zbekiston sharoitida tyutor pedagogik faoliyatining strategiyasi	22
2. BOB. TYUTOR FAOLIVATINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	29
2.1. Tyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish mazmuni.....	29
2.2. Tyutor pedagogik faoliyatini tashkil etish funksiyalari.....	36
2.3. Tyutor pedagogik faoliyati asosida talabalarda yangicha fikrlash madaniyatini rivojlantirish.....	41
3. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATIDA TARBIVA ISHLARINI TASHKIL ETISH ASOSLARI	53
3.1. Tyutorning pedagogik mahoratida tarbiya jarayonini boshqarish..	53
3.2. Tyutor pedagogik faoliyatida tarbiya ishlarini takomillastirish.....	61
3.3. Talabalarda ma'naviy axloqiy ma'daniyatni	71
rivojlantirish.....	71
4. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATINI TASHKIL ETISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI	79
4.1. Talabalarda milliy tafakkur madaniyatini shakllantirish.	79
4.2. Talabalarda ijodiy yondashish madaniyatini shakllantirish.....	83
4.3. Talabalarda inson qadriini ulug'lash madaniyatini takomillastirish.....	88
5. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATINI BOSHQARISH ASOSLARI	97
5.1. Tyutor pedagogik faoliyatida talabalar bilan o'zaro munosabatlar madaniyatini rivojlantirish.....	97
5.2. Talabalarda o'ziga ishonch madaniyatini shakllantirish.	103
5.3. Talabalarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish.	113
6. BOB. TYUTOR PEDAGOGIK FAOLIVATINI TASHKIL ETISH METODIKASI	120

6.1. Talabalarda dadillik va shijoat madaniyatini shakllantirish.....	120
6.2. Talabalarda o'z-o'zini boshqarishda pedagogik rahbarlik	126
6.3. Tyutor faoliyatida tarbiyaviy ishlarini tashkil etishning HARAKATLAR DASTURI.....	134
XULOSA.....	148
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	155

QAYDLAR UCHUN

Ulfat Iloxomovich MAHKAMOV,
Dilshod Ulfatjonovich MAHKAMOV,
Nodira Ulfatjonovna MAHKAMOVA,
Dilafroz Muxiddinova ISMOILOVA

TYUTOR PEDAGOGIK FAOLİYATINI TASHKIL ETISH

(ustubiy qo'llanma)

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquziyeva
Musahih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Muhammad

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020.
Bosishga ruxsat etildi 29.11.2022.

Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi. "Times New Roman"
garniturası. Hisob-nashr tabog'i. 10,5.
Adadi 100 dona. Buyurtma № 144.

«ZEBO PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzili: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.